

3812

मोक्षमांछा.

वाङ्मयबोध शिक्षापाठ.

શુદ્ધિ પત્રક.

૧. બાહુબલ્લની વાતમાં બાર વર્ષને બદલે બાર માસ જોડે.

૨. સસતાના આસા પાઠમાં નારદને સ્થલે પર્વત અને પર્વતને સ્થલે નારદ એમ જોડે.

૩. એજ પાઠની ૧૭મી લીટીમાં પિતા શબ્દ છે તેને બદલે પુત્ર જોડે.

૪. ૭૮મા પૃષ્ઠની પહેલી લીટીમાં રાજકુમારને બદલે ગજસુકુમાર જોડે.

૫. ૧૧મા પાઠમાં “તું જે વાત કહે છે” એમ છે તેને બદલે “તમે જે વાત કહો છો” એમ જોડે.

આ દોષ દર્શાવવા જેવા હોવાથી દર્શાવી જ-
ઁં છંં તે શુદ્ધ કરી લેશે, બીજા કોઈ દ્રષ્ટિદોષ
હશે તે હવે તો દ્વિતિયાવૃત્તિમાં સુધરી શકશે.

राज्यचंद्रप्रणित.

मोक्षमाळा.

अंतर्गत.

सिधुर्विदुस्वप.

बालावबोधशिक्षापाठ.

जेणे आत्माने जाण्यो तेणे सर्वे जाण्युं.

(निग्रंथप्रवचन.)

प्रथमावृत्ति १००० प्रत.

अमदावाद.

युनाइटेड प्रिंटिंग ए. ज० एजन्सी कं० लिमिटेड

ना पेशमां रणछोडलाल गंगारामे छापी.

सर्व हक्क कर्ताए स्वाधीन राख्याछे.

संवत् १९४४—सने १८८८.

અર્પણપત્ર.

પૂજ્ય પ્રભાવક સુજ્ઞ ધર્માનુરાગી ભાઈ શ્રી
નેમચંદભાઈ વરસનજી.

(માંગરોઝ નિવાસી)

મુંવાઈ.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરાવવામાં આપની પુરેપુરી
આકાંક્ષા હતી. તેમ જ માટે આપે પુરતું ઉત્તેજન
પણ આપ્યું છે. જિનેશ્વર ભગવાનનાં પ્રણિત કરેલાં
તત્ત્વપર આપનો વહુ અનુરાગ છે, ધર્મ અને ધર્મસ્ને-
હિયોની ઉન્નતિ જોવાની આપની વહુ અભિલાષા
છે. ઉદારતાનો આપનો ગુણ સ્તુતિપાત્ર છે. આ
ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ કર્તાને માટે આપે ઉપકારબુદ્ધિ દર્શાવી
છે; તેમજ મધ્યસ્થબુદ્ધિથી સચ વસ્તુ ગ્રહણ કરવાની
ઈચ્છા રાખો છો. જૈનજ્ઞાનશાળા સ્થાપવા મુંબઈલાતે
આપનું પ્રયોજન ચાલુ છે. ૩૦ ૩૦ સુંદર કારણોથી
પ્રસિદ્ધ કર્તા આ ગ્રંથ આપને વહુ માનપૂર્વક અ-
ર્પણ કર્યો છે.

શિક્ષણપદ્ધતિ અને મુખમુદ્રા.

આ એક સ્યાદાદત્તાવબોધ દૃક્ષનું બીજ છે. આ ગ્રંથ તત્ત્વ પામવાની જિજ્ઞાસા ઉત્પન્ન કરી શકે; એવું એમાં કંઈ અંશે પણ દૈવત રહ્યું છે. એ સમ્ભાવથી કહું છું.

પાઠક અને વાંચક વર્ગને મુખ્ય મ્હામણ એ છે કે શિક્ષાપાઠ પાઠે કરવા કરતાં જેમ બને તેમ મનન કરવા; તેનાં તાત્પર્ય અનુભવવા. જેમની સમજણમાં ન આવતા હોય તેમણે જ્ઞાતા શિક્ષક કે મુનિયોથી સમજવા, અને એ યોગવાઈ ન હોય તો પાંચ સાત વસ્તુ તે પાઠો વાંચી જવા. એક પાઠ વાંચી ગયા પછી અર્ધઘડી તે પર વિચાર કરી અંતઃકરણને પૂછવું કે શું તાત્પર્ય મળ્યું? તે તાત્પર્યમાંથી હેય જ્ઞેય અને ઉપાદેય શું છે? એમ કરવાથી આજ્ઞો ગ્રંથ સમજી શકાશે. હૃદય કોમલ થશે; વિચાર શક્તિ સ્થિર થશે; અને જૈન તત્ત્વપર ઠઠી શ્રદ્ધા થશે. આ ગ્રંથ કંઈ પઠન કરવારૂપ નથી; પણ મનન કરવારૂપ છે અર્થરૂપ કેલ્પણી એમાં યોજી છે. તે યોજના બાલાવબોધ રૂપ છે. વિવેચન અને પ્રજ્ઞાવબોધ ભાગ ભિન્ન છે. આ એમાં તો એક કકડો છે; છતાં સામાન્ય તત્ત્વરૂપ છે.

સ્વભાષા સંબંધી જેને સારું જ્ઞાન છે; અને નવતત્ત્વ તેમજ સામાન્ય પ્રકરણ ગ્રંથો જે સમજી શકે છે; તેઓ ને આ ગ્રંથ વિશેષ બોધદાયક થશે. આટલી તો અવશ્ય મ્હામણ છે કે નાના બાલકને આ શિક્ષાપાઠોનું તાત્પર્ય સમજણરૂપે સવિધિ આપવું.

જ્ઞાનશાળાના વિદ્યાર્થીયોને શિક્ષાપાઠ મુખપાઠે કરાવવા. ને વારંવાર સમજાવવા, જે જે ગ્રંથોની એ માટે સહાય લેવી પડે તે લેવી. એક બે વાર પુસ્તક પૂર્ણ શીખી રહ્યા પછી અવલેથી ચલાવવું.

આ પુસ્તક ભળી હું ધારું છું કે સુજ્ઞવર્ગ કટાક્ષ દ્રષ્ટિથી નહીં જાંશે. વહુ હંડાં ઉતરતા આ મોક્ષમાળા મોક્ષનાં કારણરૂપ થઈ પડશે ! મધ્યસ્થતાથી એમાં તત્ત્વજ્ઞાન અને શીલ બોધવાનો ઉદ્દેશ છે.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો મુખ્ય હેતુ ઉછરતા બાલકોનો અવિવેકી વિદ્યા પામી આત્મસિદ્ધિથી ભ્રષ્ટ થાય છે તે ભ્રષ્ટતા અટકાવવાનો પણ છે.

મનમાનતું ઉત્તેજન નહીં હોવાથી લોકોની ભાવના કેવી થશે એ વિચાર્યા વગર આ સાહસ કર્યું છે પણ હું ધારું છું કે તે ફલદાયક થશે શાળામાં પાઠકોને મેટા દાખલ આપવા ઉમંગી થવા અને અવશ્ય જૈનશાળામાં ઉપયોગ કરવા મારી ભલામણ છે; તોજ પારમાર્થિક હેતુ પાર પડશે.

આશ્રય પત્ર.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં મોટામાં મોટો આશ્રય તો શેઠ નેમચંદ વરસનજીનો છે; પરંતુ ઇથી પ્રથમ અને પ્રવલ આશ્રય એક સુજ્ઞ બાઈ પણ આપ્યો છે; તેથી તેઓનો ઉપકાર મૂલી જવો ઉચિત નથી. એ બાઈ તે મો-

રત્નાના મુલક મશહુર મરહુમ મંત્રિ કીરતચંદ વસ્તતચંદનાં
 પત્રિ અને રાજકોટ નિવાસી શા. ઓધવજી સ્ત્રીમજીનાં
 પુત્રી છે. એ બાઈના સ્વર્ગવાસી પુત્ર ઘેલાભાઈ સ્મરણાર્થે
 એક ઉત્તમ ગ્રંથ પ્રસિદ્ધમાં મૂકાવવાનો એમનો હેતુ હશે; અને
 શોધવિશોધથી એ સંબંધી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કર્તાને કહ્યું;
 તે સાથે સદર્ષ સારો આશ્રય આપ્યો. આત્રાં શુભ કામમાં
 એઓનો ઉત્તમ પ્રયાસ થાય એ બહુ વસ્તુવાળા લાયક છે. બાઈ
 વર્ગમાં એ ડહાપણ આ દેશમાં ઓછું જ છે. મરહુમ કીરત-
 ચંદ વસ્તતચંદ ૧૯૨૦ માં પરલોક પ્રાપ્ત થયા. એઓ જૈન
 ધર્મના ઉત્સાહી અને એક પ્રકારના ભાવિક હતા. એઓ
 મોરલીનાં પ્રધાનપદમાં નામાંકિતતા મેળવી છે. એમના
 સ્વર્ગવાસથી બાઈના મનમાં શોક ઘોળાયા કરતો હતો અને
 તે જ્યાં કેવળ વિસારે પડ્યો નહોતો ત્યાં બીજો શોક
 ઊભો થયો; એટલે કે એમના પ્રિયપુત્ર ઘેલાભાઈનો સ્વર્ગ
 વાસ થયો. એથી શોક કેવો ઉત્પન્ન થાય તે વાત પ્રસક્ત
 અનુભવની છે. તોપણ બાઈએ સંસારનો અનિશ્ચય, કાલ-
 ની ગહનગતિ અને ભાવિ પ્રવલ્લ માનીને ધીરજ ધરી. હૃદ-
 યમાં એક પ્રકારનો પૂણ્યભાવ ઉત્પન્ન કર્યો. અને અ-
 નાથને ઉપકાર કર્તા થાય એવું સાતહજાર રૂપિયા સ્વર્ચિ
 સદાવૃત્ત બાંધ્યું. જેની યોજના સારી હોવાથી બહુ કાલ
 સુધી ચાલશે. જિનેશ્વર ભગવંત પ્રાણિત માર્ગની વૃદ્ધિને
 માટે ૪૫૦ રૂ૦ સ્વર્ચિ મહાન્ ભગવતિ સૂત્ર અહીંના સ્થાન-
 કમાં આપવા યોજના કરી. સંવત્સરીના પારણાનો સ્વર્ચ
 સો. એક રૂ. નો પ્રતિવર્ષે થાય છે. તે હમેશને માટે ચાલુ રહે

एवी यांजना पण एओए करीछे.पालणपुर इत्यादिक स्थळे
जतां तेओए सारी उदारता करीछे. एम यथाशक्ति च-
त्तम काम तेओए कर्या छे. ए द्रष्टिए जोतां तेओए पोता
तरफनो उंच प्रकारनो धर्म एक बजाव्यो छे. प्रसिद्ध-
कर्त्ता कृतज्ञभाव मानीने आश्रयपत्र पूर्ण करतांविज्ञप्ति करे
छे के शक्तिमान पुरुषो शासननो प्रकाश करो. वखत नहीं
चूकी. जैन तत्व दर्शावे एवा ग्रंथो प्रसिद्ध करो. आवां च-
त्तम काममां आ बाइए पगलुं भर्युं छे तेथी तेमने शावाशीं
पढेछे. विशेष लखवानुं प्रयोजनपण थुं ? मोरबी
मुरत, अमदावाद, छीमढी, मुंबइ, भावनगर, मांडवी,
राजकोट, जेतपुर. वांकानेर वगेरे स्थळेथी मळेला आ-
श्रय माटे उपकार मानुं छउं.—

प्रसिद्धकर्त्ता.

कोइ स्थळे अक्षर, मात्रा के अनुस्वरादिकनो दोष
थयो होय तो क्षमा याची ते शुद्ध करी लवा भलामण
करुं छउं. नीचेना शब्दोनी अवश्य शुद्धि करशो.

पृष्ठ.	ओळ.	दोषित शब्द.	शुद्धि.
૧૨૪	૧૧	ग्रहस्थाश्रमे.	०
૧૨૪	૧૩	सामान्य.	ग्रहस्थाश्रमे सामान्य.
૧૨૪	૧૩	मांगीये	करवामांगीए

मोक्षमाळाना प्रसिद्ध कर्त्ता ववाणीआ बंदर ए शी-
रनामे लखवाथी आ पुस्तक मळशे.

મોક્ષમાળા,

શિક્ષાપાઠ ૧ વાંચનારને મેલાંમળ.

વાંચનાર! હું આજે તમારા હસ્તકમલમાં આવું છું, મને યદ્વા પૂર્વક વાંચજો, મારાં કહેલાં તત્ત્વને હૃદયમાં ધારણ કરજો, હું જેજે વાત કહું તે તે વિવેકથી વિચારજો; એમ કરશો તો તમે જ્ઞાન, ધ્યાન, નીતિ, વિવેક, સદ્ગુણ અને આત્મશાંતિ પામી શકશો.

તમે જાણતા હશો કે કેટલાંક અજ્ઞાન મનુષ્યો નહીં વાંચવા યોગ્ય પુસ્તકો વાંચીને પોતાનો વસ્ત્રત્ત્વોડો દેહે અને અવલે રસ્તે ચઢી જાય છે. આ લોકમાં અવકીર્તિ પામે છે, તેમજ પરલોકમાં નીચ ગતિએ જાય છે.

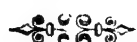
તમે જે પુસ્તકો ભળ્યા છો, અને હજુ ભળો છો તે પુસ્તકો માત્ર સંસારનાં છે; પરંતુ આ પુસ્તક તો ભવ પરભવ વન્નેમાં તમારું હિત કરશે. ભગવાનનાં કહેલાં વચનોનો એમાં થોડો ઉપદેશ કર્યો છે.

તમે કોઈ પ્રકારે આ પુસ્તકની અશાતના કરશો નહીં; તેને ફાડશો નહીં, ડાઘ પાડશો નહીં કે બીજી કોઈ પળ રીતે બિગાડશો નહીં. વિવેકથી સઘળું કામ લેજો. વિચક્ષણ પુરુષોએ કહ્યું છે કે વિવેક સાંજ ધર્મ છે.

तमने एक ए पण भलामण ए छे के जेओने वांच-
तां नहीं आवडतुं होय अने तेनी इच्छा होय तो आ पु-
स्तक अनुक्रमे तेने वांची संभळाववुं.

तमे जे वातनी गम पामो नहीं ते डाह्या पुरुष पासे-
यी समजी लेजो. समजवामां आळस के मनमां शंका
करशो नहीं.

तमारा आत्मानुं आथी हित थाय, तमने ज्ञान, शां-
ति अने आनंद मळे; तमे परोपकारी, दयाळु, क्षमावान,
विवेकी अने बुद्धिशाळी थाओ एवी शुभ याचना अर्हत
भगवन् कने करी आ पाठ पूर्ण करुं छउं.

शिक्षापाठ २ सर्वमान्यधर्म.

चोपाइ.

धर्मतत्त्व जो पूछयुं मने,
तो संभळावुं स्नेहे तने;
जे सिद्धांत सकळनो सार,
सर्व मान्य सहुने हितकार.

१

भाखुं भाषणमां भगवान,
धर्म न बीजो दया समान;
अभयदान साथे संतोष,
द्यो प्राणीने, दळवा दोष.

२

सत्य शीलने सघळां दान,
दया होइने रक्षां प्रमाण;
दया नहीं तो ए नहि एक,
विना सूर्य कीरण नहि देख. ३

पुष्पपांखडी ज्यां दूभाय,
जिनवरनी त्यां नहि आज्ञाय;
सर्व जिवनुं इच्छो सुख,
महावीरनी शिक्षा मुख्य. ४

सर्व दर्शने ए उपदेश,
ए एकांते-नहीं विशेष;
सर्व प्रकारे जिननो बोध,
दया दया निर्मळ अविरोध! ५

ए भवतारक सुंदर राह,
धरिये-तरिये करि उत्साह;
धर्म सकळनुं ए शुभ मूल,
ए वण धर्म सदा प्रतिकूल. ६

तत्वरूपथी ए ओळखे,
ते जन ण्होचे शाश्वत सुखे;
शांतिनाथ भगवान प्रसिद्ध,
राज्यचंद्र करुणाए सिद्ध. ७

શિક્ષાપાઠ ૩, કર્મનાં ચમત્કાર.

હું તમને કેટલીક સામાન્ય વિચિત્રતાઓ કહી જઇ છું; એ ઉપર વિચાર કરશો તો તમને પરભવની શ્રદ્ધા દ્રઢ થશે.

એક જીવ સુંદર પલંગે પુષ્પશય્યામાં શયન કરે છે, એકને ફાટલ ગોદહી પણ મળતી નથી, એક ભાત ભાતનાં ભોજનોથી તૃપ્ત રહે છે; એકને કાઠી જારનાં પણ સાંશ પડે છે. એક અગણિત લંક્ષ્મીના ઉપભોગ લે છે; એક ફુટી બદામ માટે થઇને ઘેર ઘેર ભાટકે છે; એક મધુરાં વચનથી મનુષ્યનાં મન હરે છે, એક અવાચક જેવો થઇને રહે છે. એક સુંદર વસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત થઈ ફરે છે, એકને સ્વરા શિયાળામાં ફાટેલું કપડું પણ ઓઢવાને મળતું નથી. એક રોગી છે; એક પ્રવ્રલ છે. એક બુદ્ધિશાળી છે, એક જડભરત છે. એક મનોહર નયનવાળો છે, એક અંધ છે. એક લૂલોછે, એક પ્રાંગળો છે. એક કીર્તિમાન છે એક અપયશ ભોગવે છે. એક લાસી અનુચરો પર હુકમ ચલાવે છે, એક તેટલાનાજ ટુંબા સહન કરે છે. એકને જોઇને આનંદ ઉપજે છે, એકને જોતાં વમન થાય છે. એક સંપૂર્ણ ઇન્દ્રિયો વાળો છે, એક અપૂર્ણ છે. એકને દિન દુનિયાનું લેશ ખાન નથી, એકનાં દુઃખનો કિનારો પણ નથી.

એક ગર્ભાધાનથી હરાયો, એક જન્મ્યો કે મુઓ, એક મુણો અવતર્યો. એક સો વર્ષનો વૃદ્ધ થઇને મરે છે.

कोइनां मुख, भाषा अने स्थिति सरखां नथी. मूर्ख राज्यगादी पर खमा खमार्थी वधावाय छे, समर्थ विद्वानो धक्का खाय छे!

आम आखा जगतनी विचित्रता भिन्न भिन्न प्रकारे तमे जुओ छो; ए उपरथी तमने कइ विचार आवे छे! में कह्युं छे छतां विचार आवतो होय तो कहो ते शा वडे थाय छे ?

पोतानां बांधेलां शुभाशुभ कर्मवडे, कर्म वडें आखो संसार भमवो पडे छे, परभव नहीं माननार पोते ए विचार शा वडे करे छे! ए विचारे तो आपणी आ वात ए पण मान्य राखे.

शिक्षापाठ ४, मानवदेह.

तमे सांभळ्यु तो हशे के विद्वानो मानवदेहने बीजा सघळा देह करतां उत्तम-कहे छे; पण उत्तम कहेवानुं कारण तमारा जाणवामां नहीं होय माटे ल्यो हुं कहूं.

आ संसार बहु दुःखथी भरेलो छे एमार्थी ज्ञानीयो तरीने पार पामवा प्रयोजन करे छे. मोक्षने साधी तेओ अनंत सुखमां विराजमान थाय छे. ए मोक्ष बीजा कोइ देहथी मळनार नथी. देव, तिर्यंच के नर्क ए एके गतिथी मोक्ष नथी, मात्र मानवदेहथी मोक्षछे.

सारे तमे पूछशो के सघळां मानवियोनी मोक्ष केम

થતો નથી ? એનો ઉત્તર પણ હું કહી દઉં. જેઓ માનવ-પણું સમજે છે, તેઓ સંસાર શોકને તરી જાય છે. માનવ-પણું વિદ્વાનો એને કહે છે કે જેનામાં વિવેકબુદ્ધિ ઉદય પામી હોય. તે વડે મચ્છાસચ્ચનો નિર્ણય સમજીને પરમ તત્ત્વ, ઉત્તમ આચાર અને સત્ ધર્મનું સેવન કરીને તેઓ અનુપમ મોક્ષને પામે છે. મનુષ્યનાં શરીરના દેશાવ ઉપ-રથી વિદ્વાનો તેને મનુષ્ય કહેતા નથી; પરંતુ તેના વિવેકને લઈને કહે છે. બે હાથ, બે પગ, બે આંખ, બે કાન, એક મુઠ્ઠ, બે હોઠ અને એક નાક એ જેને હોય તેને મનુષ્ય કહેવું એમ આપણે સમજવું નહીં; જો એમ સમજીએ તો પછી વાંદરાને પણ મનુષ્ય ગણવો જોઈએ, એણે પણ એ પ્રમાણે સઘળું પ્રાપ્ત કર્યું છે. વિશેષમાં એક પૂંછડું પણ છે: સારું થું એને મહા મનુષ્ય કહેવો ? નહીં—માનવપણું સમજે તે-જ માનવ કહેવાય.

જ્ઞાનીઓ કહે છે કે એ ભવ બહુ દુઃખ છે; અતિ પૂ-ન્યના પ્રભાવથી એ દેહ સાંપડે છે; માટે ઇથી ઉતાવળ આત્મ-સાર્થક કરી લેવું. અયમંતકુભાર, ગજસુકુમાર જેવા નાનાં બાલકો પણ માનવપણાને સમજવાથી મોક્ષને પામ્યા. મ-નુષ્યમાં જે શક્તિ વધારે છે તે શક્તિ વડે કરીને મદોન્મત્ત હાથી જેવાં પ્રાણીને પણ વશ કરી લે છે; એજ શક્તિ વડે જો તેઓ પોતાનાં મનરૂપી હાથીને વશ કરી લે તો કે-ટલું કલ્યાણ થાય !

કોઈ પણ અન્ય દેહમાં સદ્ વિવેકનો ઉદય થતો નથી

अने मोक्षना राजमार्गमां प्रवेश थइ शकतो नथी. एथी आपणने मळेलो ए बहु दुर्लभ मानवदेह सफळ करी लेवो अवश्यनो छे. केटलाक मूर्खो दुराचारमां, अज्ञानमां, विषयमां, अने अनेक प्रकारना मदमां मळेलो मानवदेह वृथा गुमावे छे. अमूल्य कौस्तुभ हारी बेसेछे. ए नामना मानव गणाय, वाकीतो वानररूपजछे.

मोतनी पळ निश्चय आपणे जाणी शकता नथी, माटे जेम वने तेम धर्ममां त्वराथी सावधान थवुं.

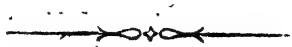

शिक्षापाठ ५ अनाथी मुनि भाग. १

अनेक प्रकारनी रीद्धिवाळो मगधदेशनो श्रेणिक नामे राजा अश्वक्रिडाने माटे मंडिकूक्ष ए नामनां वनमां नीकळी पड्यो, वननी विचित्रता मनोहारिणी हती. नाना प्रकारनां वृक्षो खां आवी रखां हतां, नाना प्रकारनी कोमळ बेलीओ घटाटोप थइ रही हती; नाना प्रकारनां पंखीओ आनंदथी तेनुं सेवन करतां हतां; नाना प्रकारनां पक्षियोनां मधुरां गायन खां संभळातां हतां; नाना प्रकारनां फूलथी ते वन छवाइ रव्युं हेंतुं; नाना प्रकारनां जळनां झरण खां बहेतां हतां; टुंकामां ए वन नंदनवन जेवुं लागतुं हंतुं. ते वनमां एक झाड तळेमहा समाधिवंत पण सुकुमार ओने सुखोचित मुनिने ते श्रेणिके बेठेलो दीठो. एनुं रुप जोइने ते राजा असंत आनंद पांम्यो. उपमारहित रुपथीं विश्मय थइने मनमां तेनी प्रशंसा करवा लाग्यो.

आ मुनिनो केवो अद्भुत वर्णछे ! एनुं केवुं मनोहर रूप छे ! एनी केवी अद्भुत सौम्यता छे ! आ केवी विस्मय-कारक क्षमानो धरनार छे ! आना अंगथी वैराग्यनो केवो उत्तम प्रकाश छे ! आनी केवी निर्लोभता जणाय छे ! आ संयति केवुं निर्भय नम्रपणुं धरावे छे ! ए भोगथी केवो विरक्त छे ! एम चितवतो चितवतो—मुदित थतो थतां—स्तुति करतो करतो—मिथी चालतो चालतो प्रदक्षिणा देइने ते मुनिने वंदन करीने अति समीप नहीं तेम अति दूर नहीं एम ते श्रेणिक बेठो, पछी बे हाथनी अंजळी करीने विनयथी तेणे ते मुनिने पूछयुं के हे आर्य ! तमे प्रशंसा करवा योग्य एवा तरुणछो, भोगविलासने माटे तमारी वय अनुकूल छे. संसारमां नाना प्रकारनां सुखरहांछे, ऋतु ऋतुना कामभोग, जळ संबंधीना विलास तेमज मनोहारिणी स्त्रियोनां मुखवचननुं मधुरुं श्रवण छतां ए सघळानो त्याग करीने मुनित्वमां तमे महा उद्यम करोछो एनुं शुं कारण ? ते मने अनुग्रहथी कहो. राजानां आवां वचन सांभळीने मुनिए कह्युं हे राजा हुं अनाथ हतो. मने अपूर्व वस्तुनो प्राप्त कसवनार तथा योगक्षेमनो करनार, मारापर अनुकंपा आणनार, करुणार्थी करीने परम सुखनो देनार एवो मारो कोइ मित्र थयो नहीं, ए कारण मारां अनाथीवणानुं हतुं.

शिक्षापाठ ६ अनाथी मुनि भाग २.

श्रेणिक मुनिनां भाषणथी स्मित हसीने बोल्यो; तमारे महा रीद्धिवंतने नाथ केम न होय ? जो कोइ नाथ नथी तो हुं थउं छउं. हे भयंताण ! तमे भोग-भोगवो... हे संयति ! मित्र, ज्ञातिए करीने दुल्लभ छे एवो तमारो मनुष्यभव सुलभ करो ! अनाथीए कह्युं, अरे श्रेणिक— राजा ! पण तुं पोते अनाथछो तो तमारो नाथ थुं थइश ? निर्धन ते धनाढ्य क्यांथी बनावे ? अबुध ते बुद्धिदान क्यांथी आपे ? अज्ञ ते विद्वता क्यांथी दे ? वंज्या-ते संतान क्यांथी आपे ? ज्यारे तुं पोते अनाथ छे; त्तारे मारो नाथ क्यांथी थइश ? मुनिनां वचनथी राजा अति आकुल अने अति विस्मय थयो. कोइ काले जे वचननुं श्रवण थयुं नथी ते वचननुं यति मुखथी श्रवण थयुं एथी ते संकित थयो; अने बोल्यो हुं अनेक प्रकारना अश्वनो भोगी छउं अनेक प्रकारना मदोन्मत्त हाथीओनो धणी छउं; अनेक प्रकारनी सैन्या मने आधिन छे, नगर, ग्राम अंतःपुर अने चतुष्पादनी मारे कंड न्यूनता नथी; मनुष्य संबंधी सवळा प्रकारना भोग हुं पाम्यो छउं; अनुचरो मारी आज्ञाने रुढी रीते आराधे छे; पांचे प्रकारनी संपत्ति मारे घेरछे; अनेक मनवांछित वस्तुओ मारी समीपे रहेछे. ओवो हुं महान् छतां अनाथ केम होउं ? रखे हे भगवन ! तमे मृषा बोलता हो. मुनिए कह्युं राजा ! मारु कहेवुं तुं न्यायपूर्वक समंज्यो नथी. हवे हुं जेम अनाथ थयो; अने जेम

મેં સંસાર ત્યાગ્યો તેમ તને કહું છું; તે એકાગ્ર અને સા-
વધાન ચિત્તથી સાંભળ; સાંભળીને પછી તારી શંકાનો
સત્યાસત્ય નિર્ણય કરજે.

કોસંબી નામે અતિ જીર્ણ અને વિવિધ પ્રકારની ભ-
વ્યતાર્થી ભગેલી એક સુંદર નગરી છે; ત્યાં રીદ્ધિથી પરિપૂર્ણ
ધનસંચય નામનો મારો પિતા રહેતો હતો, હે મહારાજા !
યોવન વયના પ્રથમ ભાગમાં મારી આંખો અતિ વેદનાથી
ઘેરાઈ; આંખે શરીરે અગ્નિ વળવા મંડી. શસ્ત્રથી પણ અતિ
શય તિક્ષ્ણ તે રોગ વૈરીની પેઠે મારાપર કોપાયમાન થયો
મારું મસ્તક તે આંખની અસહ્યવેદનાથી દુઃખવા લાગ્યું.
વજ્રના પ્રહાર સરીઝી, બીજાને પણ રૌદ્રભય ઉપજાવના-
રી એવી તે દારુણ વેદનાથી હું, અત્યંત શોકમાં હતો.
સંખ્યાબંધ વૈદ્ય શાસ્ત્રાનિપૂણ વૈદ્યરાજ મારી તે વેદનાનો
નાશ કરવાને માટે આવ્યા, અનેક ઔષધ ઉપચાર કર્યા
પણ તે ટૂથા ગયા. એ મહા નિપૂણ ગણાતા વૈદ્યરાજો મને
તે દરદથી મુક્ત કરી શક્યા નહીં; એજ હે રાજા ! મારું
અનાથપણું હતું. મારી આંખની વેદના ટાળવાને માટે મારા
પિતાએ સર્વ ધન આપવા માંડ્યું; પણ તેથી કરીને મારી
તે વેદના ટળી નહીં હે રાજા ! એજ મારું અનાથપણું હતું.
મારી માતા પુત્રને શોકે કરીને અતિ દુઃસ્વાર્ત્ત થઈ; પરંતુ
તે પણ મને દરદથી મૂકાવી શકી નહીં, એજ હે રાજા !
મારું અનાથપણું હતું. એક પેટથી જન્મેલા મારા જ્યેષ્ઠ અને
કનિષ્ઠ ભાઈઓ પોતાથી બનતો પરિશ્રમ કરી ચૂક્યા પણ
મારી તે વેદના ટળી નહીં હે રાજા ! એજ મારું અનાથ

पणुं हतुं. एक पेटथी जन्मेली मारी ज्येष्ठा अने कनिष्ठा भगिनीओथी मारुं ते दुःख टळ्युं नहीं, हे महाराजा ! ए ज मारुं अनाथपणुं हतुं. मारी स्त्रि जे पतिवृत्ता, मारापर अनुरक्त अने प्रेमवंती हती ते आंसु भरी मारुं हैयुं पलाळती हती, तेणे अन्न,पाणी अने नानाप्रकारनां अंधोलण, चुवादिक सुगंधि पदार्थ,तेमज अनेक प्रकारनां फूल चंदना दिकनां जाणिता अजाणिता विलेपन कर्यां छतां हुं ते विलेपनथी मारो रोग समावी न शक्यो. क्षण पण अळगीं रहेती नहोती; एवी ते स्त्रि पण मारा रोगने टाळी न शकी एज हे महाराजा ! मारुं अनाथपणुं हतुं. एम कोइना प्रेमथी, कोइनां औषधथी, कोइना विलापथी के कोइना परिश्रमथी ए रोग उपशम्यो नहीं. ए वेळा पुनः पुनः में असह्य वेदना भांगवी; पछी हुं प्रपंची संसारथी खेद पाम्यो. एकवार जो आ महा विडंबनामय वेदनाथी मुक्त थउं तो खंती, दंती अने निरारंभी प्रवज्यानि धारण करुं एम चितवीने शयन करी गयो. ज्यारे रात्रि अतिक्रमी गइ, सारे हे महाराजा ! मारी ते वेदना क्षय थइ गइ; अने हुं निरोगी थयो. मात,तात स्वजन बंधवादिकने पूछीने प्रभाते में महा क्षमावंत—इंद्रिने निग्रह करवावाळुं, आरंभोपाधिथी रहीत एवुं अणगारत्व धारण कर्युं.

શિક્ષાપાઠ ૭ અનાથી મુનિ ભાગ ૩

હે શ્રેણિક રાજા ! ત્યારે પછી હું આત્મા પરાત્માનો નાથ થયો. હવે હું સર્વ પ્રકારના જીવનો નાથ છું. તું જે શંકા પામ્યો હતો તે હવે ટલી ગઈ હશે. એમ આશું જગત્—ચક્રવર્તિ પર્યંત અશરણ અને અનાથ છે. જ્યાં ઉપાધિ છે ત્યાં અનાથતા છે; માટે હું કહુ છું તે કથન તું મનન કરી જજે. નિશ્ચય માનજે કે આપણો આત્માજ દુઃસ્વની ભરેલી વેતરણીનો કગનાર છે; આપણો આત્માજ કુર સાન્મલી વૃક્ષનાં દુઃસ્વનો ઉપજાવનાર છે. આપણો આત્માજ ઘંઙિત વસ્તુરૂપી દુધની દેવાવાઢી કામધેનુ ગાયનાં સુખનો ઉપજાવનાર છે; આપણો આત્માજ નંદનવનની પેઠે આનંદકારી છે; આપણો આત્માજ કર્મનો કગનાર છે; આપણો આત્માજ તે કર્મનો ટાઢનાર છે. આપણો આત્માજ દુઃસ્વોપાર્જન કરનાર છે. આપણો આત્માજ મિત્ર ને આપણો આત્માજ વૈરી છે. આપણો આત્મા કનિષ્ઠ આચારે સ્થિત અને આપણો આત્માજ નિર્મલ આચારે સ્થિત રહે છે. એમ આત્મપ્રકાશક બોધ શ્રેણિકને તે અનાથી મુનિને આપ્યો. શ્રેણિકરાજા વહુ સંતોષ પામ્યો. બે હાથની અંજલી કરીને તે એમ બોલ્યો કે હે ભગવન્ ! તમે મને ભલી રીતે ઉપદેશ્યો; તમે જેમ હતું તેમ અનાથપણું કહી બતાવ્યું. મહર્ષિ ! તમે સનાથ, તમે સંબંધવ અને તમે સંધર્મ છો. તમે સર્વ અનાથના નાથ છો. હે પવિત્ર સંયાતિ ! હું તમને ક્ષમાવું છું. તમારી જ્ઞાની શિક્ષાથી લાભ પામ્યો છું. ધ-

ધ્યાનમાં વિગ્ર કરવાનાં ભોગ ભોગવ્યા સંબંધીનું મેં તબને હે મહા ભાગ્યવંત ! જે આમંત્રણ દીધું તે સંબંધીનો મારો અપરાધ મસ્તક નમાવીને ક્ષમાવુંછું. એવા પ્રકારથી સ્તુતિ ઉચ્ચારીને રાજપુરુષ કેશરી શ્રેણિક વિનયથી પ્રદિક્ષણ કરી સ્વરથાનકે ગયો.

મહા તપ્પોધન, મહા મુનિ, મહા પ્રજ્ઞાવંત, મહાયશવંત મહા નિગ્રંથ અને મહા શ્રુત અનાથી મુનિએ મગધ દેશના શ્રેણિક રાજાને પોતાનાં વીતક ચરિત્રથી જે બોધ આપ્યો છે, તે સ્વરે ! અશરણભાવના સિદ્ધ કરે છે. મહા મુનિ અનાથીએ ભોગવેલી વેદના જેવી કે યથી અતિ વિશેષ વેદના અનંત આત્માઓને ભોગવતા જોડે જીએ. એ કેવું વિચારવા લાયક છે ! સંસારમાં અશનતા અને અનંત અનાથતા છવાઈ રહી છે, તેનો ત્યાગ ઉત્તમ તત્ત્વજ્ઞાન અને પરમ શીલને સેવવાથી જ થાય છે. એજ મુક્તિનાં કારણ રૂપ છે. જેમ સંસારમાં રહ્યા અનાથી અનાથ હતા; તેમ પ્રત્યેક આત્મા તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના સદૈવ અનાથજ છે ! સનાથ થવા સત્ત્વદેવ, સત્ત્વધર્મ અને સત્ત્વગુરુને જાણવા અવશ્યનાં છે.

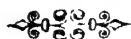
શિક્ષાપાઠ ૮ સત્ત્વદેવતલ.

ત્રણ તત્ત્વ આપણે અવશ્ય જાણવાં જોડે. જ્યાં સુધી તે તત્ત્વ સંબંધી અજ્ઞાનતા હોય છે ત્યાં સુધી આત્મહિત ન-

થી. એ ત્રણ તત્ત્વ તે સત્ત્વદેવ, સત્ત્વધર્મ, સત્ત્વગુરુ છે.--આપાઠમાં સત્ત્વદેવસ્વરૂપ વિષે કંઈક કહું છું.

જેઓને કૈવલ્યજ્ઞાન અને કૈવલ્યદર્શન પ્રાપ્ત થાય છે. કર્મના સમુદાય મહોદ્રતપોપધ્યાનવદે વિશોધન કરીને જે ઓ બાઢી નાંખે છે. જેઓએ ચંદ્ર અને શંખથી ઉજ્જ્વલ એવું શુદ્ધ ધ્યાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. ચક્રવર્તિ--રાધાધિરાજ કે રાજપુત્ર છતાં જેઓ સંસારને એકાંત અનંત શોકનું કારણ માનીને તેનો ત્યાગ કરે છે. કેવલ દયા, શાંતિ, ક્ષમા, નિરાગીત અને આત્મસમૃદ્ધિથી ત્રિવિધ તાપનો લય કરે છે. સંસારમાં મુગ્ધતા ભાંગવતાં જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહિની અને અંતરાય એ ચાર કર્મ ભક્ષિમ્ભૂત કરી જેઓ સ્વસ્વરૂપથી વિદ્યાર કરે છે. સર્વ કર્મનાં મૂલને જેઓ બાઢી નાંખે છે. કેવલ મોહિની જનિત કર્મનો ત્યાગ કરી નિદ્રા જેવી તિવ્ર વસ્તુ એકાંત ટાઢી જેઓ પાતલાં પડેલાં કર્મ રહ્યા સુધી ઉત્તમ શીલનું સેવન કરે છે. વિરાગ્યતાથી કર્મગ્રીવ્મથી અકલાતા પામર પ્રાણીઓને પરમ શાંતિ મલવા જેઓ શુદ્ધ વોધ વીજનો મેઘધારા વાણીથી ઉપદેશ કરે છે. કોઈ પણ સમયે કિંચિત્ માત્ર પણ સંસારી વૈભવવિલાસનો સ્વપ્રાંશ પણ જેને રહ્યો નથી. કર્મ દલ ક્ષય કર્યા પ્રથમ શ્રીમુખવાણીથી જેઓ છદ્મસ્થતા ગણી ઉપદેશ કરતા નથી. પાંચ પ્રકારની અંતરાય, હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, જુગુપ્સા, શોક, મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અપ્રત્યુચ્ચાન, રાગ, દ્વેષ, નિદ્રા અને કામ એ અઢાર દૂષણથી

રહિત, સત્ત્વિદાનંદ સ્વરૂપથી વિરાજમાન, અને મહા ઉ-
દ્યોતકર બાર ગુણ જેઓમાં પ્રગટે છે. જન્મ, મરણ અને
અનંત સંસાર જેનો ગયો છે. તે સત્દેવ નિગ્રંથ આગમમાં
કહ્યા છે. એ દોષ રહિત શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપને પામેલા
હોવાથી પૂજનિય પરમેશ્વર કહેવાય છે. અઢાર દોષમાંનો
એક પણ દોષ હોય સાં સત્દેવનું સ્વરૂપ નથી. આ પરમ તત્ત્વ
ઉત્તમ સૂત્રોથી વિશેષ જાણવું અવશ્યનું છે.

શિક્ષાપાઠ ૧ સત્ધર્મતત્ત્વ.

અનાદિ કાલથી કર્મજાલનાં બંધનથી આ આત્મા સં-
સારમાં રણાલ્યા કરેછે. સમય માત્ર પણ તેને સ્વરૂં મુશ્ક ન-
થી. અધોગતિને એ સેવ્યા કરેછે; અને અધોગતિમાં પડતાં
આત્માને ધરી રાખનાર જે વસ્તુ તેનું નામ ધર્મ કહેવાય
છે. એ ધર્મતત્ત્વના સર્વજ્ઞ ભગવાને ભિન્ન ભિન્ન ભેદ કહ્યાછે.
તેમાંનાં મુખ્ય બે છે ૧ વ્યવહારધર્મ ૨ નિશ્ચયધર્મ.

વ્યવહારધર્મમાં દયા મુખ્ય છે. ચાર મહાવૃત્તો તેપણ
દયાની રક્ષા વાસ્તે છે. દયાના આઠ ભેદછે. ૧ દ્રવ્યદયા
૨ ભાવદયા ૩ સ્વદયા ૪ પરદયા ૫ સ્વરૂપદયા ૬ અ-
નુબંધદયા ૭ વ્યવહારદયા, ૮ નિશ્ચયદયા.

૧ પ્રથમ દ્રવ્યદયા—કોઈ પણ કામ કરવું તેમાં યત્ના-
પૂર્વક જીવરક્ષા કરીને કરવું તે દ્રવ્યદયા.

૨ બીજી ભાવદયા—બીજા જીવને દુર્ગતિ જતો દે-
સીને અનુકંપાબુદ્ધથી ઉપદેશ આપવો તે ભાવદયા.

શિક્ષાપાઠ ૧૦ સત્ગુરુતત્વ.

પિતા—પુત્ર ! તું જે શાળામાં અભ્યાસ કરવા જાય છે તે શાળાનો શિક્ષક કાળજી !

પુત્ર—પિતાજી, એક વિદ્વાન અને સમજુ બ્રાહ્મણ છે.

પિતા—તેની વાણાં, ચાલચલગત વગેરે કેવું છે ?

પુત્ર—એનાં વચન બહુ મધુરાં છે. એ કોઈને અવિવેક-થી બોલાવતા નથી અને બહુ ગંભીર છે, બોલે છે ત્યારે જાણે મુખમાંથી ફુલ ફરે છે. કોઈનું અપમાન કરતા નથી; અને અમને સમજણથી શિક્ષા આપે છે.

પિતા—તું શાં શા કારણે જાય છે તે મને કહે જોઈએ.

પુત્ર—આપ એમ કેમ કહો છો પિતાજી ? સંસારમાં વિ-ચક્ષણ થવાને માટે યુક્તિયો સમજું, વ્યવહારની નીતિ શીખું એટલા માટે થઈને આપ મને શાં મોકલો છો.

પિતા—તારા એ શિક્ષક દુરાચરણી કે એવા હોત તો ?

પુત્ર—તો તો બહુ માટું થાત; અમને અવિવેક અને કુ-વચન બોલતાં આવડત; વ્યવહાર નીતિ તો પછી શીખવે પણ કોણ !

પિતા—જો પુત્ર, એ ઉપરથી હું હવે તને એક ઉત્તમ શિક્ષા કહું. જેમ સંસારમાં પઢવા માટે વ્યવહારનીતિ શી-ક્ષવાનું પ્રયોજન છે. તેમ ધર્મતત્ત્વ અને ધર્મનીતિમાં પ્રવેશ કરવાનું પરભવને માટે પ્રયોજન છે. જેમ તે વ્યવહારનીતિ સદાચારી શિક્ષકથી ઉત્તમ મળી શકે છે; તેમ પરમવ શ્રે-યસ્કર ધર્મનીતિ ઉત્તમ ગુરુથી મળી શકે છે. વ્યવહારનીતિ

ના શિક્ષક અને ધર્મનીતિના શિક્ષકમાં બહુ ભેદ છે. એક બીજોરીનો કઢકો તેમ વ્યવહાર શિક્ષક અને અમૂલ્ય કૌસ્તુભ જેમ આત્મધર્મ શિક્ષક છે.

પુત્ર—શરિરછત્ર ! આપનું કહેવું વ્યાજવી છે. ધર્મના સં-
પૂર્ણ અવશ્ય છે. આપે વારંવાર સંસારનાં અનંત દુઃખ સંબંધી
મને કહ્યું છે; પૃથ્વી પાર પામવા ધર્મજ સહાયભૂત છે; ત્યારે
ધર્મ કેવા ગુરુથી પામિયે તો શ્રેયસ્કર નીવડે તે મને કૃપા
કરીને કહો.

— ❀❀❀ —

શિક્ષાપાઠ ૧૧ સદ્ગુરુત્ત્વ ભાગ ૨.

પિતા—પુત્ર ! ગુરુ ત્રણ પ્રકારના કહેવાય છે. ૧ કા-
ષ્ટસ્વરૂપ. ૨ કાગલસ્વરૂપ. ૩ પથ્થરસ્વરૂપ કાષ્ટસ્વરૂપ ગુરુ
સર્વોત્તમ છે; કારણ સંસારરૂપી સમુદ્રને કાષ્ટસ્વરૂપી ગુરુજ
તરે છે—અને તારી શકે છે. ૨ કાગલસ્વરૂપ ગુરુ એ મધ્યમ
છે. તે સંસારસમુદ્રને પોતે તરી શકે નહીં; પરંતુ કંઈ પૂન્ય
ઉપાર્જન કરી શકે. એ બીજાને તારી શકે નહીં. ૩ પ-
થ્થરસ્વરૂપ તે પોતે બુડે અને પરને પણ બુડાડે. કાષ્ટસ્વ-
રૂપ ગુરુ માત્ર જિનેશ્વર ભગવંતના સાસનમાં છે. બાકી બે
પ્રકારના જે ગુરુ રહ્યા તે કર્માવરણને ટુદિ કરનાર છે.
આપણે બધા ઉત્તમ વસ્તુને ચાહિયે છીએ; અને ઉત્તમથી
ઉત્તમ મળી શકે છે. ગુરુ જો ઉત્તમ હોય તો તે ભવમુ-
દ્રમાં નાવિકરૂપ થઈ સર્દમનાવમાં બેસારી પાર પમાડે.

तत्त्वज्ञानना भेद, स्वस्वरूपभेद, लोकालोकविचार, संसारस्वरूप ए सघट्टं उत्तम गुरु विना मळी शके नहीं; सारे तने प्रश्न करवानी इच्छा थशे के एवा गुरुनां लक्षण कयां कयां ते हुं कहुंछुं. जिनेश्वर भगवाननी भाखेली आज्ञा तेने यथातथ्य पाळे, जाणे, अने बीजाने बांधे, कंचन कामिनिथी सर्व भावथी सागी होय, विशुद्ध अहारजळ लेता होय, बाविश प्रकारना परिसह सहन करता होय, क्षांत, दांत, निगरांभि अने जितेंद्रिय होय, सिद्धांतिक ज्ञानमां निमग्न होय, धर्म माटे थइने मात्र शरीरनो निर्वाह करता होय, निग्रंथ पंथ पाळतां कायर न होय, सळी मात्र पण अदत्त लेता न होय, सर्व प्रकारना अहार रात्रिये साग्यां होय, सम्भावि होय, अने निरागताथी सखोपदेशक होय टुंकामां तेओने काष्ठ स्वरूप सत् गुरु जाणवा. पुत्र ! गुरुना आचार, ज्ञान ए सम्बंधी आगममां बहु विवेक पूर्वक वर्णन कर्तुं छे. जेम तुं आगळ विचार करतां शीखतो जइश, तेम पछी हुं तने ए विशेष तत्त्वो बोधतो जइश.

पुत्र-पिताजी, आपे मने टुंकामां पण बहु उपयोगी अने कल्याणमय कह्युं; हुं निरंतर तं मनन करतो रहीश.

— ❀❀❀ —

शिक्षापाठ १२ उत्तम गृहस्थ.

संसारमां रखा छतां पण उत्तम श्रावको गृहाश्रमथी आत्मसाधनने साधेछे; तेओनो गृहाश्रम पण बख्खणायछे.

તે ઉત્તમ પુરુષ, મામાયક, ક્ષમાપના ચોવિહાર.
૩૦ ગમ નિયમને સેવે છે.

પર પત્નિ મળી માતૃ બહેનની દ્રષ્ટિ રાસે છે.
યથાશક્તિ સત્પાત્રે દાન દે છે.

શાંત, મધુરી અને કોમલ ભાષા બોલે છે.
સત્શાસ્ત્રનું મનન કરે છે.

બે સાં સુધો ઉપજીવિકામાં પણ માયા, કપટ,
૩૦ કરતો નથી.

સ્ત્રિ, પુત્ર, માત, તાત, મુનિ અને ગુરુ સઘઠ્ઠાને
યથાયોગ્ય સન્માન આપે છે.

માબાપને ધર્મનાં બોધ આપે છે.

યત્રાર્થી ઘરની સ્વચ્છતા, સંધવું, સંધવું શયન ૩૦
રસાવે છે.

પોતે વિચક્ષણતાર્થી વર્તિ સ્ત્રિ, પુત્રને વિનયિ અને
ધર્મિ કરે છે.

સઘઠ્ઠાં કુટુંબમાં સંપત્તિ વૃદ્ધિ કરે છે

આવેલા અતિથિનું યથાયોગ્ય સન્માન કરે છે.

યાચકને ક્ષુધાતુર રાખતો નથી,

સત્પુરુષોનો સમાગમ અને તેઓનો બોધ ધારણ
કરે છે.

સમર્યાદ, અને સંતોષ યુક્ત નિરંતર વર્તે છે.

યથાશક્તિ શાસ્ત્રસંચય જેનાં ઘરમાં રહ્યો છે, અલ્પ
આરંભથી જો વ્યવહાર ચલાવે છે.

आवो गृहस्थावास उत्तम गांतनुं कारण ज्ञानीओ
कहे छे.

शिक्षापाठ १३ जिनेश्वरनी भक्ति भाग १.

जिज्ञासु—विचक्षण सख ! कोइ शंकरनी, कोइ ब्र-
ह्मानी कोई विश्वुनी, कोई सूर्यनी, कोई अग्निनी, कोई भ-
वानिनी, कोई पेगम्बरनी अने कोई इमुखास्तनी भक्ति
करेछे. एओ भक्ति करीने शुं आशा राखता हशे.?

सख—प्रिय जिज्ञासु, ते भाविक मोक्ष मेळववानी
परम आशाथी ए देवोने भजेछे.

जिज्ञासु—कहो सारे, एथी तेओ उत्तम गति पामे एम
तमारुं मत छे.

सख—एओनी भक्तिवडे तेओ मोक्ष पामे एम हुं कही
शकतो नथी. जेओने ते परमेश्वर कहेछे तेओ कई मोक्षने
पाम्या नथी; तो पछी उपाशकने ए मोक्ष क्यांथी आपे!
शंकर वगेरे कर्मक्षय करी शक्या नथी अने दूषणसहीत
छे. एथी ते पूजवा योग्य नथी.

जिज्ञासु—ए दूषणो क्यां क्यां ते कहो?

सख—अज्ञान, काम, हास्य, रति, अगति वगेरे म-
ळीने अढार दूषणमानुं एक दूषण होय तोपण ते अपूज्य
छे. एक समर्थ पंडिते पण कह्युं छे के परमेश्वर छउं एम
मिथ्या रीते मनावनारा पुरुषो पाते पोताने ठगेछे का-
रण, पडखानां स्त्रि होवाथी तेओ विषयी ठरेछे; शस्त्र धा-

રણ કરેલાં હોવાથી દ્રેષી ઠગેછે. જપમાળા ધારણ કર્યા-
થી તેઓનું ચિત્ત વ્યગ્ર છે એમ સૂચવે છે. મારે શરણે આવ
હું મવ પાપ હરી લેઉં એમ કહેનારા અભિમાની અને ના-
સ્તિક ઠરેછે. આમ છે તો પછી બીજાને તેઓ કેમ તારી
શકે ? વળી કેટલાક અવનાર લેવારુપે પરમેશ્વર કહેવરાવે
છે તો સાં અમુક કર્મનું પ્રયોજન તે પર સિદ્ધ થાય છે.

જિજ્ઞાસુ—માઈ, સારે પૃજ્ય કોણ ? અને ભક્તિ કૌની
કરવી કે જેવડે આત્મા સ્વશક્તિનો પ્રકાશ કરે.

સસ—શુદ્ધ સત્ત્વિદાનંદસ્વરૂપ અનંત સિદ્ધની, ભક્તિ-
થી તેમજ સર્વ દૂષણરાહિત, કર્મમલહીન, મુક્ત, નિરાગી, સક-
લભય રાહિત, સર્વજ્ઞ સર્વદર્શિ જિનેશ્વર ભગવનની ભક્તિથી
આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામે છે.

જિજ્ઞાસુ—એઓની ભક્તિ કરવાથી આપણને તેઓ
મોક્ષ આપે છે એમ માનવું સ્વરૂં.

સસ—માઈ જિજ્ઞાસુ—તે અનંતજ્ઞાની નિરાગી અને નિ-
ર્વિકાર છે. એને મ્તુતિ નિંદાનું આપણને કંઈ ફલ આપવાનું
પ્રયોજન નથી આપણો આત્મા જે કર્મદલથી ઘેરાયલો છે
તેમજ અજ્ઞાની અને મોઢાંધ થયેલો છે. તે ટાલવા અનુપમ
પુરુષાર્થની અવશ્ય છે. સર્વ કર્મદલ ક્ષય કરી અનંત
જીવન, અનંતવીર્ય, અનંતજ્ઞાન અને અનંત દર્શનથી સ્વસ્વ-
રૂપમય થયા એવા જિનેશ્વરાનું સ્વરૂપ—અત્માની નિશ્ચ-
યનયે રીદ્ધિ હોવાથી એ પુરુષાર્થતા આપે છે. વિકારથી
વિરક્ત કરેછે. શાંતિ અને નિર્જરા આપેછે. તરવાર હાંધ્યાં

लेवाथी जेम शौर्य अने भांगथी निशो उत्पन्न थाय छे. तेम ए गुण चिंतवनथी आत्मा स्वस्वरूपानंदनी श्रेणीए चढतो जायछे. दर्पण हाथमां लेतां जेम मुखाकृतिनुं भान थाय छे तेम सिद्ध के जिनेश्वरस्वरूपनां चिंतवनरूप दर्पणथी आत्मस्वरूपनुं भान थाय छे.

शिक्षापाठ १४ जिनेश्वरनी भक्तिभाग२.

जिज्ञासु—आर्य सत्य ! सिद्धस्वरूप पामेला ते जिनेश्वरो तो सघळा पूज्य छे; त्पारे नामथी भक्ति करवानी कइ जरूर छे ?

सत्य—हा अवश्यछे. अनंत सिद्धस्वरूपने ध्याता जे शुद्ध स्वरूपना विचार थाय त तो कार्य परंतु ए जे जेवढे ते स्वरूपने पाम्या ते कारण कयुं ? ए विचारतां उग्रतप, महानवैराग्य, अनंतदया, महानध्यान ए सघळांनुं स्मरण थशे; एओनां अर्हत तिर्थकर पदमां जे नामथी तेओ विहार करता इता ते नामथी तेओना पवित्र आचार अने पवित्र चरित्रो अंतःकरणमां उदय पामशे. जे उदय परिणामे महा लाभदायक छे. जेम महावीरनुं पवित्र नाम स्मरण करवाथी तेओ कोण ? क्यारे ? केवा प्रकारे सिद्धि पाम्या ए चरित्रोनी स्मृति थशे. अने एथी आपणे वैराग्य, विवेक इत्यादिकनो उदय पामीए.

जिज्ञासु—पण लोगस्समां तो चोवीश जिनेश्वरनां नाम सूचवन कयांछे ? एनो हेतु थुं छे ते मने समजावा. ?

સસ—આ કાલમાં આ ક્ષેત્રમાં જે ચોવીશ જિનેશ્વરો થયા એમનાં નામનું સ્મરણ, ચરિત્રોનું સ્મરણ કરવાથી શુદ્ધ તત્ત્વનો લાભ થાય. એ એમનો હેતુ છે. વૈરાગિનું ચરિત્ર વૈરાગ્ય બાધે છે. અનંત ચોવીશીનાં અનંત નામ સિદ્ધ સ્વરૂપમાં સમગ્રે આવી જાય છે. વર્તમાનકાલના ચોવીશ તિર્થંકરનાં નામ આ કાલે લેવાથી કાલની સ્થિતિનું બહુ સૂક્ષ્મજ્ઞાન પણ સમર્પી આવે છે. જેમ એઓનાં નામ આ કાલમાં લેવાય છે. તેમ ચોવીશી ચોવીશીનાં નામ કાલ ફરતાં અને ચોવીશી ફરતાં લેવાતાં જાય છે. એટલે અમુક નામ લેવાં એમ કંઈ નિશ્ચય નથી. પરંતુ તેઓના ગુણ અને પુરુષાર્થ સ્મૃતિમાટે વર્તેલાં ચોવીશીની સ્મૃતિ કરવી એમ તત્ત્વ રહ્યું છે તેઓના જન્મ, વિહાર ઉપદેશ એ સઘળું નામ નિષ્કેપે જાણી શકાય છે. એવડે આપણો આત્મા પ્રકાશ પામે છે. સર્પ જેમ મોરલીના નાદથી જાગૃત થાય છે; તેમ આત્મા પોતાની મલ્ય રિદ્ધિ માંબઢતાં મોહનિદ્રાથી જાગૃત થાય છે.

જિઘ્રાસુ—મને તમે જિનેશ્વરની ભક્તિ સંબંધી બહુ ઉત્તમ કારણ કહ્યું. આધુનિક કેલવળીથી જિનેશ્વરની ભક્તિ કંઈ ફલદાયક નથી એમ મને આસ્થા થઈ હતી. તે નાશ પામી છે. જિનેશ્વર ભગવાનની અવસ્ય ભક્તિ કરવી જોઈએ એ હું માન્ય રાખું છું.

સસ—જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી અનુપમ લાભ છે, એનાં કારણ મહાન છે; એના ઉપકારથી એની ભક્તિ

अवश्य करवी जोइए, एओनां पुरुषार्थनुं स्मरण थाय
एवी कल्याण थायछे; वगेरे वगेरे में मात्र सामान्य
कारणो यथामति कक्षां छे; ते अन्य भाविकोने पण सुख-
दायक थाओ !

शिक्षापाठ १५ भक्तिनो उपदेश.

तोटकछंद.

शुभ शीतळतामय छांय रही,
मनवांछित ज्यां फळपंक्ति कही;
जिन भक्ति गृहो तरु कल्प अहो,
भजिने भगवंत भवंत लहो. १

निज आत्मस्वरूप मुदा प्रगटे,
मन ताप उताप तमाम मटे;
अति निर्जरता वण दाम गृहो,
भजिने भगवंत भवंत लहो. २

समभावि सदा परिणाम थशे,
जडमंद अधोगति जन्म जशे;
शुभ मंगळ आ परिपूर्ण चहो,
भजिने भगवंत भवंत लहो. ३

शुभ भाववडे मन शुद्ध करो,
नवकार महा पदने समरो;
नहि एह समान न अन्य कहो,
भजिने भगवंत भवंत लहो. ४

કરશો ક્ષય કેવલ રાગ કથા,
 ધરશો શુભ તત્ત્વસ્વરૂપ યથા;
 નૃપચંદ્ર પ્રપચ અનંત દહો,
 ભજિને ભગવંત મવંત લહો.

૫

શિક્ષાપાઠ ૧૬ સ્વરી મહત્તા.

કેટલાક લક્ષ્મીથી કરીને મહત્તા મળે છે એમ માને છે; કેટલાક મહાન કુટુંબથી મહત્તા મળે છે એમ માને છે; કેટલાક પુત્રવડ કરીને મહત્તા મળે છે એમ માને છે; કેટલાક અધિકારથી મહત્તા મળે છે એમ માને છે. પણ એ એમનું માનવું વિવેકથી જોતાં મિથ્યા છે. એઓ જેમાં મહત્તા ઠરાવે છે તેમાં મહત્તા નથી, પણ લઘુતા છે, લક્ષ્મીથી સંસારમાં સ્વાનપાન માન, અનુચરોપર આજ્ઞા વૈભવ એ સઘળું મળે છે અને એ મહત્તા છે. એમ તમે માનતા હશો, પણ એટલેથી એને મહત્તા માનવી જોડતી નથી. લક્ષ્મી અનેક પાપ વડે કરીને પેદા થાય છે. આવ્યા પછી અભિમાન, બંભાનતા; અને મૂંઢતા આપે છે. કુટુંબસમુદાયની મહત્તા મેલવવા માટે તેનું પાલન પોષણ કરવું પડે છે. તે વડે પાપ અને દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. આપણે ઉપાધિથી પાપ કરી એનું ઉદર ભરવું પડે છે. પુત્રથી કરીને કેંઈ શાશ્વત નામ રહેતું નથી; એને માટે થઈને પણ અનેક પ્રકારનાં પાપ અને ઉપાધિ વેઠવી પડે છે; છતાં એથી આપણું મંગલ શું થાય છે? અધિકારથી પરતંત્રતા કે અ-

मलमद अने एथी जुलम, अनीति, लांच तेमज अन्याय करवा पड़े छे.—के थाय छे; कहो खारे एमांथी महत्ता शानी थाय छे! मात्र पापजन्य कर्मनी पापी कर्मवडे करी आत्मानी नीच गति थाय छे; नीच गति छे खां महत्ता नथी पण लघुता छे.

आत्मानी महत्ता तो सखवचन, दया, क्षमा, परोपकार अने समतामां रही छे. लक्ष्मी इ० ए तो कर्ममहत्ता छे. एम छतां लक्ष्मीथी शाणा पुरुषो दान देछे, उत्तम विद्याशाळाओ स्थापी परदुःखभंजन थाय छे. एक स्त्रिथी करीने तेमां मात्र वृत्ति रोकी परस्त्रि तरफ पुत्रिभावथी जुणछे. कुटुंब वडे करीने अमुक समुदायनं हित काम करे छे. पुत्रवडे तेने संसारभार आपी पोते धर्ममार्गमां प्रवेश करे छे. अधिकारथी दहापण वडे आचरण करी राजा प्रजा बच्चेनुं हित करी—धर्मनीतिनो प्रकाश करेछे, एम करवाथी केटलीक खरी महत्ता पमाय छे. छतां ए महत्ता चोकस नथी. मरणभय माथे रह्यो छे. धारणा धरी रहे छे. योजेली योजना के विवेक वखते हृदयमांथी जतो रहे एवी संसारमाहिनी छे. एथी आपणे एम निस्संशय समजवुं के सखवचन, दया, क्षमा, ब्रह्मचर्य अने समता जेवी आत्ममहत्ता कोइ स्थळे नथी. शुद्ध पंचमहावृतधारी भिक्षुके जे रीद्धि अने महत्ता मेळवी छे ते ब्रह्मदत्त जेवा चक्रवर्त्ति ए लक्ष्मी, कुटुंब, पुत्र के अधिकारथी मेळवी नथी एम मारुं मानवुं छे!

शिक्षापाठ १७ बाहुबळ.

बाहुबळ एटले पोतानी भूजानुं बळ एम अहीं अर्थ करवानो नथी. कारण बाहुबळ नामना महापुरुषनुं आ एक नानुं पण अदभुत चरित्र छे.

ऋषभदेवजी भगवान् सर्व संग परित्याग करी भरत बाहुबळ नामना पोताना बे पुत्रोने राज्य सोंपी विहार करता हता. सार भरतेश्वर चक्रवर्त्ति थयो. आयु-व्रशाळामां चक्रनी उत्पत्ति थया पछी प्रत्येक राज्यपर पोतानी आम्नाय बेसारी, अने छखंडनी प्रभुता मेळवी. मात्र बाहुबळ जे भरतेश्वरनो मोटो भाइ हतो तेणे ए प्रभुता अंगीकार न करी. एथी परिणाममां भरतेश्वर अने बाहुबळने युद्ध मंडायुं. घणा वखत सुधी भरतेश्वर के बाहुबळ ए वन्नोमांथी एके हठ्या नहीं, सारे क्रोधावेशमां आवी जइ भरतेश्वरे बाहुबळ पर चक्र मूकयुं. एक वीर्यथी उत्पन्न थयेला भाइपर पण ते चक्र प्रभाव न करी शके, ए नियमथी फरीने पाळुं भरतेश्वरना हाथमां आव्युं. भरते चक्र मूकवाथी बाहुबळने बहु क्रोध आव्यो. तेणे महा बळवत्तर मुष्टी उपाडी. तत्काळ सां तेनी भावनानुं स्वरूप फर्युं. ते विचारी गयो के हुं आ बहु निंदनिय करुं छउं आनुं परिणाम केवुं दुःखदायक छे ! भले भरतेश्वर राज्य भोगवो. मिथ्या परस्परनो नाश शा माटे करवो ? आ मुष्टि मारवी योग्य नथी; तेम उगामी ते हवे पाछी वाळवी पण योग्य नथी. एम कही तेणे पंच

मुष्टि केश लुंचन कर्युं; अने सांथी मुनीत्वभावे चाली
नीकळ्यो. भगवान् आदीश्वर ज्यां अठाणुं दिक्षित
पुत्रोथी तेमज आर्य—आर्याथी विहार करता हता सां
जवा इच्छा करी; पण मनमां मान आव्युं. सां हुं जइ-
शतो माराथी नाना अठाणुं भास्ने वंदन करवुं पडशे.
तेथी सां तो जवुं योग्य नथी. पछी वनमां ते एका-
ग्र ध्याने रह्यो. हळवे हळवे बार वर्ष थइ गया. महा-
तेपथी काया हाडकांनो माळो थइ गइ ते सुकां झाड
जेवो देखावा लाग्यो; परंतु ज्यांसुधी माननो अंकुर तेनां
अंतःकरणथी स्वप्नो नहोतो सांसुधी ते सिद्धि न पांम्यो.
ब्राह्मी अने सुंदरीए आवीने तेने उपदेश कर्यो. आर्य
वीर ! हेंवे मदोन्मत्त हाथीपरथी उतरो एनाथी तो बहु
शोष्युं. एओनां आ वचनोथी बाहुबळ विचारमां पळ्यो.
विचारतां विचारतां तेने भान थयुं के सत्यछे—हुं मान-
रूपी मदोन्मत्त हाथीपरथी हजु कयां उतर्यो छउं ? हवे
एथी उतरवुं एज मंगळकारकछे; एम कहीने तेणे वंदन
करवाने माटे पगलुं भयुं के ते अनुपम दिव्य कवलय क-
मळाने पांम्यो.

बांचनार ! जुओ मान ए केवी दुरित वस्तुछे !!

शिक्षापाठ १८ चारगति.

शांतावेदनी, अशांतावेदनी वेदतां शुभाशुभ कर्मनां

જૂઠ ભોગવવા આ સંસારવનમાં જીવ ચારગતિમાં ભમ્યા કરે છે; એ ચારગતિ સ્વર્ચીત જાણવી જોઈએ.

૧ નર્કગતિ—મહારંભ, મદિરાપાન, માંસ ભક્ષણ, ઇન્દ્રિયાદિક તિવ્ર હિંસાના કરનાર જીવો અઘોર નર્કમાં પડે છે. ત્યાં લેશ પણ શાતા, વિશ્રામ કે સુખ નથી. મહા અંશકાર વ્યાપ્ત છે. અંગછેદન, અગ્નિમાં બઢવું અને છરપ્પાણી ધાર જેવું જૂઠ પીવું પડે છે. અનંત દુઃસ્વર્ચી કરીને જ્યાં પ્રાણીભૂતે સાંકડ, અશાતા અને વિલાવિલાટ સહન કરવા પડે છે. જે દુઃસ્વર્ચે કેવલજ્ઞાનીઓ પણ કહી શકતા નથી. અહોહો !! તે દુઃસ્વર્ચ અનંતિવાર આ આત્માએ ભોગવ્યાં છે.

૨ તિર્થંચગતિ—છલ, જૂઠ પ્રપંચ ઇત્યાદિક કરીને જીવ સિંહ, વાઘ, હાથી. મૃગ, ગાય, ખેસ, બઢદ ઇત્યાદિક શરીર ધારણ કરે છે. તે તિર્થંચગતિમાં ખૂસ્વ, તરશ, તાપ, વંધ, વંધન, તાડન, ખાર વહન કરવા ઇત્યાદિકનાં દુઃસ્વર્ચે સહન કરે છે.

૩ મનુષ્યગતિ—સ્વાધ, અસ્વાધ, વિવેકરહીત, લજ્જા-હીન, માતા પુત્રી સાથે કામ ગમન કરવામાં જેને પાપાપાપનું ખાન નથી. નિરંતર માંસભક્ષણ, ચોરી, પરસ્ત્રિગમન વગેરે મહા પાતક કર્યા કરે છે. એતો જાણે અનાર્યદેશનાં અનાર્ય મનુષ્ય છે. આર્યદેશમાં પણ ક્ષત્રિ, બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય પ્રમુખ મતિહીન, દરિદ્રિ, અજ્ઞાન અને રોગચી પીડિત છે. યાન, અપમાન ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારનાં દુઃસ્વર્ચ તેઓ ભોગવી રહ્યાં છે.

૪ દેવગતિ—પરસ્પર વેર, ક્ષેર, કલેશ, શોક, મત્સર, કામ, મદ, છુધા ઇસાદિકથી દેવતાઓ પળ આયુષ્ય વ્યતિત કરી રહ્યાં છે. એ દેવગતિ. ચારગતિ સામાન્યરૂપે કહી.

એક તરુણ મુકુમારને રોમે રોમે લાલચોળ મુચા ઘોં-
ચવાથી જે અમહ્ય વેદના ઉપજે છે; તે કરતાં આઠગુણી વે-
દના ગર્ભસ્થાનમાં જીવં જ્યારે રહે છે સારે પામે છે. મઝ,
મૂઝ, લાંઘી, પરુ લગભગ નવમહીના અહોરાત્ર મુર્છાગત
સ્થિતિમાં વેદની ભોગવી ભોગવીને જન્મ પામે છે. જન્મ
સમયે ગર્ભસ્થાનની વેદનાથી અનંત ગુણી વેદના ઉત્પન્ન
થાય છે. સાર પછી બાઝાવસ્થા પમાય છે. મઝમૂઝ ધૂઝ
અને નમ્રાવસ્થામાં અણસમજણથી રક્ષાલી રહીને તે બાઝા-
વસ્થા પૂર્ણ થાય છે. અને યવાવસ્થા આવે છે ધન ઉપાર્જન
કરવા માટે નાના પ્રકારનાં પાપમાં પડવું પડે છે. જ્યાંથી
ઉત્પન્ન થયો છે સાં એટલે વિષય વિકારમાં વૃત્તિ જાય છે.
અન્માદ, આલસ, અભિમાન, નિંદ્રાદ્રષ્ટિ સંયોગ વિયોગ એમ
ઘટમાળમાં યુવાવય ચાલી જાય છે. સાં વૃદ્ધાવસ્થા આવે
છે. શરીર કંપે છે, મુઠ્ઠે લાઝ ક્ષરે છે. સ્વચાપર કરોચલી
પડી જાય છે. મુંઘવું સાંભળવું અને દેસવું એ શક્તિયો કે-
વળ મંદ થઈ જાય છે. કેશ ધવળ થઈ સ્વરવા મંદે છે, ચા-
લવાની આય રહેતી નથી. હાથમાં લાકડી લઈ હઠયડીયાં
સ્વાતાં ચાલવું પડે છે. કાં તો જીવન પર્યંત સ્વાટલે પડવાં
રહેવું પડે છે. શ્વાસ, સ્વાંસી ઇસાદિક રોમ આવીને વઢગે
છે. અને થોડા કાલમાં કાલ આવીને કોલીઓ કરી જાય

છે આ દેહમાંથી જીવ ચાલી નીકળેછે. કાયા હતી ન-
હતી થઈ જાયછે. મરણ સમયે કેટલી વધી વેદનાછે ? ચ-
તુર્ગતિનાં દુઃખમાં જે મનુષ્યદેહ શ્રેષ્ઠ તેમાં પણ કેટલાં
વધાં દુઃખ રહ્યાં છે ! તેમ છતાં ઉપર જળાવ્યા પ્રમાણે અ-
નુક્રમે કાલ આવેછે એમ નથી. ગમે તે વચ્ચે તે આવીને
લઈ જાયછે. માટેજ પ્રમાદ વિના વિચક્ષણ પુરુષો આત્મ
કલ્યાણને આરાધેછે.

શિક્ષાપાઠ૧૯ સંસારને ચાર ઉપમા ભાગ૧

સંસારને મહા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એક સમુદ્રની ઉપમા પણ
આપેછે. સ્થલે સ્થલે સંસારરૂપી સમુદ્ર અનંત અને અપારછે
અહો લોકો ! એનો પાર પામવા પુરુષાર્થનો ઉપયોગ કરો !
ઉપયોગ કરો !! આમ એમનાં વચનછે. સંસારને સમુદ્રની
ઉપમા છાજતી પણ છે. સમુદ્રમાં જેમ મોજાંની છોલો ઉ-
છાડ્યા કરેછે તેમ સંસારમાં વિષયરૂપી અનેક મોજાંઓ ઉછાડે
છે. સમુદ્રના જલનો ઉપરથી જેમ સપાટ દેખાવ છે તેમ
સંસારપણ સરલ દેખાવ દેછે. સમુદ્ર જેમ ક્યાંક બહુ ડંડો છે,
અને ક્યાંક ભમરીઓ સ્વરાવેછે તેમ સંસાર કામ વિષય
પ્રપંચાદિકમાં બહુ ડંડોછે. તે મોહરૂપી ભમરીઓ સ્વરાવે
છે. થોડું જલ છતાં સમુદ્રમાં જેમ ઊભા રહેવાથી કાદવમાં
ગુચી જશ્ણ છીંદ તેમ સંસારના લેશ પ્રસંગમાં તે તૃષ્ણારૂપી
કાદવમાં ઘુંચવી દેછે. સમુદ્ર જેમ નાના પ્રકારના સ્વરાવા
અને તોફાનથી નાવ કે વહાણને જોત્યમ પહોંત્રાવે છે.

તેમ સ્ત્રિયોરૂપી સ્વરાસા અને કામરૂપી તોફાનથી સંસાર આત્માને જોશ્વમ પહોંચાડે છે. સમુદ્ર જેમ અગાધ જલથી શીતલ દેખાતો છતાં વડવાનલ નામની અગ્નિનો તમાં વાસ છે. તેમ સંસારમાં માયારૂપી અગ્નિ બળ્યાજ કરે છે. સમુદ્ર જેમ ચોમાસામાં વધારે જલ પામીને ઉઠો ઉતરે છે તેમ પાપરૂપી જલ પામીને સંસાર ઉઠો ઉતરે છે, ઇટલે મજબુત પાયા કરતો જાય છે.

૨ સંસારને વીજી ઉપમા અગ્નિની છાજે છે. અગ્નિથી કરીને જેમ મહાતાપની ઉત્પત્તિ છે. એમ સંસારથી પણ ત્રિવિધ તાપની ઉત્પત્તિ છે. અગ્નિથી બઢેલો જીવ જેમ મહા વિલાવિલાટ કરે છે તેમ સંસારથી બઢેલો જીવ અનંત દુઃસ્વરૂપ નર્કથી અસહ્ય વિલાવિલાટ કરે છે. અગ્નિ જેમ સર્વ વસ્તુનો ભક્ષ કરી જાય છે, તેમ સંસારના મુખમાં પડેલાંનો તે ભક્ષ કરી જાય છે. અગ્નિમાં જમ જેમ ઘી અને ઈંધન હોમાય છે તેમ તેમ તે વૃદ્ધિ પામે છે તેમ સંસારમાં તિવ્ર મોહિની રૂપ ઘી અને વિષયરૂપ ઈંધન હોમાય છે તેમ તેમ તે વૃદ્ધિ પામે છે.

૩ સંસારને ત્રીજી ઉપમા અંધકારની છાજે છે. અંધકારમાં જેમ સર્પિંદરી, સર્પનું ભાન કરાવે છે તેમ સંસાર સ્થાને અસહ્યરૂપ બતાવે છે, અંધકારમાં જેમ પ્રાણીઓ આમ તેમ ભટકી વિપત્તિ ભોગવે છે તેમ સંસારમાં બેભાન થઈને અનંત આત્માઓ ચતુર્ગતિમાં આમ તેમ ભટકે છે. અંધકારમાં જેમ કાચ અને હીરાનું જ્ઞાન થતું નથી તેમ

સંસારરૂપી અંધકારમાં વિવેક અવિવેકનું જ્ઞાન થતું નથી. જેમ અંધકારમાં પ્રાણીઓ છતી આંધ્રે અંધ બની જાય છે તેમ છતી શક્તિયે સંસારમાં તેઓ મોહાંધ્ર બની જાય છે. અંધકારમાં જેમ ઘુવડ ઇસાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે તેમ સંસારમાં લોભ, માયાદિકનો ઉપદ્રવ વધે છે. અનેક ભેદે જોતાં સંસાર તે અધકારરૂપજ જણાય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૦ સંસારને ચાર ઉપમા

ભાગ ૨.

૪ સંસારને ચોથી ઉપમા શકટચક્રની એટલે ગાઢાંના પૈઢાંની છાજે છે. ચાલતાં, શકટચક્ર જેમ ફરતું રહે છે તેમ સંસારમાં પ્રવેશ કરતાં તે ફરતા રૂપે રહે છે. શકટચક્ર જેમ ધરી વિના ચાલી શકતું નથી તેમ સંસાર મિથ્યાત્વરૂપી ધરી વિના ચાલી કશતો નથી. શકટચક્ર જેમ આરાવડે કરીને રહ્યું છે. તેમ સંસાર શંકા પ્રમાદાદિક આરાથી ટક્યો છે. અનેક પ્રકારથી એમ શકટચક્રની ઉપમા પેળે સંસારને લાગી શકે છે.

સંસારને જેટલી અધોપમા આપો એટલી થોડી છે. એ ચાર ઉપમા આપણે જાણી હવે એમાંથી તત્ત્વ લેવું યોગ્ય છે.

૧ સાગર જેમ મજબુત નાવ અને માહિતગાર નાવિકથી તરીને પાર પમાય છે; તેમ સત્ ધર્મરૂપી નાવ અને સદ્ ગુરુરૂપી નાવિકથી સંસારસાગર પાર પામી શકાય

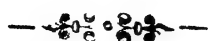
છે. સાગરમાં જેમ ઢાઢા પુરુષોણ નિર્વિઘ્ન રસ્તો શોધી કાઢ્યો હોય છે તેમ જિનેશ્વર ભગવાને તત્ત્વજ્ઞાનરૂપ ઉત્તમ રાહ બતાવ્યો છે. જે નિર્વિઘ્ન છે.

૨ અગ્નિ જેમ સર્વને ભક્ષ કરી જાય છે, પરંતુ પાણી યી બુઢાઈ જાય છે તેમ વૈરાગ્યજલ્થી સંસાર અગ્નિ બુઢન શકાય છે.

૩ અંધકારમાં જેમ દીવો લઈ જવાથી પ્રકાશ થઈ, જોઈ શકાય છે; તેમ તત્ત્વજ્ઞાન રૂપી નિર્બુઢ દીવો સંસાર રૂપી અંધકારમાં પ્રકાશ કરી સત્ય વસ્તુ બતાવે છે.

૪ શકટચક્ર જેમ બલ્લદવિના ચાલી શકતું નથી; તેમ સંસારચક્ર રાગ, દ્વેષવિના ચાલી શકતું નથી.

અમ અ સંસારદરદનું ઉપમાવડે નિવારણઅનુપાન સાથે કહ્યું. તે આત્મહિતસ્વિણ નિરંતર મનન કરવું; અને બીજાને બોધવું.

શિક્ષાપાઠ ૨૧ બાર ભાવના.

વૈરાગ્યની, અને આત્મહિતૈષિ વિષયોની સુદ્ઢઢતા થવા માટે બાર ભાવના તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કહેછે.

૧ શરીર, વૈભવ, લક્ષ્મી કુટુંબ પારિવારાદિક સર્વ વિનાશી છે; જીવનો મૂલ ધર્મ અવિનાશી છે. અમ ચિંતવવું તે પહેલી અનિચ્છાભાવના.

૨ સંસારમાં મરણ સમયે જીવને શરણ રાક્ષનાર કોઈ નથી, માત્ર અક શુભ ધર્મનુંજ શરણ સત્ત્વ છે; અમ ચિંતવવું તે બીજી અશરણભાવના.

३ आ आत्माए संसारसमुद्रमां पर्यटन करतां करतां सर्व भव कीधाछे. ए संसारी जंजीरथी हुं क्यारे छूटीश! ए संसार मारो नथी. हुं मोक्षमयि छुं; एम चितववुं ते त्रीजी संसारभावना.

४ आ मारो आन्मा एकलोछे; ते एकलो आव्योछे, एकलो जशे; पोतानां करेलां कर्म एकलो भोगवशे एम चितववुं ते चोथी एकत्वभावना.

५ आ संसारमां कोई कोइनुं नथी एम चितववुं ते पांचमी अन्यत्वभावना.

६ आ शरीर अपवित्र छे; मलमुत्रनी खाण छे, रोग जराने रहेवानुं धाम छे; ए शरीरथी हुं न्यारो छवं एम चितववुं ते छठी अशुचिभावना.

७ राग, द्वेष, अज्ञान, मिथ्यात्व ईसादिक सर्व आश्रवछे एम चितववुं ते सातमी आश्रवभावना.

८ ज्ञान, ध्यानमां जीव प्रवर्त्तमान थइनं नवां कर्म बांधे नहीं ए आठमी सम्बरभावना.

९ ज्ञानमहित क्रिया करवी ते निर्जरानुं कारण छे ते नवमी निर्जराभावना.

१० लोकस्वरूपनुं उत्पत्ति, स्थिति, विनाशस्वरूप विचारनुं ते दशमी लोकस्वरूपभावना.

११ संसारमां भमतां आत्माने सम्यक्ज्ञाननी प्राप्तादी प्राप्त थवी दुल्लभ छे; वा सम्मक्ज्ञान पाम्यो तो चारित्र सर्व विरति परिणामरूप धर्म पामवो दुल्लभ छे. ते अग्यारमी बोधदुल्लभभावना.

१२ धर्मना उपदेशक तथा शुद्ध शास्त्रना बोधक एवा
गुरु अने एवं श्रवण मळवुं दुल्लभ छे ते बारमी धर्म दु-
ल्लभभावना.

आ बार भावनाओ मननपूर्वक निरंतर विचारबाथी
सत्पुरुषो उत्तम पदने पाम्या छे—पामेछे—अने पामशे.

शिक्षापाठ २२ कामदेवश्रावक.

महावीर भगवंतना समयमां द्वादशवृत्तने विमळ भा-
वथी धारण करनार, विवेकी अने निग्रंथवचनानुरक्त
कामदेव नामनो एक श्रावक तेओनो शिष्य हतो. सुधर्मा
सभामां इंद्रे एक वेळा कामदेवनी धर्म अचळतानी प्रशं-
सा करी. एवामां खां एक तुच्छ बुद्धिवान देव बेठो हतो
ते बोल्यो एतो समजायुं ! नारी न मळे खांसुधी ब्रह्मचारी
तेमज ज्यांसुधी परिसह पड्या नहोय खांसुधी बधाय स-
हनशील अने धर्मद्रढ. आ मारी वात हुं एने चळावी आ-
पीने सख करी देखाहुं. धर्मद्रढ कामदेव ते वेळा कायो-
त्सर्गमां लीन हतो. देवताए हाथीनुं रुप वैक्रय कर्युं; अने
पछी कामदेवने खुब गुंघो तोपण ते अचळ रह्यो, एटले
मुशळ जेवुं अंग करीने काळावर्णनो सर्प थइने भयंकर
कुंकारं कर्या, तोय कामदेव कायोत्सर्गथी लेश चलयो
नहीं; पछी अट्टहास्य करता राक्षसनो देह धारण करीने
अनेक प्रकारना परिसह कर्या, तोपण कामदेव कायोत्स-
र्गथी चलयो नहीं. सिंह वगेरेनां अनेक भयंकर रुप कर्या

तोपण कायोत्सर्गमां लेश हीनता कामदेवे आणी नहीं. एम रात्रिना चारपहोर देवताए कर्या कर्युं; पण ते पोतानी धारणामां फाव्यो नहीं. पछी तणे उपयोगवडे करीने जायुं तो मेरुना शिखरनी पंगे ते अडोळ रक्षां दीठो. कामदेवनी अद्भुत निश्चलता जाणी तेने विनयभावथी प्रणाम करी दांप क्षमावर्तिने ते देवता स्वस्थानके गयो.

कामदेव श्रावकनी धर्मद्रढता आपणने शुं बोध करेले ते कक्षा वगर पण समजायुं दृशे. एमांथी तत्त्वविचार लेवानो छे के निग्रंथप्रवचनमां प्रवेश करीने द्रढ स्वेयं कायोत्सर्ग इत्यादिक जे ध्यान धरवानां छे; ते जेम वन तेम एकाग्र चित्तथी अने द्रढताथी निर्दोष करवां. चळ-विचळ भावथी कायोत्सर्ग बहु दोषयुक्त थायछे. पाइन माटे धर्मशास्त्र काढनारा धर्ममां द्रढता क्यांथी राखे ! अने राखेतो केवी राखे ! ए विचारतां खेद थायछे.

शिक्षापाठ २३ सत्यता.

सामान्य कथनमां पण कहेवायछे के सत्य ए आ सृष्टिनुं धारण छे. अथवा सत्यने आधारे आ सृष्टि रहीछे. ए कथनमांथी एवी शिक्षा मळेछे के धर्म, नीति, राज, अने व्यवहार ए सत्यवडे प्रवर्त्तन करी रक्षां छे अने ए चार नहोय तां जगत्तनुं रूप केवुं भयंकर होय ? ए माटे यइने सत्य ए सृष्टिनुं धारण छे एम कहेवुं ए कंड अतिशयोक्ति जेवुं के नहीं मानवा जेवुं नथी.

वसुराजानुं एक शब्दानुं असत्य बोलवुं केटलुं दुःख-
दायक थयुं इतुं ते तत्त्वविचार करवा माटे अहीं हुं कहुं छुं.

वसुराजा, नारद अने पर्वत ए त्रणे एक गुरु पासेथी
विद्या भण्या हता. नारद अध्यायकनो पुत्र हतो; अध्या-
यके काल कर्गो. एथी नारद तेनी मा सहीत वसु-
राजाना दरबारमां आव्यो हतो. रात्रे तेनी मा पासे बेठी
ले; अने नारद शास्त्राभ्यास करेछे. एमां एक वचन नारद एवुं
बोल्यो के अजाहोतव्यं. सारे पर्वत बोल्यो अज ते थुं ना-
रद! नारदे कह्यु अज ते बोकडो. पर्वत बोल्यो, आपणे
त्रणे जण तारा पिता कने भणता हता. तारा पिता एतो
अज ते त्रण वर्षनी वृही कहीछे; अने तुं अवलुं शा माटे
कहेछे? एम परस्पर वचनविवाद वध्यो. सारे नारदे कह्युं
आपणने वसुराजा कहे ते खरुं. ए वातनी पर्वते पण हा
कही. सारपछी नारदनी मा रात्रे राजा पासे गई अने
पूछ्युं राजा! अज एटले थुं! वसुराजाए संबंधपूर्वक कह्युं
अज एटले वृही. सारे नारदनी माए राजाने कह्युं मारा
पिताथी बोकडो कहेवायो छे माटे तेनो पक्ष करवो पड-
शे; तमने पूछवा माटे तेओ आवशे. वसुराजा बोल्यो; हुं
असत्य केम कहुं? माराथी ए बनी शके नहीं. नारदनी
माए कह्युं, पण जो तमे मारा पुत्रनो पक्ष नहीं करो तो
तमने हुं हत्या आपीश. राजा विचारमां पडी गयो के स-
त्यवडे करीने हुं मणिमय सिंहासनपर अद्धर बेसुं छुं.
लोकसमुदायने न्याय आपु छुं. लोक पण एम जाणेछे के

રાજા સસ્ય ગુણે કરીને સિંહાસનપર અંતરિક્ષ બેસેછે. હવે કેમ કરવું? જો નારદનો પક્ષ ન કરું તો બ્રાહ્મણી મરેછે; એ વઢી મારા ગુરુની સ્ત્રી છે. ન ચાલતાં છેવટે રાજાએ બ્રાહ્મણીને કહ્યું તમે મળે જાઓ; હું નારદનો પક્ષ કરીશ. આવો નિશ્ચય કરાવીને નારદની મા ઘેર આવી. પ્રભાતે નારદ, પર્વત અને નારદની મા વિવાદ કરતાં રાજા પાસે આવ્યાં. રાજા અજાણ થઈ પૂછવા લાગ્યો, શું છે પર્વત? પર્વતે કહ્યું રાજાધિરાજ! અજ તે શું? તે કહ્યો. રાજાએ પર્વતને પૂછ્યું તમે શું કહોછો? પર્વતે કહ્યું અજ તે ત્રણવર્ષની વૃદ્ધી. તમને ક્યાં નથી સાંભરતું? વસુરાજા બોલ્યો અજ ણટલે બોકડો પણ વૃદ્ધી નહીં. તેજ વેળા દેવતાએ સિંહાસનથી ઉછાઢી હેઠો નાચ્યો; વસુ કાઢપરિણામ પામ્યો.

આડપરથી આપણે સઘઢાએ સસ્ય તેમજ રાજાએ સસ્ય અને ન્યાય બન્ને ગૃહણ કરવારુપ છે એ મુખ્ય બોધ મળેછે.

જે પાંચ મહાવૃત્ત ભગવાને પ્રાણિત કર્યાં છે; તેમાંનાં પ્રથમ મહાવૃત્તની રક્ષાને માટે બાકીનાં ચાર વૃત્ત વાઢરુપે છે; અને તેમાં પણ પહેલી વાઢ તે સસ્ય મહાવૃત્ત છે; એ સસ્યના અનેક ભેદ સિદ્ધાંતથી શ્રુત કરવા અવશ્યના છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૪ સત્સંગ.

સત્સંગ એ સર્વ સુખનું મૂળ છે; સત્સંગ મળ્યો કે તેના પ્રભાવવઢે વાંછિત સિદ્ધિ થઈજ પડી છે; ગમે તેવા પવિત્ર

થવાને માટે સત્સંગ શ્રેષ્ઠ સાધન છે; સત્સંગની એક ઘડી જે લાભ દે છે તે કુસંગનાં એક કોટયાવધિ વર્ષ પણ લાભ ન દે શકતાં; અધોગતિમય મહા પાપો કરાવે છે તેમજ આત્માને મલિન કરે છે સત્સંગનો સામાન્ય અર્થ ઇટલો કે ઉત્તમનો સહવાસ. જ્યાં સારી હવા નથી આવતી ત્યાં રોગની વૃદ્ધિ થાય છે; તેમ જ્યાં સત્સંગ નથી ત્યાં આત્મરોગ વધે છે; દુર્ગંધથી કંટાળીને જેમ નાકે વસ્ત્ર આડું દડાઈ જાય તેમ કુસંગથી સહવાસ વધ કરવાનું અવશ્યનું છે; સંસાર એ પણ એક પ્રકારનો સંગ છે; અને તે અનંત કુસંગરૂપ તેમજ દુઃસ્વદાયક હોવાથી સાગવા યોગ્ય છે ગમે તે જાતનો સહવાસ હાય પરંતુ જેવડે આત્મ સિદ્ધિ નથી તે સત્સંગ નથી. આત્માને સસ રંગ ચઢાવે તે સત્સંગ. મોક્ષનો માર્ગ બતાવે તે મૈત્રિ. ઉત્તમ શાસ્ત્રમાં નિરંજન એકાગ્ર રહેવું, તે પણ સત્સંગ છે; સત્પુરુષોનો સમાગમ એ પણ સત્સંગ છે. મલીન વસ્ત્રને જેમ સાબુ તથા જલ સ્વચ્છ કરે છે; તેમ આત્માની મલીનતાને શાસ્ત્રબોધ અને સત્પુરુષોનો સમાગમ, ટાલી શુદ્ધતા આપે છે. જેનાથી હ્યેશનો પરિચય રહી રાગ, રંગ, ગાન, તાન, અને સ્વાદિદ્દ ભોજન સેવાતાં હોય તે તમને ગમે તેવો પ્રિય હોય તો પણ નિશ્ચય માનજો કે તે સત્સંગ નથી, પણ કુસંગ છે. સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયેલું એક વચન અમુલ્ય લાભ આપે છે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ મુખ્ય બોધ એવો કર્યો છે કે સર્વ સંગ પરિત્યાગ કરી, અંતરમાં રહેલા સર્વ વિકારથી પણ વિરક્ત

રહી એકાંતનું સેવન કરો. તેમાં સત્સંગની સ્તુતિ આવી જાય છે. કેવલ એકાંત તેતો ધ્યાનમાં રહેવું કે યોગાભ્યાસમાં રહેવું એ છે, પરંતુ સમસ્વભાવિનો સમાગમ જેમાંથી એકજ પ્રકારની વર્તનતાનો પ્રવાહ નીકળે છે, તે ભાવે એકજ રૂપ હોવાથી ઘણા માણસો છતાં; અને પરસ્પરનો સહવાસ છતાં તે એકાંતરૂપજ છે; અને તેવી એકાંત માત્ર સંત સમાગમમાં રહી છે. કદાપિ કોઈ એમ વિચારશે કે વિષયમંડલ મળે છે ત્યાં સમભાવ હોવાથી એકાંત કાં ન કહેવી ? તેનું સમાધાન નત્કાલ છે કે તેઓ એક સ્વભાવિ હોતા નથી. પરસ્પર સ્વાર્થ બુદ્ધિ અને માયાનું અનુસંધાન હોય છે; અને જ્યાં એ બે કારણથી સમાગમ છે તે એક સ્વભાવિ કે નિર્દોષ હોતા નથી. નિર્દોષ અને સમ સ્વભાવિ સમાગમ તો પરસ્પરથી શાંત મુનીશ્વરોનો છે; તેમજ ધર્મધ્યાનપ્રસસ્ત અલ્પારંભી પુરુષનો પણ કેટલેક અંશે છે. જ્યાં સ્વાર્થ અને માયા કપટજ છે ત્યાં સમસ્વભાવતા નથી; અને તે સત્સંગ પણ નથી. સત્સંગથી જે સુખ, આનંદ મળે છે તે અતિ સ્તુતિપાત્ર છે. જ્યાં શાસ્ત્રીનાં સુંદર શ્રવણ થાય, જ્યાં ઉત્તમ જ્ઞાન ધ્યાનની મુકથા થાય; જ્યાં સત્પુરુષોનાં ચરિત્રપર વિચાર બંધાય, જ્યાં તત્ત્વજ્ઞાનના તરંગની લહરિયો ઢૂંટે. જ્યાં સરલ સ્વભાવથી સિદ્ધાંત વિચાર ચર્ચાય, જ્યાં મોક્ષજન્ય કથનપર પુષ્કલ વિવેચન થાય; એવો સત્સંગ તે મહા દુર્લભ છે. કોઈ એમ કહો કે સત્સંગ મંડલમાં કોઈ માયાવિ નહીં હોય? તો તેનું સમાધાન

આ છે- જ્યાં માયા અને સ્વાર્થ હોય છે ત્યાં સત્સંગજ હો-
તો નથી. રાજહંસની સભાનો કાગ દેખાવ કદાપિ ન ક-
ઢાય તો અવશ્ય રાગે કઢાશે; મૌન રહ્યો તો મુખમુદ્રા
કઢાશે. પણ તે અંધકારમાં જાય નહીં. તમજ માયાવિયો
સત્સંગમાં સ્વાર્થે જડને શું કરે ? ત્યાં પેટ ભર્યાની વાત તો
હોય નહીં. બે ઘડી ત્યાં જડ તે વિશ્રાંતિ લેતો હોય તો
મલે કે જેથી રંગ લાગે. અને રંગ લાગે નહીં તો બીજીવાર
તેનું આગમન હોય નહીં, પૃથ્વીપર તરાય નહીં; તેમ સ-
ત્સંગથી બુઢાય નહીં; આવી સત્સંગમાં ચમત્કૃતિ છે. નિ-
રંતર એવા નિર્દોષ સમાગમમાં માયા લડને આવે પણ કો-
ણ ? કોઈજ દુર્ભાગી; અને તે પણ અસંભવિત છે.

સત્સંગ એ આત્માનું પરમ હિતસ્વિ ઔપધ છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૫ પરિગ્રહને સંકોચવો.

જે પ્રાણીને પરિગ્રહની મર્યાદા નથી, તે પ્રાણી સુખા
નથી; તેને જે મળ્યું તે ઓછુંછે. કારણ જેટલું મળતું જાય
તેટલાંથી વિશેષ પ્રાપ્ત કરવા તેની ઇચ્છા થાયછે. પરિગ્રહની
પ્રવળતામાં જે કંઈ મળ્યું હોય તેનું સુખ તો ભોગવાતું નથી;
પરંતુ હોય તે પણ વચ્ચે જાયછે. પરિગ્રહથી નિરંતર ચઢ-
વિચઢ અને પાપભાવના રહેછે; અકસ્માત્ યોગથી એવી
પાપભાવનામાં આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો બહુધા અધોગતિનું
કારણ થઈ પડે. કેવળ પરિગ્રહ તો મુનીશ્વરો તાગી શકે;
પણ ગૃહસ્થો એની અમુક મર્યાદા કરી શકે. મર્યાદા થવા-

થી ઉપરાંત પરિગ્રહની ઉત્પત્તિ નથી; અને એથી કરીને વિશેષ ભાવના પણ બહુધા થતી નથી; અને વળી જે મળ્યું છે તેમાં સંતોષ રાખવાની પૃથા પડે છે; એથી સુખમાં કાલ જાય છે. કોણ જાણે લક્ષ્મીયાદિકમાં કેવી એ વિચિત્રતા રહી છે કે જેમ જેમ લાભ થતો જાય છે; તેમ તેમ લોભની વૃદ્ધિ થતી જાય છે; ધર્મ સંબંધી કેટલુંક જ્ઞાન છતાં, ધર્મની દ્રઢતા છતાં પણ પરિગ્રહના પાસમાં પડેલો પુરુષ કોઈકજ છૂટી શકે છે; વૃત્તિ એમાંજ લટકી રહે છે; પરંતુ એ વૃત્તિ કોઈ કાલે સુખદાયક કે આત્મહિતૈષિ થઈ નથી. જેણે એની ટુંકી મર્યાદા કરી નહીં; તે બહોળાં સુખના ભોગી થયા છે.

છ સ્તંભ સાધી આજ્ઞા મનાવનાર રાજાધિરાજ, ચક્રવાર્તિ કહેવાય છે. એ સમર્થ ચક્રવાર્તિમાં શંભુ નામે એક ચક્રવાર્તિ થઈ ગયો છે એણે છ સ્તંભ સાધી લીધા એટલે ચક્રવાર્તિ પદથી તે મનાયો; પણ એટલેથી એની મનોવાંછા વૃદ્ધિ ન થઈ; હજુ તે તરસ્યો રહ્યો એટલે ઘાતકી સ્તંભના છ સ્તંભ સાધવા એણે નિશ્ચય કર્યો. બધા ચક્રવાર્તિ છ સ્તંભ સાધે છે; અને હું પણ એટલાજ સાધુ તેમાં મહત્તા શાની ? બાર સ્તંભ સાધવાથી ચિરંકાલ હું નામાંકિત થઈશ. સમર્થ આજ્ઞા જીવનપર્યંત એ સ્તંભોપર મનાવી શકીશ. એવા વિચારથી સમુદ્રમાં ચર્મરત્ન મૂક્યું; તે ઉપર સર્વ સૈન્યોદિકનો આધાર રહ્યો હતો; ચર્મરત્નના એક હજાર દેવતા સેવક કહેવાય છે; તેમાં પ્રથમ એકે વિચાર્યું કે

કોણ જાણે? કેટલાંય વર્ષે આમાંથી છૂટકો થશે; માટે દેવાંગનાને તો મઠી આવું એમ ધારી તે ચાલ્યો ગયો; પછી બીજો ગયો; પછી ત્રીજો ગયો. અને એમ કરતાં કરતાં હજારે ચાલ્યા ગયા; સારે ચર્મરત્ન બુઢયું. અશ્વ, ગજ અને સર્પ સૈન્યસાહિત શંભુ નામનાં તે ચક્રવાર્તિ બૂઢ્યા; પાપભાવનામાં ને પાપભાવનામાં મરીને તે અનંત દુઃખથી ભરેલી સાતમી તમતમ પ્રભા નર્કને વિષે જઈને પડ્યો. જુઓ ! છ સ્વંડનું અધિપત્ય તો ભોગવવું રહ્યું; પરંતુ અકસ્માત્ અને ભયંકર રીતે પરિગ્રહની પ્રીતિથી એ ચક્રવાર્તિનું મૃત્યુ થયું તો પછી બીજા માટે તો કહેવુંજ શું ? પરિગ્રહ એ પાપનું મૂલ છે; પાપનો પિતા છે; અન્ય એકાદ-શત્રુત્તને મહા દોષ દે એવો એનો સ્વભાવ છે. એ માટે થઈને આત્મહિતૈષિ એ જેમ બંને તેમ તેનો ત્યાગ કરી મર્યાદા પૂર્વક વર્તન કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૨૬ તત્ત્વ સમજવું.

શાસ્ત્રોનાં શાસ્ત્રો મુખ પાઠે હોય એવા પુરુષો ઘણા મઠી શકે; પરંતુ જેણે થોડાં વચનોપર પ્રૌઢ અને વિવેક-પૂર્વક વિચાર કરી શાસ્ત્ર જેટલું જ્ઞાન હૃદયગત કર્યું હોય તેવા મઠવા દુલ્લભ છે. તત્ત્વને પહોંચી જવું એ કંઈ નાની વાત નથી. કૂદીને દારિયો ઓઢંગી જવો છે.

• અર્થ એટલે લક્ષ્મી, અર્થ એટલે તત્ત્વ અને અર્થ એટલે

શદ્ધનું બીજું નામ. આવા અર્થ શદ્ધના ઘણા અર્થ થાયછે. પણ અર્થ ઇટલે તત્ત્વ ઈ વિષયપર અહીં આગળ કહેવાનુંછે. જેઓ નિગ્રંથપ્રવચનમાં આવેલાં પવિત્ર વચનો મુખપાઠે કરેછે, તે તેઓનાં ઉત્માત્મવલ્લે સન્પૂર્ણ ઉપાર્જન કરેછે; પરંતુ જો તેનો મર્મ પામ્યાં હોય તો પૃથી એ સુખ, આનંદ, વિવેક અને પરિણામે મહદ્ભૂતફલ પામેછે. અમળપુરુષ સુંદર અક્ષર અને તાળેલા મિથ્યા લીટા એ બેના ભેદને જેટલું જાણેછે તેટલુંજ મુખપાઠી અન્ય ગ્રંથ વિચાર અને નિગ્રંથપ્રવચનને ભેદરૂપ માનેછે. કારણ તેણે અર્થપૂર્વક નિગ્રંથ વચનામૃતો ધાર્યા નથી; તેમ તે પર યથાર્થ તત્ત્વવિચાર કર્યો નથી. યદી તત્ત્વવિચાર કરવામાં સમર્થ બુદ્ધિપ્રભાવ જાણે છીએ; તોપણ કંઈ વિચાર કરી શકે; પથ્થર પીગલે નહીં તોપણ પાણીથી પલલે. તેમજ જે વચનામૃતો મુખપાઠે કર્યા હોય તે અર્થસહિત હોય તો બહુ ઉપયોગી થઈ પડે; નહીંતો પોપટવાલું રામ નામ. પોપટને કોઈ પરિચયે રામનામ કહેતાં શીખડાવે; પરંતુ પોપટની બલ્લા જાણે કે રામ તે દાહમ કે દ્રાક્ષ. સામાન્યાર્થ સમજ્યા વગર એવું થાયછે. કચ્છી વૈશ્યોનું દ્રષ્ટાંત એક કહેવાયછે તે કંઈક હાસ્યયુક્તછે સ્વરૂં; પરંતુ એમાંથી ઉત્તમ શિક્ષા મળી શકે તેમ છે; ઇટલે અહીં કહી જડું છડું. કચ્છનાં કોઈ ગામમાં શ્રાવકધર્મ પાઠતા રાયશી, દેવશી અને સ્વેતશી એમ ત્રણ નામ ધારી ઓશવાળ રહેતા હતા. નિયમિત રીતે તેઓ સંધ્યાકાળે, પરોઢિયે પ્રતિક્રમણું કરતા હતા. પરોઢિયે રાયશી, અને સં-

ધ્યાકાળે દેવશી પ્રતિક્રમણું કરાવતા હતા. રાત્રિ સંબંધી પ્રતિક્રમણું રાયશી કરાવતો; અને સંબંધે રાયસી પડિક્રમણું ઠાયમિ એમ તેને બોલાવવું પડતું; તેમજ દેવશીને દેવશી પડિક્રમણું ઠાયમિ એમ સંબંધ હોવાથી બોલાવવું પડતું. યોગાનુયોગે ઘણાના આગ્રહથી એક દીવસ સંધ્યાકાળે ચેતશીને બોલાવવા બેસાર્યો. ચેતશીએ જ્યાં દેવસી પડિક્રમણું ઠાયમિ એમ આવ્યું ત્યાં ચેતશી પડિક્રમણું ઠાયમિ એ વાક્યો લગાવી દીધાં. એ સાંભળી વધા હાસ્યગ્રસ્ત થયા અને પૂછ્યું આમ કાં? ચેતશી બોલ્યો વઢી આમ તે કેમ? ત્યાં ઉત્તર મલ્યો કે ચેતશી પડિક્રમણું ઠાયમિ એમ તમે કેમ બોલો છો? ચેતશીએ કહ્યું. હું ગરીબ છું એટલે મારું નામ આવ્યું ત્યાં પાધરી તકરાર લઈ બેઠા પણ રાયશી અને દેવશી માટે તો કોઈ દીવસ કોઈ બોલતા પણ નથી. એ વાતે કેમ રાયશી પડિક્રમણું ઠાયમિ અને દેવશી પડિક્રમણું ઠાયમિ એમ કહે છે. તો પછી હું ચેતશી પડિક્રમણું ઠાયમિ એમ કાં ન કહું. એની ભદ્રિકતાએ તો વધાને વિનોદ ઉપજાવ્યો; પછી અર્થની કારણસહિત સમજણ પાડી એટલે ચેતશી પોતાનાં મુખપાઠી પ્રતિક્રમણાથી શરમાયો.

આ તો એક સામાન્ય વાત છે; પરંતુ અર્થની સુધી ન્યારી છે. તત્ત્વજ્ઞ તેપર બહુ વિચાર કરી શકે. વાકીતો ગોઠ ગઠ્યોજ લાગે તેમ નિગ્રંથવચનામૃતો પણ સત્ફલજ આપે. અહો! પણ મર્મ પામવાની વાતની તો વલિ-હારીજ છે!

શિક્ષાપાઠ ૨૭ યત્ના.

જેમ વિવેક એ ધર્મનું મૂલતત્ત્વ છે; તેમ યત્ના એ ધર્મનું ઉપતત્ત્વ છે. વિવેકથી ધર્મ તત્ત્વ ગ્રહણ કરાય છે; અને યત્નાથી તે તત્ત્વ શુદ્ધ રાખી શકાય છે તે પ્રમાણે પ્રવર્તન કરી શકાય છે પાંચ સમિતિ રૂપ યત્નો તો બહુ શ્રેષ્ઠ છે; પરંતુ ગૃહાશ્રમીથી તે સર્વ ભાવે પાઠી શકાતી નથી; છતાં જેટલા ભાવાંશે પાઠી શકાય તેટલા ભાવાંશે પણ અસાધ્યતાનીથી પાઠી શકતા નથી. જિનેશ્વર ભગવંતે બાંધેલી સ્થૂલ અને સૂક્ષ્મ દયા ડ્યાં બે દરકારી છે. સાં બહુ દોષથી પાઠી શકાય છે. એ યત્નાની ન્યૂનતાને લીધે છે. ઉતાવળી અને વેગભરી ચાલ, પાળી ગળી તેનો મંચાળો રાખવાની અપૂર્ણ વિધિ, કાષ્ઠાદિક ઇંધનનો વગર સ્વંચર્યે, જોયે ઉપયોગ; અનાજમાં રહેલા સૂક્ષ્મ જંતુઓની અપૂર્ણ તપાસ, પુંજ્યા પ્રામાજ્યા વગર રહેવાં દીધેલાં ઠામ, અસ્વચ્છ રાખેલા ઓરડા, આંગણામાં પાળનું ઢોલવું, ઇંટનું રાખી મૂકવું, પાટલા વગર ધસધસતી થાલી નીચે મૂકવી. એથી પોતાને અસ્વચ્છતા, અગવડ, અનારોગ્યતા ઇસાદિક ફલ થાય છે; અને મહાપાપનાં કારણ પણ થઈ પડે છે એ માટે થઈને કહેવાનો બોધ કે ચાલવામાં, બેસવામાં, ઉઠવામાં, જમવામાં અને બીજાં હરેક પ્રકારમાં યત્નાનો ઉપયોગ કરવો. એથી દ્રવ્યે અને ભાવે બન્ને પ્રકારે લાભ છે. ચાલ ધીમી અને ગંભીર રાખવી ઘર સ્વચ્છ રાખવાં, પાળી વિધિ સહિત ગલાવવું, કાષ્ઠા-

દિકાં દંધન સ્વંચેરીને નાંચવાં એ કંઈ આપણને અગવડ પડતું કામ નથી; તેમ તેમાં વિશેષ વચ્ચત જતો નથી. એવા નિયમો દાસલ કરી દીધા પછી પાઠવા મુશ્કેલ નથી. ઇથી વિચારા અસંખ્યાત નિરપરાધી જંતુઓ વચ્ચે છે.

પ્રત્યેક કામ યત્નાપૂર્વકજ કરવું એ વિવેકી શ્રાવકનું કર્તવ્ય છે.

શિક્ષાપાઠ ૨૮ રાત્રિભોજન.

અહિંસાદિક પંચમહાવૃત્ત જેવું ભગવાને રાત્રિભોજન સાગ વૃત્ત કહ્યું છે. રાત્રિમાં જે ચાર પ્રકારના અહાર છે તે અભક્ષરૂપ છે. જે જાતિનો, અહારનો રંગ હોય છે તે જાતિનાં તમસ્કાય નામના જીવ તે અહારમાં ઉત્પન્ન થાય છે. રાત્રિભોજનમાં એ શિવાય પણ અનેક દોષ રહ્યા છે. રાત્રે જમનારને રસોઈને માટે અગ્નિ સઢગાવવી પડે છે; સારે સમિષની ભીંતપર રહેલા નિરપરાધી સૂક્ષ્મ જંતુઓ નાશ પામે છે. ઇંધનને માટે આળેલાં કાષ્ઠાદિકમાં રહેલા જંતુઓ રાત્રિયે નહીં દેલાવાથી નાશ પામે છે; તેમજ સર્પનાં ફેરનો, કરોળિયાની લાઢનો અને મચ્છરાદિક સૂક્ષ્મ જંતુનો પણ ભય રહે છે; વચ્ચતે એ, કુટુંબાદિકને ભયંકર રોગનું કારણ પણ થઈ પડે છે.

રાત્રિભોજનનો પુરાણાદિક મતમાં પણ સામાન્ય આચારને સ્વાતર સાગ કર્યો છે; છતાં તેઓમાં પરંપરાની રૂ-

દીથી કરીને રાત્રિભોજન પેસી ગયુંછે. પળ એ નિષેધકતોછેજ.

શરીરની અંદર બે પ્રકારનાં કમલ છે. તે સૂર્યનાં અ-
સ્તથી સંકોચ પામી જાયછે; એથી કરીને રાત્રિભોજનમાં
સૂક્ષ્મ જીવ ભક્ષણરૂપ અહિત થાયછે; જે મહા રોગનું કાર-
ણછે. એવો કેટલેક સ્થલે આયુર્વેદનો પણ મતછે.

સન્પુરુષો તો દીવસ બે પડી રહે સારે વાલુ કરે; અને બે
ઘડી દીવસ ચઢ્યાં પટેલાં ગમે તે જાતનો અહાર કરે નહીં.
રાત્રિભોજનને માટે વિશેષ વિચાર મુનિમમાગમથી કે શાસ્ત્રથી
જાણવો. એ સંબંધી બહુ સૂક્ષ્મ ભેદો જાણવા અવશ્યનાછે.

ચારે પ્રકારના અહાર રાત્રિને વિષે ત્યાગવાથી મહદ્-
ફલછે. એ જિન વચનછે.

શિક્ષાપાઠ ૨૧ સર્વજીવની રક્ષા ભાગ ૧

દયા જેવો એકે ધર્મ નથી. દયા એજ ધર્મનું સ્વરૂપછે.
હ્યાં દયા નથી ત્યાં ધર્મ નથી. જગતીતલમાં એવા અનર્થ-
કારક ધર્મ મતો પડ્યાછે કે જેઓ જીવને હણતાં લેશ પાપ
થતું નથી બહુ તો મનુષ્ય દેહની રક્ષા કરો. એમ કહે છે,
તેમ એ ધર્મમતવાળા જ્ઞાનુની, મદાંધ અને દયાનું લેશ સ્વ-
રૂપ પણ જાણતા નથી. એઓ જો પોતાનું -હૃદયપટ પ્રકા-
શમાં મૂકીને વિચારે તો અવશ્ય તેમને જણાશે કે એક સૂ-
ક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જંતુને હણવામાં પણ મહા પાપછે. જેવો મને મારો
આત્મા પ્રિયછે તેવો તેને પણ તેનો આત્મા પ્રિયછે. હું મા-

रा लेश व्यसन खातर के लाभ खातर एवा असंख्याता जीवोने बेधडक हणुं छउं. ए मने केटलुं बधुं अनंत दुख-
नुं कारण थई पडशे. तेओमां बुद्धिनुं बीज पण नहीं होवाथी
एवो विचार करी शकता नथी. पापमां ने पापमां निश-
दिन मग्न छे. वेद, अने वैष्णवादि पंथोमां पण सूक्ष्म दया
संबंधी कइ विचार जोवामां आवतो नथी तोपण एओ
केवळ दयाने नहीं समजनार करतां घणा उत्तमछे. बादर
जीवोनी रक्षामां ए ठीक समज्याछे; परंतु ए सघळा करतां
आपणे केवा भाग्यशाळी के ज्यां एक पूप्पपांखडी दूभाय खां
पापछे; ए खरुंतल समज्या अने यज्ञ यागादिक हिंसाथी
तो केवळ विरक्त रह्या छीए. बनता प्रयत्नथी जीव बचा-
वीए छीए, छतां चाहिने जीव हणवानी आपणी लेश
इच्छा नथी. अनंतकाय अभक्षथी बहु करी आपणे विरक्तज
छीए. आ काळे ए सघळो पून्यप्रताप सिद्धार्थ भूपाळना
पुत्र महावीरनां कहेलां परमतत्वबोधना योगबळथी वध्यो
छे. मनुष्यो रीद्धि पामेछे, सुंदर स्त्रि पामेछे, आज्ञांकित
पुत्र पामेछे, बहोळो कुटुंबपरिवार पामेछे; मानप्रतिष्ठा तेमज
अधिकार पामेछे. अने ते पामवां कंई दुल्लभ नथी; परंतु
खरुं धर्मतत्व के तेनी श्रद्धा के तेनो थोडो अंश पण पामवो
महा दुल्लभ छे. ए रीद्धि इत्यादिक अविवेकथी पापनुं का-
रण थई अनंत दुःखमां लई जायछे; परंतु आ थोडी श्र-
द्धाभावना पण उत्तम पद्विए पहुँचाडेछे. आम दयानुं
सत्परिणाम छे, आपणे धर्मतत्वयुक्त कृळमां जन्म पाम्या

छीए तो हवे जेम वने तेम विमळ दयामय वर्त्तनमां आववुं वारंवार लक्षमां राखवु के सर्थ जीवनी रक्षा करवी. बी-जाने पण एवोज युक्तिप्रयुक्तिथी बांध आपवो. सर्व जीवनी रक्षा करवा माटे एक बोधदायक उत्तम युक्ति बुद्धि-शाळी अभयकुमारे करी हती ते आवता पाठमां हुं कहुं छउ; एमज तत्त्वबोधने माटे युक्तिकन्यायथी अनार्य जेवा धर्मभतवादीओने शिक्षा आपवानो वखत मळे तो आपणे केवा भाग्यशाळी !

शिक्षापाठ ३० सर्व जीवनी रक्षा भाग २

मगध देशनी राजगृही नगरीनो अधिराजा श्रेणिक एक वखते सभा भरीने बेठो हतो. प्रसंगोपात वातचितना प्रसंगमां मांसलुब्ध सामंतो हता ते बोल्या के हमणां मांसनी विशेष सस्ताई छे. आ वात अभयकुमारे सांभळी. ए उपरथी ए हिंसक सामंतोने बोध देवानो तेणे निश्चय कर्यो. सांजे सभा विसर्जन थई राजा अंतःपुरमां गया. खार पछी कर्त्तव्य माटे जेणे जेणे मांसनी वात उच्चारी हती तेने तेने घेर अभयकुमार गया. जेने घेर जाय खां सुत्कार कर्या पछी तेओ पूछवा लाग्या के आप शा माटे परिश्रम लई अमारे घेर पधार्या ! अभयकुमारे कह्युं, महाराजा श्रेणिकने अकस्मात् महा रोग उत्पन्न थयोछे. वैद्य भेळा करवाथी तेणे कह्युं के कोमळ मनुष्यना काळजानुं सवा

टांकभार मांस होय तो आ रोग मटे. तमे राजीना प्रिय-
मान्य डो माटे तमारे खां ए मांस लेवा आव्यो छुं.
सामंतो विचार्युं कें काळजानुं मांस हुं मुवाविना, शीं रीते
आंपी शकुं? एथी अभयकुमारने पूछयुं महाराज, ए तो
केम थई शके? एम कही पछी अभयकुमारने केट-
लुंक द्रव्य पोतानी वात राजा आगळ नहीं प्रसिद्ध करवा
आप्युं ते ते अभयकुमार लेतो गयो. एम सघळा सा-
मंतोने घेर अभयकुमार फरी आव्या. सघळा मांस न आ-
पी शक्या, अने पोतानी वात छुपाववा द्रव्य आप्यु. पछी
बीजे दीवमे ज्यारे सभा भेली थई खारे सघळा सामंतो
पोताने आसने आवीने बेठा. राजा पण सिंहासनपर वि-
राज्या हता. सामंतो आवी आवीने गई कालनुं कुशळ
पूछवा लाग्या. राजा ए वातथी विस्मय थयो. अभयकुमार
भणी जोयुं, एटले अभयकुमार बोल्या महाराज काले आपना
सामंतो सभामां बोल्या हता के हमणां मांस सस्तुं मळेछे.
तेथी हुं तेओने खां लेवा गयो हतो, खारे सघळाए मने
बहु द्रव्य आप्युं; परंतु काळजानुं सवा पैसाभार मांस न
आप्युं. खारे ए मांस सस्तु के मोयुं? बधा सामंतो सां-
भळीने शरमथी नीचुं जोइ रह्या. कोइथी कंइ बोली श-
कायुं नहीं. पछी अभयकुमारे कहुं आ कंइ में, तमने दुः
ख आपवां कर्युं नथी, परंतु बोध आपवा कर्युं छे.
आपणने आपणा शरीरनुं मांस आपवुं पढेतो अनंतभय
थार्य छे. कारण आपणा देहनी आपणने प्रियताछे, तेम

જે જીવનું તે માંસ હશે તેનો પળ જીવ તેને વેદાલો હશે. જેમ આપણે અમૂલ્ય વસ્તુઓ આપીને પળ પોતાનો દેહ બચાવીએ છીએ તેમ તે વિચારાં પામર પ્રાણીઓને પળ હોવું જોઈએ. આપણે સમજળવાળાં, બોલતાં ચાલતાં પ્રાણી છીએ. તે, વિચારાં અવાચક અને અણસમજળવાળાં પ્રાણીને મોતરૂપ દુઃખ આપીએ એ કેવું પાપનું પ્રવલ્લકારણ છે. આપણે આ વચન નિરંતર લક્ષમાં રાખવું કે સર્વ પ્રાણીને પોતાનો જીવ વેદાલો છે; અને સર્વ જીવની રક્ષા કરવી એ જેવો એકે ધર્મ નથી. અમયકુમારનાં ભાષણથી શ્રેણિક મહારાજા સંતોષાયા. સઘળા સામંતો પળ બોધ પામ્યા. તેઓએ તે દીવસથી માંસ खाવાની પ્રતિજ્ઞા કરી, કારણ એક તો તે અમક્ષ છે; અને કોઈ જીવ હણાયા વિના તે આવતું નથી એ મોટો અધર્મ છે; માટે અમય પ્રધાનનું કથન સાંભળીને તેઓએ અમયદાનમાં લક્ષ આપ્યું. જે આત્માનાં પરમ સુખનું કારણ છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૧ પ્રત્યાખ્યાન.

પચ્ચલાળ નામનો શબ્દ વારંવાર તમારા સાંભળવામાં આવ્યો છે. એનો મૂળ શબ્દ પ્રત્યાખ્યાન છે; અને તે અમુક વસ્તુ ભળી ચિત્ત ન કરવું એવો જે નિયમ કરવો તેને બદલે વપરાય છે. પ્રત્યાખ્યાન કરવાનો હેતુ મહા ઉત્તમ અને સૂક્ષ્મ છે. પ્રત્યાખ્યાન નહીં કરવાથી મમે તે વસ્તુ

न खाओ के न भोगवो तोपण तेथी संवरपणुं नथी। कारण के तत्वरूपे करीने इच्छानुं रुंधन कर्तुं नथी। रात्रे आपणे भोजन न करता होइए; परंतु तेनो जो प्रत्याख्या-
नरूपे नियम न कर्यो होय तो ते फळ न आपे; कारण आपणी इच्छा खुल्ली रही। जेम घरनुं बारणुं उघाडुं होय अने श्वानादिक जनावर के मनुष्य चाल्युं आवे तेम इच्छिनीं द्वार खुल्ला होय तो तेमा कर्म प्रवेश करे छे। एटले के ए भणी आपणा विचार छूटथी जाय छे; ते कर्म बंधननुं कारण छे, अने जो प्रत्याख्यान होय तो पछी ए भणी द्रष्टि करवानी इच्छा थती नथी। जेम आपणे जाणीए छीए के वांसानो मध्य भाग आपणाथी जोड़ सकातो नथी, माटे ए भणी आपणे द्रष्टि पण करता नथी; तेम प्रत्याख्यान करवाथी आपणे अमुक वस्तु खवाय के भोगवाय तेम नथी एटले ए भणी आपणुं लक्ष स्वभाविक जतुं नथी, ए कर्म आववाने आडो कोट थइ पड़े छे। प्रत्याख्यान कर्या पछी विस्मृति वगेरे कारणथी कोइ दोष आवी जाय तो तेनां प्रायश्चित निवारण पण महात्मा-
ओए कहां छे।

प्रत्याख्यानथी एक बीजो पण मोटो लाभछे; ते एके अमुक वस्तुओमांज आपणी लक्षता रहे छे, बाकी बधी वस्तुओनो साग थइ जायछे जे जे वस्तु साग करी छे ते ते संबंधी पछी विशेष विचार, ग्रहवुं, मूकवुं के एवी कंइ उपाधि रहेती नथी। एवढे मन बहु बहोळताने पामी

નિયમરૂપી સડકમાં ચાલ્યું જાય છે. અશ્વ જો લગામમાં આવી જાય છે, તો પછી ગમે તેવો પ્રબલ છતાં તેને ધારેલે રસ્તે લઈ જવાય છે તેમ મન એ નિયમરૂપી લગામમાં આવવાથી પછી ગમે તે શુભ રાહમાં લઈ જવાય છે; અને તેમાં વારંવાર પર્યટન કરાવવાથી તે એકાગ્ર, વિચારશીલ અને વિવેકી થાય છે. મનનો આનંદ શરીરને પણ નિરોગી કરે છે. વળી અમશ્ય, અનંતકાય, પરસ્ત્રિયાદિક નિયમ કર્યાથી પણ શરીર નિરોગી રહી શકે છે. માર્દવ પદાર્થો મનને અવલે રસ્તે દોરે છે પ્રસાખ્યાનથી મન સાં જતે અટકે છે; એથી તે વિમલ થાય છે.

પ્રસાખ્યાન એ કેવી ઉત્તમ નિયમ પાઠવાની પ્રતિજ્ઞા છે? તે આ ઉપરથી તમે સમજ્યા હશો. વિશેષ સદ્ગુરુ મુશ્વથી અને શાસ્ત્રાવલોકનથી સમજવા હું બોધ કરું છું.

શિક્ષાપાઠ ૩૨ વિનયવડે તત્વની સિદ્ધિ છે.

રાજગૃહી નગરીનાં રાજ્યાસનપર જ્યારે શ્રેણિક રાજા વિરાજમાન હતો, ત્યારે તે નગરીમાં એક ચંડાલ રહેતો હતો. એક વખતે એ ચંડાલની સ્ત્રિને ગર્ભ રહ્યો. ત્યારે તેને કેરી ધાવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થઈ તેણે તે લાવી આપવા ચંડાલને કહ્યું. ચંડાલે કહ્યું, આ કેરીનો વસ્ત્ર નથી, ઇંટલે મારો ઉપાય નથી નહીં તો હું મમે તેટલે ડુંચે હોય સાંધી મારી વિધાનાં બઢવડે કરીને લાવી તારી ઇચ્છા સિદ્ધ કરું. ચંડાલનીયે કહ્યું, રાજાની મહારાણીના વાગમાં

એક અકાલિક કેરી દેનાર આંબોછે. તેપર અસારે કેરીઓ
 લચી રહી હશે, માટે ત્યાં જઈને એ કેરી લાવો. પોતાની
 સ્ત્રિની ઇચ્છા પુરી પાડવા ચંડાળ તે બાગે ગયો. ગુપ્ત રીતે
 આંબા સમીપ જઈ મંત્ર ભળીને તેને નમાવ્યો; ને કેરી લી-
 ધી. બીજા મંત્રવડે કરીને તેને હતો એમ કરી દીધો.
 પછી તે ઘેર આવ્યો અને તેની સ્ત્રિની ઇચ્છા માટે નિ-
 રંતર તે ચંડાળ વિદ્યાબલે સાંથી કેરી લાવવા લાગ્યો. એક
 દીવસે ફરતાં ફરતાં માલીની દ્રષ્ટિ આંબા ભળી ગઈ. કે-
 રીઓની ચોરી થયેલી જોઈને તેણે જઈને શ્રેણિકરાજા
 આગળ નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું. શ્રેણિકની આજ્ઞાથી અભયકુમાર
 નામના બુદ્ધિશાળી પ્રધાને યુક્તિવડે તે ચંડાળને શોધી
 કાઢ્યો. પોતા આગળ તેડાવી પૂછ્યું, એટલાં વધાં માણસો
 બાગમાં રહેછે છતાં તું કેવી રીતે ચઢીને એ કેરી લઈ ગયો
 કે જે વાત કલ્પવામાં ન આવી ? તે કહે. ચંડાળે કહ્યું,
 આપ મારો અપરાધ ક્ષમા કરજો. હું સાચું બોલી જઉં
 છઉં કે મારી પાસે એક વિદ્યા છે તેના યોગથી
 હું એ કેરીઓ લઈ શક્યો. અભયકુમારે કહ્યું, મા-
 રાથી ક્ષમા ન થઈ શકે, પરંતુ મહારાજા શ્રેણિકને એ વિ-
 દ્યા તું આપ તો તેઓને એવી વિદ્યા લેવાનો અભિલાષ હો-
 વાથી તારા ઉપકારના બદલામાં હું અપરાધ ક્ષમા કરાવી
 શકું, ચંડાળે એમ કરવાની હા કહી. પછી અભયકુમારે
 ચંડાળને શ્રેણિકરાજા જ્યાં સિંહાસનપર બેઠો હતો ત્યાં
 લાંબીને સામો ઉભો રાખ્યો; અને સઘળી વાત રાજાને કહી

વનાવી. એ વાતની રાજાએ હા કહી ચંડાળે પછી સામા ઉભા રહી થરથરતે પગે શ્રેણિકન તે વિદ્યાનો બોધ આપવા માંડ્યા; પણ તે બોધ લાગ્યો નહીં. બ્રહ્મપત્ની ઉભો થઈ અભયકુમાર બોલ્યો મહારાજા ! આપને જા એ વિદ્યા અવશ્ય શીખવી હોય તો સામા આવી ઉભા રહો; અને એને મિહાસન આપો. રાજાએ વિદ્યા લેવા સ્વાતર એમ કર્યું તો તત્કાલ વિદ્યા સાધ્ય થઈ.

આ વાત માત્ર બોધ લેવાને માટે છે. એક ચંડાળનો પણ વિનય કર્યા વગર શ્રેણિક જેવા રાજાને વિદ્યા સિદ્ધ ન થઈ, તો તેમાંથી તત્ત્વ એ ગ્રહણ કરવાનું છે કે સદ્વિદ્યાને સાધ્ય કરવા વિનય કરવો. આત્મવિદ્યા પામવા તિગ્રંથ ગુરૂનો જો વિનય કરીએ તો કેવું મંગલદાયક થાય !

વિનય એ उत्तમ વશીકરણ છે. ઉત્તરાધ્યયનમાં ભગવાને વિનયને ધર્મનું મૂલ્ય કહી વર્ણવ્યો છે. ગુરૂનો; મુનિનો, વિદ્વાનનો, માતાપિતાનો અને પોતાથી વડાનો વિનય કરવો એ આપણી ઉત્તમતાનું કારણ છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૩ સુદર્શન શેઠ,

પ્રાચિન કાળમાં શુદ્ધ એક પત્રિવૃત્તને પાલનારા અસંખ્ય પુરુષો થઈ ગયા છે; એમાંથી સંકટ સહી નામાંકિત થયેલો સુદર્શન નામનો એક સત્પુરુષ પણ છે. એ ધનાઢ્ય સુંદર મુખ મદ્રાવાળો કાંતિમાન અને મધ્ય વયમાં હતો. જે નગરમાં તે રહેતો હતો; તે નગરના રાજ્યદરબાર

આગળથી કંઈ કામ પ્રસંગને લીધે તેને નીકળવું પડ્યું. એ જ્યારે સાંથી નીકળ્યો ત્યારે રાજાની અભયા નામની રાણી પોતાના આવાસના ગોશ્વમાં બેઠી હતી. સાંથી સુદર્શન મળી તેની દ્રષ્ટિ ગઈ તેનું ઉત્તમ રૂપ અને કાયા જોઈને તેનું મન લલચાયું. એક અનુચરી મોકલીને કપટ ભાવથી નિર્મલ કારણ બતાવીને સુદર્શનને ઉપર બોલાવ્યો કેટલાક પ્રકારની વાતચિત કર્યા પછી અભયાએ સુદર્શન ને ભોગ ભોગવ્યા સંબંધીનું આમંત્રણ કર્યું. સુદર્શન કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો તોપણ તેનું મન શાંત થયું નહીં. છેવટે કંટાળીને સુદર્શનને યુક્તિથી કહ્યું વહેન, હું પુરુષત્વમાં નથી! તોપણ રાણીએ અનેક પ્રકારના હાવભાવ કર્યા. એ સઘડી કામ ચેષ્ટાથી સુદર્શન ચલ્યો નહીં; એથી કંટાળી જઈને રાણીએ તેને જતો કર્યો.

એક વાર એ નગરમાં ઉજાળી હતી; તેથી નગર બહાર નગરજનો આનંદથી આમ તેમ મમતાં હતાં. ધામધુમ મચી રહી હતી. સુદર્શન શેઠના છ દેવ કુમાર જેવા પુત્રો પણ સાં આવ્યા હતા. અભયા રાણી કપિલા નામની દાસી સાથે ઠાઠમાઠથી સાં આવી હતી. સુદર્શનના દેવ-પૂતળાં જેવા છ પુત્રો તેના જોવામાં આવ્યા, કપિલાને તેણે પૂછ્યું આવા રમ્ય પુત્રો કોના છે! કપિલાએ સુદર્શન શેઠનું નામ આપ્યું. એ નામ સાંભળીને રાણીની છાતીમાં કટાર ધોંકાઈ; તેને કારી ઘા વાગ્યો. સઘડી ધામધુમ મચી ગયા પછી માયા કથન ગોઠવીને અભયાએ અને તેની

દાસીએ મઠ્ઠી રાજાને કહ્યું, તમે માનતા હશો કે મારા રાજ્યમાં ન્યાય અને નીતિ વર્તે છે; દુર્જનોથી મારી પ્રજા દુઃખી નથી; પરંતુ તે સઘળું મિથ્યા છે અંતઃપુરમાં પણ દુર્જનો પ્રવેશ કરે ત્યાં સુધી હજુ અંધેર છે ! તો પછી બીજાં સ્થળ માટે પૂછવું પણ શું ? તમારા નગરના સુદર્શન નામના શેઠે મારી કને ભોગનું આમંત્રણ કર્યું. નહીં કહેતા ચોર્ય કથનો મારે સાંભળવાં પડ્યાં. પણ મેં તેનો તિરસ્કાર કર્યો. ઇથી વિશેષ અંધારું કયું કહેવાય ! રાજા મૂલેકાનના કાચા હોય છે એ તો જાણે સર્વમાન્ય છે તેમાં વઠ્ઠી સ્ત્રિનાં માયાત્રિ મધુરાં વચન શું અસર ન કરે ? તાતા તેલમાં ટાઢાં જલ જેવાં વચનથી. રાજા ક્રોધાયમાન થયા. સુદર્શનને શૂઝીએ ચઢાવી દેવાની તત્કાલ તેણે આજ્ઞા કરી દીધી. અને તે પ્રમાણે સઘળું થઈ પણ ગયું. માત્ર શૂઝીએ સુદર્શન બેસે એટલી વાર હતી.

ગમે તેમ હો પણ સૃષ્ટિના દિવ્ય મંડારમાં અંજવાળું છે, સુદર્શનને શૂઝીએ બેસાર્યો. કે શૂઝી ફીટીને તેનું જ્ઞાન જ્ઞાન સોનાનું સિંહાસન થયું; અને દેવ દુંદુભી થયાં. સર્વત્ર આનંદ વ્યાપી ગયો. સુદર્શનનું સસશીલ વિશ્વમંડલમાં જ્ઞાનકી ઉઠયું.

શીયલ અને સુદર્શનની ઉત્તમ દ્રઢતા એ બન્ને આત્માને પવિત્ર શ્રોણિએ ચઢાવે છે !

शिक्षापाठ ३४ ब्रह्मचर्य विषे सुभाषित.

दोहरा.

- निरखीने नवयौवना, लेश न विषयनिदान;
गणे काष्टनी पूतळी, ते भगवानसमान. १
- आ सघळा संसारनी, रमणी नायकरूप;
ए सागी, सागुं बधुं, केवळ शोकस्वरूप. २
- एक विषयने जीततां, जीसो सौ संसार;
वृषति जीततां जीतिये, दळ, पुरने अधिकार. ३
- विषयरूप अंकुरथी, टळे ज्ञानने ध्यान;
लेश मदीरापानथी, छाके ज्यम अज्ञान. ४
- जे नववाड विशुद्धथी, धरे शियळ सुखदाइ;
भव तेनो लव पछि रहे, तखवचन ए भाइ. ५
- सुंदर शीयळसुरतरु, मन वाणीने देह;
जे नरनारी सेवशे, अनुपम फळ ले तेह. ६
- पात्र विना वस्तु न रहे, पात्रे आत्मिकज्ञान;
पात्र थवा सेवो सदा, ब्रह्मचर्य मतिमान. ७

शिक्षापाठ ३५ नवकारमंत्र.

नमो अरिहंताणं,
नमो सिद्धाणं;
नमो आयरियाणं;

નમો ઉવાક્ષાયાણં;

નમો લોએ,

સન્ન સાહુણં.

આ પવિત્ર વાક્યોને નિગ્રંથપ્રવચનમાં નવકારમંત્ર કે પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર કહેછે.

અર્હત ભગવંતના બાર ગુણ, સિદ્ધ ભગવંતના આઠ ગુણ; આચાર્યના છત્રીશ ગુણ ઉપાધ્યાયના પંચવીશ ગુણ અને સાધુના સત્તાવીશ ગુણ મળીને એકસો આઠ ગુણ થયા. અંગુઠા વિના બાકીનો ચાર આંગળીઓનાં બાર ટેરવાં થાય છે; અને એથી એ ગુણોનું ચિંતવન કરવાની યોજના હોવાથી બારને નવે ગુણતાં ૧૦૮ થાય છે. એટલે નવકાર એમ કહેવામાં સાથે એવું સૂચવન રહ્યું જણાય છે કે હં ભવ્ય ! તારાં એ આંગળીનાં ટેરવાંથી (નવકાર) મંત્ર નવવાર ગણ.—કાર એટલે કરનાર એમ પણ થાય છે. બારને નવે ગુણતાં જેટલા થાય એટલા ગુણનો ભરેલો મંત્ર એમ નવકાર મંત્ર તરીકે એનો અર્થ થઈ શકે છે. અને પંચ પરમેષ્ઠિ એટલે આ સર્વ જગત્માં પાંચ વસ્તુઓ પરમોત્કૃષ્ટ છે. તે કયિ કયિ ? તો કહી બતાવી કે અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ. એને નમસ્કાર કરવાનો જે મંત્ર તે પરમેષ્ઠિ; અને પાંચ પરમેષ્ઠિને સાથે નમસ્કાર હોવાથી પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર એવો શબ્દ થયો. આ મંત્ર અનાદિ સિદ્ધ મનાય છે; કારણ પંચપરમેષ્ઠિ અનાદિ સિદ્ધ છે. એટલે એ પાંચે પાત્રો આદ્યરૂપ નથી. અને

તેના જપનાર પણ અનાદિ સિદ્ધ છે. એથી એ જાપ પણ અનાદિ સિદ્ધ ઠરે છે.

પ્ર—એ પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર પરિપૂર્ણ જાણવાથી મનુષ્ય ઉત્તમ ગતિને પામે છે એમ સત્પુરુષો કહે છે એ માટે તમારું શું મત છે ?

ઉ— એ કહેવું ન્યાયપૂર્વક છે. એમ હું માનુંછું.

પ્ર—એને કયાં કારણથી ન્યાય પૂર્વક કહી શકાય ?

ઉ—હા. એ તમને હું સમજાવું; મનની નિગ્રહતા અર્થે એક તો સર્વોત્તમ જગત્ભૂષણના સત્ત્વ ગુણનું એ ઇચ્છતવન છે. તત્ત્વ-થી જોતાં વહ્ની અર્હતસ્વરૂપ; સિદ્ધસ્વરૂપ, આચાર્યસ્વરૂપ ઉપાધ્યાયસ્વરૂપ અને સાધુસ્વરૂપ એનો વિવેકથી વિચાર કરવાનું પણ એ સૂચવન છે. કારણ પૂજ્યવા યોગ્ય એઓ શાથી છે ? એમ વિચારતાં એઓનાં સ્વરૂપ, ગુણ ૬૦ માટે વિચાર કરવાની સત્પુરુષને તો સ્વરૂપ અગત્ય છે. હવે કહો કે એ મંત્ર એથી કેટલો કલ્યાણકારક થાય ?

પ્રશ્નકાર—સત્પુરુષો મોક્ષનું કારણ નવકારમંત્રને કહે છે. એ આ વ્યાખ્યાનથી હું પણ માન્ય રાખું છું.

અર્હત ભગવંત. સિદ્ધ ભગવંત, આચાર્યજી, ઉપાધ્યાય અને સાધુજી એઓનો અકેકો પ્રથમ અક્ષર લેતાં અસિ આડસા એવું મહદ્ભુત વાક્ય નીકળે છે. જેનું ઓ એવું યોગર્થિદુનું સ્વરૂપ થાય છે; માટે આપણે એ મંત્રનો અવ-ધ્ય કરીને વિમલ ભાવથી જાપ કરવો.

શિક્ષાપાઠ ૩૬ અનુપૂર્વિ.

નર્કાનુપૂર્વિ, દેવાનુપૂર્વિ એ અનુપૂર્વિઓ વિષેનો આ પાઠ નથી; પરંતુ એ નામનાં એક અવધાની લઘુ પુસ્તક નાં મંત્રસ્મરણને માટે છે

૧	૨	૩	૪	૫
૨	૧	૩	૪	૫
૧	૩	૨	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫
૨	૩	૧	૪	૫
૩	૨	૧	૪	૫

પિતા—આવી જાતનાં કોષ્ટકથી ભરેલું એક નાનું પુસ્તક છે તે તૈં જોયું છે ?

પુત્ર—હા પિતાજી.

પિતા—એમાં આઠા અવળા અંક મૂક્યા છે, તેનું કાંઈ પણ કારણ તારા સમજવામાં છે?

પુત્ર—નહીં પિતાજી.—મારા સમજવામાં નથી માટે આપ તે કારણ કહો.

પિતા—પુત્ર ! પ્રસક્ત છે કે મન એ બહુ અવ્યવસ્થિત चीज છે; અને તેને એકાગ્ર કરવું બહુ બહુ વિકટ છે. તે જ્યાં સુધી એકાગ્ર થતું નથી ત્યાં સુધી આત્મમલીનતા જ-

તી નથી. પાપના વિચારો ઘટતા નથી. એ એકાગ્રતા માટે
 ચાર પ્રતિજ્ઞાદિક અનેક મહાન સાધનો ભગવાને કહ્યાં છે.
 મનની એકાગ્રતાથી મહા યોગની શ્રેણિયે ચઢવા માટે અને
 મન કેટલાક પ્રકારથી નિર્મલ કરવા માટે સત્પુરુષોએ એક
 કોષ્ટકાવલી કરી છે. પંચ પરમેષ્ઠિ મંત્રના પાંચ અંક એમાં
 પહેલા મૂક્યા છે; અને પછી લોમવિલોમસ્વરૂપમાં લક્ષ-
 બંધ એના એ પાંચ અંક મૂકીને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે કોષ્ટકો
 કર્યાં છે. એમ કરવાનું કારણ પણ મનની એકાગ્રતા પામીને
 નિર્જરા કરી શકે.

પુત્ર—પિતાજી ! અનુક્રમે લેવાથી એમ શા માટે ન
 થઈ શકે ?

પિતા—લોમ વિલોમ હોયતો તે ગોઠવતાં જવું પડે અને
 નામ સંભારતું જવું પડે. પાંચનો અંક મૂક્યા પછી બેનો
 આંકડો આવે કે નમો લોએ સન્વસાદુષ્ણં પછી-નમોઅરિ-
 હંતાણં એ વાક્ય મૂકીને નમો સિદ્ધાણં એ વાક્ય સંભારવું
 પડે. એમ પુનઃપુનઃ લક્ષની દ્રઢતા રાખતાં મન એકાગ્રતાએ
 પહોંચે છે. અનુક્રમબંધ હોયતો તેમ થઈ શકતું નથી; કાર-
 ને વિચાર કરવો પડતો નથી; એ સૂક્ષ્મ વસ્તુમાં મન
 પરમેષ્ઠિ મંત્રમાંથી નીકળીને સંસારતંત્રની ચટપટમાં જઈ
 પડે છે; અને વસ્તુને ધર્મ કરતાં ધાડ પણ કરી નાંખે છે
 એથી સત્પુરુષોએ અનુપૂર્વિની યોજના કરી છે. તે બહુ સું-
 દર અને આત્મશાંતિને આપનારી છે.

શિક્ષાપાઠ ૩૭ સામાયિકવિચાર ભાગ ૧.

આત્મશક્તિને પ્રકાશ કરનાર, સમ્યક્જ્ઞાન દર્શનનો ઉદય કરનાર, શુદ્ધ સમાધિભાવમાં પ્રવેશ કરાવનાર, નિર્જરાનો અમૂલ્ય લાભ આપનાર, રાગદ્વેષથી મધ્યસ્થ બુદ્ધિ કરનાર એવું સામાયિક નામનું શિક્ષાવૃત્ત છે. સામાયિક શબ્દની વ્યુત્પત્તિ સમ, આય અને ઈક એ શબ્દોથી થાય છે. સમ એટલે રાગદ્વેષરહિત મધ્યસ્થ પરિણામ, આય એટલે તે સમભાવનાથી ઉત્પન્ન થતો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગનો લાભ; અને ઈક કહેતાં ભાવ એમ અર્થ થાય છે. એટલે કે જે વહેં કરીને મોક્ષના માર્ગનો લાભદાયક ભાવ ઉપજે તે સામાયિક. આર્ત, અને રૌદ્ર એ બે પ્રકારનાં ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને; મન, વચન કાયાના પાપભાવને રોકીને વિવેકી શ્રાવક સામાયિક કરે છે.

મનનાં પુદ્ગલ દોરંગી છે. સામાયિકમાં જ્યારે વિશુદ્ધ પરિણામથી રહેવું કહ્યું છે; ત્યારે પણ એ મન આકાશ પાતાલના ઘાટ ઘટ્ટા કરે છે. તેમજ ભૂલ, વિસ્મૃતિ, ઉન્માદ ઇત્યાદિકથી વચનકાયામાં પણ દૂષણ આવવાથી સામાયિકમાં દોષ લાગે છે. મન, વચન અને કાયાના થઈને ત્રીશ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. દશમનના, દશ વચનના અને ચાર કાયાના એમ ત્રીશ દોષ જાણવા અવશ્યના છે. જે જાણવાથી મન સાવધાન રહે છે.

મનના દશ દોષ કહું છું.

૧ અવિવેકદોષ—સામાયિકનું સ્વરૂપ નહીં જાણવાથી

मनमां एवो विचार करे के आथी थुं फळ थवानुं हतुं ? आथी कोण तर्हु हशे ? एवा विकल्पनुं नाम अवि-
वेक दोष.

२ यशोवांछादोष—पोते सामायिक करे छे; एम अन्य मनुष्यो जाणे तो प्रशंसा करे ते इच्छाए सा-
मायिक करे ३. यशोवांछा चाहे ते यशोवांछा दोष.

३ धनवांछादोष—धननी इच्छाए सामायिक क-
रुं ते धनवांछा दोष.

४ गर्वदोष—मने लोको धर्मि कहेछे अने हुं केवी
समायिक पण तेवीज करुं छउं ? ए गर्वदोष.

५ भयदोष—हुं श्रावककूलमां जन्म्यो छउं; मने
लोको मोटा तरीके मान देछे, अने जो सामायिक
नहीं करुं तो कहेशे के एटलु पण नथी करतो; एथी
निंदा थशे ए भयदोष.

६ निदानदोष—सामायिक करीने तेनां फळथी
धन, स्त्रि. पुत्रादिक मळवानुं इच्छे ते निदानदोष.

७ संशयदोष—सामायिकनुं परिणाम हशे के नहीं
होय ? ए विकल्प ते संशयदोष.

८ कषायदोष—सामायिक क्रोधथी करवा बेसी जाय
के कंइ कारणथी पछी क्रोध, मान, माया, लोभमां
वृत्ति धरे ए कषायदोष.

९ अविनयदोष—विनय बगर सामायिक करे ते
अविनयदोष.

૧૦ અબહુમાનદોષ—ભક્તિભાવ અને ઉમંગપૂર્વક સામાયિક ન કરે તે અબહુમાનદોષ.

શિક્ષાપાઠ ૩૮ સામાયિકવિચાર ભાગ ૨.

દશ દોષ મનના કહ્યા હવે દશ વચનના દોષ કહું છું.

૧ કુબોલદોષ. સામાયિકમાં કુવચન બોલવું તે કુબોલદોષ.

૨ સહસાત્કારદોષ. સામાયિકમાં સાહસથી અવિચારપૂર્વક વાક્ય બોલવું તે સહસાત્કારદોષ.

૩ અસદારોપણદોષ. બીજાને સ્વોદોષો બોધ આપે તે અસદારોપણદોષ.

૪ નિરપેક્ષદોષ. સામાયિકમાં શાસ્ત્રની દરકાર વિના વાક્ય બોલે તે નિરપેક્ષદોષ.

૫ સંક્ષેપદોષ. સૂત્રના પાઠ રૂઝાદિક ટુંકામાં બોલી નાખે; અને યથાર્થ ભાષે નહીં તે સંક્ષેપદોષ.

૬ ક્લેશદોષ. કોઈથી કંકાશ કરે તે ક્લેશદોષ.

૭ વિકથાદોષ. ચાર પ્રકારની વિકથા માંથી જે તે વિકથાદોષ.

૮ હાસ્યદોષ. સામાયિકમાં કોઈની હાંસી મજકરી કરે તે હાસ્યદોષ.

૯ અશુદ્ધદોષ. સામાયિકમાં, સૂત્રપાઠ ન્યૂનાધિક અને અશુદ્ધ બોલે તે અશુદ્ધદોષ.

१० मुणमुणदोष. गडबडगोटायी सामायिकमां सू-
त्रपाठ बोले जे पोते पण पुरुं मांड समजी शके ते मु-
णमुणदोष.

ए वचनना दश दोष कहा; हवे कायाना बार
दोष कहुं छउं.

१ सामायिकमां पगपर पग चढावी बेसे ए गुर्वा-
दिकनुं अविनयरूपआसन माटे ए पहेलो अयोग्य
आसन दोष.

२ चलासन दोष. डगडगते आसने बेसी सामा-
यिक करे. अथवा वारंवार ज्यांथी उठवुं पडे तेवे
आसने बेसे ए चलासन दोष.

३ चलद्रष्टिदोष. कार्योत्सर्गमां आंखो चंचळ
राखे ए चलद्रष्टि दोष.

४ सावद्यक्रिया दोष. सामायिकमां कंड पाप क्रि-
या के तेनी संज्ञा करे ते सावद्यक्रिया दोष.

५ आलंबनदोष. भीतादिके ओठोंगण दइ बेसे
एथी ज्यां बेठेला जंतु आदिकनो नाश अने प्रमाद
थाय. ते आलंबन दोष.

६. आकुंचनप्रसारणदोष. हाथ पग संकोचे,
लांबा करे ए आदि ते आकुंचनप्रसारणदोष.

७ आलसदोष. अंग मरडे; टचाका वगाडे ए
आदि ते आलस दोष.

૮ મોટનદોષ. આંગલી વગેરે વાંકી કરે ટચાકા
વગાડે તે મોટનદોષ.

૯ મલદોષ. ઘરડા ઘરડ કરી સામાયિકમાં ચલ
કરી મેલ સેરે તે મલ દોષ;

૧૦ વિમાસનદોષ. ગળામાં હાથ નાંચી બેમે ૬૦
તે વિમાસન દોષ.

૧૧ નિદ્રાદોષ. સામાયિકમાં ઝંઘ આવવી તે
નિદ્રા દોષ.

૧૨ વસ્ત્રસંકોચન. સામાયિકમાં ટાઢ પ્રમુખની
ભીતિથી વસ્ત્રથી શરીર સંકોચે તે.

૯ બત્રીશ દૂષણરહિત સામાયિક કરવી. પાંચ અ-
તિચાર ટાલવો.

શિક્ષાપાઠ ૩૧ સામાયિકવિચાર

ભાગ ૩.

एकाग्रता અને સાવધાની વિના ૯ બત્રીશ દોષમાંનો
અમુક દોષ પળ આવી જાય છે. વિજ્ઞાનવેત્તાઓ સા-
માયિકનું જઘન્ય પ્રમાણ બે ઘડીનું બાંધ્યું છે. ૯ વૃત્ત સા-
વધાની પૂર્વક કરવાથી પરમશાંતિ આપે છે. કેટલાકનો
૯ બે ઘડીનો કાલ, ડ્યારે જતો નથી ત્યારે તેઓ બહુ કં-
ટાલે છે. સામાયિકમાં નવરાશ લઈને બેસવાથી કાલ જા-
ય પળ ક્યાંથી ? આધુનિક કાલમાં સાવધાનીથી સામા-

યિક કરનારા બહુજ થોડા છે. પ્રતિક્રમણું સામાયિકની સાથે કરવાનું હોય છે સારે તો વસ્તુ જવો સુગમ પડે છે. જો કે એવા પામરો પ્રતિક્રમણું-લક્ષ પૂર્વક કરી શકતા નથી તોપણ કેવલ નવરાશ કરતાં એમાં જહર કંઈક ફેર પડે છે સામાયિક પણ પુરું જેઓને આવડતું નથી તેઓ વિ-ચારા સામાયિકમાં પછી વહુ મુંઝાય છે. કેટલાક ભારે કર્મિયો એ અવસરમાં વ્યવહારના પ્રપંચો પણ ઘડી રાખે છે આથી સામાયિક વહુ દોષિત થાય છે.

વિંધિપૂર્વક સામાયિક ન થાય એ વહુ સ્વેદકારક અ-ને કર્મની વાહુલ્યતા છે. સાઠઘડીનાં અહોરાત્ર વ્યર્થ ચા-લ્યા જાયછે અસંખ્યાતાં દૈવસથી ભરેલાં અનંતા કાલચક્ર વ્યતિત કરતાં પણ જે સાર્થક ન થયું તે બેઘડીની વિશુદ્ધ સામાયિક સાર્થક કરેછે. લક્ષપૂર્વક સામાયિક થવા માટે સામાયિકમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ચાર લોગસ્સથી વધારે લો-ગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરી ચિત્તની કંઈક સ્વસ્થતા આળવી પછી સૂત્રપાઠ કે ઉત્તમ ગ્રંથનું મનન કરવું, વૈરાગ્યની ઉ-ત્તમ કાવ્યો બોલવી; પાછળનું અધ્યયન કરેલું સ્મરણ કરી જવું નૂતન અભ્યાસ થાય તો કરવો. કોઈને શાસ્ત્રાધારથી બોધ આપવો; એમ સામાયિકી કાલ વ્યતિત કરવો. મુ-નિરાજનો જો સમાગમ હોયતો આગમવાળી સાંભળવી અને તે મનન કરવી; તેમ ન હોય અને શાસ્ત્રપરિચય ન હોય તો વિચક્ષણ અભ્યાસી પાસેથી વૈરાગ્યબોધક કથન શ્ર-વણ કરવું; કિંવા કંઈ અભ્યાસ કરવો. એ સઘળી યોગ-

વાદ ન હાંચતો કેટલોક ભાગ લક્ષપૂર્વક કાર્યોત્સર્ગમાં રોકવો; અને કેટલોક ભાગ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રકથામાં અપયોગપૂર્વક રોકવો; પરંતુ જેમ બને તેમ વિવેકથી અને ઉત્સાહથી સામાયિકીકાલ વ્યતિત કરવો. કંઈ સાહિત્ય ન હોયતો પંચ પરમેષ્ઠિમંત્રનો જાપજ ઉત્સાહપૂર્વક કરવો. પણ વ્યર્થ કાલ કાઢી નાંચવો નહીં. ધીરજથી, શાંતિથી અને યત્નાથી સામાયિક કરવું. જેમ બને તેમ સામાયિકમાં શાસ્ત્રપરિચય વધારવો.

સાઠઘડીના વગ્વતમાંથી બેઘડી અવશ્ય વચાવી સામાયિકતો સદ્ભાવથી કરવું.

શિક્ષાપાઠ ૪૦ પ્રતિક્રમણ વિચાર.

પ્રતિક્રમણ ઇટલે મામું જવું.—સ્મરણ કરી જવું. ફરીથી જોઈ જવું એમ એનો અર્થ થઈ શકેછે. જે દીવસે જે વસ્તુ પ્રતિક્રમણ કરવા બેઠા; તે વસ્તુની અગાઉ તે દીવસે જે જે દોષ થયાછે તે એક પછી એક જોઈ જવા અને તેનો પશ્ચાતાપ કરવો કે દોષનું સ્મરણ કરી જવું; વગેરે સામાન્ય અર્થ પણ છે.

ઉત્તમ મુનિયો અને ભાવિક શ્રાવકો સંધ્યાકાલે અને રાત્રિના પાછલના ભાગમાં દીવસે અને રોજે એમ અનુક્રમે થયેલા દોષનો પશ્ચાતાપ કે ક્ષમાપના ઇચ્છેછે એનું નામ અહીં આગલ પ્રતિક્રમણ છે. એ પ્રતિક્રમણું આપણે પણ અવશ્ય કરવું. કારણ આ આત્મા મૈન, વચન અને કાર્યાના

યોગથી અનેક પ્રકારનાં કર્મ બાંધેછે. પ્રતિક્રમણ સૂત્રમાં એનું દોહન કરેલું છે; જેથી દીવસ રાત્રમાં થયેલાં પાપનો પશ્ચાતાપ તે વડે થઈ શકેછે. શુદ્ધભાવ વડે કરી પશ્ચાતાપ કરવાથી લેશ પાપ થતાં પરલોકભય અને અનુકંપા છૂટેછે; આત્મા કોમલ થાયછે. સાગવા યોગ્ય વસ્તુનો વિવેક આવતો જાયછે. ભગવન્ સાક્ષી એ અજ્ઞાન ઈ. જે જે દોષ વિસ્મરણ થયા હોય તેનાં પશ્ચાતાપ પણ થઈ શકેછે. એ નિર્જરા કરવાનું ઉત્તમ સાધન છે.

એનું આવશ્યક એવું પણ નામ છે આવશ્યક એટલે અવશ્ય કરીને કરવા યોગ્ય; એ સત્ય છે. તે વડે આત્માની માલિનતા યથાસરે અવશ્ય કરવા યોગ્યજ છે.

સાંયકાળે જે પ્રતિક્રમણું કરવામાં આવેછે તેનું નામ દેવસી પટિક્રમણું એટલે દીવસસંબંધી પાપનો પશ્ચાતાપ અને રાત્રિના પાછલા ભાગમાં જે પ્રતિક્રમણું કરવામાં આવેછે તે રાયસી પટિક્રમણું કહેવાય છે. દેવસી અને રાયસી એ પ્રાકૃત ભાષાના શબ્દો છે. પશ્ચાત્તાપ કરવાનું પ્રતિક્રમણું તે પાશ્વિક અને સંવત્સરે કરવાનું તે સંવત્સરી કહેવાય છે. સત્પુરુષોએ યોજનાથી બાંધેલો એ સુંદર નિયમ છે.

કેટલાક સામાન્ય બુદ્ધિમાનો એમ કહેછે કે દીવસ અને રાત્રીનું સવારે પાચશ્વિતરૂપ પ્રતિક્રમણું કર્યું હોય તો કંઈ ઓછું નથી, પરંતુ એ કહેવું પ્રમાણિક નથી. રાત્રિયે અકસ્માત્ અમુક કારણ કે કાલધર્મ થઈ પડે તો દીવસ સંબંધી પણ રહી જાય.

પ્રતિક્રમણસૂત્રની યોજના બહુ સુંદર છે. એનાં મૂલ-
તત્ત્વ બહુ ઉત્તમ છે. જેમ બને તેમ પ્રતિક્રમણું ધીરજથી, સ-
મજાય એવી ભાષાથી. શાંતિથી, મનની એકાગ્રતાથી અને
ચત્તાપૂર્વક કરવું.

શિક્ષાપાઠ૪૧ મીંચારીનો સ્વદ ભાગ ૧

એક પામર મીંચારી જંગલમાં મટકતો હતો ત્યાં તેને
મૂંઝ લાગી. એટલે તે બિચારો લડથડીમાં સ્વાતો સ્વાતો
એક નગરમાં એક મામાન્ય મનુષ્યને ઘેર પહોંચ્યો; ત્યાં
જેઠને તેણે અનેક પ્રકારની આજીજી કરી; તેના કાલા-
વાલાથી કરુણા પામીને તે ગૃહસ્થની સ્ત્રીએ તેને ઘરમાંથી
જમતાં વધેલું મિષ્ટાન્ન ભોજન આપી આપ્યું. ભોજન મળ-
વાથી મીંચારી બહુ આનંદ પામતો પામતો નગરની વહાર
આવ્યો, આવીને એક જાહ તલે બેઠો; ત્યાં જરા સ્વચ્છ
કરીને એક બાજુએ પોતાનો અતિ જૂનો થયેલો પોતાનો
જલ્લનો ઘડો મૂક્યો. એક બાજુએ પોતાની ફાટીતુટી મલીન
ગોદડી મૂકી અને એક બાજુએ પોતે તે ભોજન લઈને બેઠો.
રાજી રાજી થતાં એણે તે ભોજન खाइને પુરું કર્યું. ઓશિકે
પછી એક પથ્થર મૂકીને તે સુતો. ભોજનના મદથી જરાવારમાં
તેની આંખો મિંચાઈ ગઈ. નિદ્રાવશ થયો એટલે તેને એક
સ્વપ્ન આવ્યું. પોતે જાણે મહા રાજરીદિને પામ્યોછે; સુંદર
વસ્ત્રાભૂષણ ધારણ કર્યોછે. દેશ આસામાં પોતાનો વિજયનો
ઢંકો વાગી ગયોછે સમીપમાં તેની આજ્ઞા અવલંબન ક-

રવા અનુચરો ડખા યઃ રજ્ઞા છે; આજુબાજુ છઢીદારો
સ્વમા સ્વમા પોકારેછે; એક રમણિય મંહેલમાં સુંદર પલંગપર
તેણે શયન કર્યુંછે; દેવાંગના જેવી સ્ત્રિયો તેના પગ ચાં-
પેછે; પંસાથી એકબાજુથી પંસાનો મંદ મંદ પવન ઢોળાય
છે; એવા સ્વપ્નામાં તેનો આત્મા ચઢી ગયો. તે સ્વપ્નના ભોગ
લેતાં તેનાં રોમ ડલ્લસી ગયાં. એવામાં મેઘ મહારાજા
ચઢી આવ્યા; વીજળીના ફલકારા થવા લાગ્યા. સૂ-
ર્યદેવ વાદળાંથી ઢંકાઈ ગયો; સર્વત્ર અંધકાર પથ-
રાઈ ગયો; મુશ્કલધાર વર્ષાદ થશે એવું જણાયું અને
પટલામાં ગાજવીજથી એક પ્રબલ કઢાકો થયો. ક-
ઢાકાના અવાજથી ભય પામીને તે પામર ખીસારી વિચા-
રો જાગી ગયો.

શિક્ષાપાઠ ૪૨ ખીસારીનો ખેદ ભાગ ૨.

જુદ છે તો જે સ્થલે પાણીનો સોસરો ઘઢો પડ્યો
હતો તે સ્થલે તે ઘઢો પડ્યો છે જ્યાં ફાટી ટુટી ગોદડી
પડી હતી; સાજ તે પડી છે. પોતે જેવાં મલીન અને ગો-
સ જાળીવાળાં કપડાં ધારણ કર્યા હતાં તેવાં ને તેવાં શ-
રીર ઉપર તે વસ્ત્રો બિરાજે છે. નથી તલભાર વધ્યું કે ન-
થી જવભાર ઘટ્યું. નથી તે દેશ કે નથી તે નગરી, નથી
તે મહેલ કે નથી તે પલંગ; નથી તે ચામરછત્ર ધરનારા કે
નથી તે છઢીદારો; નથી તે સ્ત્રિયો કે નથી તે વસ્ત્રાલંકા-
રો; નથી તે પંસા કે નથી તે પવન; નથી તે અનુચરો કે

નથી તે આજ્ઞા; નથી તે સુખ વિલાસ કે નથી તે મદોન્મ-
ત્તતા; ભાઈ તો પોને જેવા હતા તેવાને તેવા દેખાયા. ઈથી
તે દેખાવ જાંઘને તે શ્વેદ પામ્યો. સ્વપ્નામાં મેં મિથ્યા
આડંવર દીઠો તેથી આનંદ માન્યો; એમાંનું તો અહીં કશું
એ નથી. સ્વપ્નાના ભોગ ભોગવ્યા નહીં અને તેનું પરિણામ
જે શ્વેદ તે હું ભોગવું છું. એમ એ પામર જીવ પશ્ચાતાપ
માં પડી ગયો.

અહો ભવ્યો ! ખીચારીનાં સ્વપ્નાં જેવાં સંસારનાં સુ-
ખ અનિશ્ચ છે. સ્વપ્નામાં જેમ તે ખીચારીએ સુખ સમુદાય
દીઠા અને આનંદ માન્યો તેમ પામર પ્રાણીઓ સંસાર સ્વ-
પ્નાના સુખ સમુદાયમાં આનંદ માને છે. જેમ તે સુખ સ-
મુદાય જાગૃતિમાં મિથ્યા જણાયા તેમ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં
સંસારનાં સુખ તેવાં જણાય છે. સ્વપ્નાનાં ભોગ ન ભોગવ્યા
છતાં જેમ ખીચારીને શ્વેદની પ્રાપ્તિ થઈ. તેમ મોહાંધ
પ્રાણીઓ સંસારનાં સુખ માની વેસે છે; અને ભોગવ્યા
સમ ગણે છે. પરંતુ પરિણામે શ્વેદ, દુર્ગતિ અને પશ્ચાતાપ-
લે છે. ચપલ અને વિનાશી છતાં સ્વપ્નાનાં શ્વેદ જેવું પ-
રિણામ મળ્યું છે. એ ઉપર બુદ્ધિમાન પુરુષો આત્મહિતને શોધે
છે. સંસારની અનિશ્ચતાપર એક કાવ્ય છે કે.--

—
ઉપજાતિ.

વિદ્યુતલક્ષ્મી પ્રભુતા પતંગ;
આયુષ્ય તેતો જલના તરંગ;

પુરંદરી ચાપ અનંગરંગ;

શું રાચિયે સાં ક્ષણનો પ્રસંગ !

વિશેષાર્થ:—લક્ષ્મી વિજલી જેવી છે. વીજલીનો ફ્લ-
વકાર જેમ થઈને ઓલવાઈ જાયછે, તેમ લક્ષ્મી આવીને
ચાલી જાય છે. અધિકાર પતંગના રંગ જેવોછે, પતંગનો
રંગ જેમ ચાર દિવસની ચટકી છે; તેમ અધિકાર માત્ર
થોડો કાલ રહી હાથમાંથી જતો રહે છે. આયુષ્ય પાણીના
મોજાં જેવું છે. પાણીનો હિલોલો આવ્યો કે ગયો તેમ
જન્મ પામ્યા અને એક દેહમાં રહ્યા કે ન રહ્યા સાં बीजा
દેહમાં પડતું પડેછે. કામભોગ આકાશમાં ઉત્પન્ન થતાં
ઈંદ્રના ધનુષ્ય જેવા છે, જેમ ઈંદ્ર ધનુષ્ય વર્ષાકાલમાં થઈને
ક્ષણવારમાં લય થઈ જાયછે; તેમ યોવનમાં કામના વિકાર
ફાલિભૂત થઈ જરા વયમાં જતા રહે છે; ટુંકામાં હે જીવ !
એ મધલી વસ્તુઓનો સંવંધ ક્ષણભર છે; એમાં પ્રેમબંધનની
સાંકલે બંધાઈને શું રાચવું? તાત્પર્ય એ સઘળાં ચપલ અને
વિનાશી છે, તું અલંકાર અને અવિનાશી છે; માટે તારા
જેવી નિસ વસ્તુને પ્રાપ્ત કર! એ બોધ યથાર્થ છે.

શિક્ષાપાઠ ૪૩ અનુપમ ક્ષમા.

ક્ષમા એ અંતર્શત્રુ જીતવામાં સ્વદ્મ છે. પવિત્ર આચારની
રક્ષા કરવામાં ચરુતર છે. શુદ્ધભાવે અસદ્ધ દુઃખમાં,
સમપરિણામથી ક્ષમા રાક્ષસનાર મનુષ્ય ભવસાગર તરી
જાય છે.

कृष्ण वासुदेवना राजकुमार नामना नाना भाइ महा-
सुरूपवान्, सुकुमार मात्र बारवर्षनी वये भगवान् नेमना-
थनी पासंथी संसारत्यागी थइ स्मशानमां उग्र ध्यानमां
रखा हता. खारे तेआं एक अद्भूत क्षमामय चरित्रथी महा-
सिद्धिने पायां गया ते अहीं कहूं लउं.

सोमल नामना ब्राह्मणनी सुरूपवर्णसंपन्न पुत्रि बेरे ग-
जसुकुमारनुं सगपण कर्हुं हतुं. परंतु लग्न थया पहेलां गज-
सुकुमार तो संसारत्यागी गया. आथी पोतानी पुत्रिनुं
सुख जवाना द्वेषथी ते सोमल ब्राह्मणने भयंकर क्रोध
व्याप्यो गजसुकुमारनो शोध करतो करतो ए स्म-
शानमां ज्या महामुनि गजसुकुमार एकाग्र विशुद्ध भा-
वथी कायोत्सर्गमां छे. खां आवी पढोंच्यो. कोमल ग-
जसुकुमारना माथापर चीकणी माटीनी वाढ करी;
अने अंदर धस्वधस्वता अंगारा भर्या, इंधन पूर्युं एटले
महा ताप थयो. एथी गजसुकुमारनो कोमलदेह बळवा
मंड्यो एटले ते सोमल जतो रह्यो. ए वेळा गज-
सुकुमारनां असह्य दुःखमां कहेवुं पण थुं होय? परंतु खारे
ते समभावपरिणाममां रखा. किंचित् क्रोध के द्वेष
उत्पन्न एना हृदयमां जन्म पाय्यो नहीं. पोताना आत्माने
स्थितिस्थापक करीने बोध दीधो के जो ! तुं एनी
पुत्रिने परण्यो होत ती ए कन्यादानमां तने पाघडी
आपत ए पाघडी थोडा वस्त्रमां फाटी जाय तेवी
अने परिणामे दुःखदायक थात. आ एनो बहु उपकार

યયો કે એ પાઘડી બદલ એને મોક્ષની પાઘડી બંધાવી.
 એવાં વિશુદ્ધ પરિણામથી અડગ રહી સમ્ભાવથી તે અસહ્ય
 વેદના સહીને સર્વજ્ઞ સર્વદર્શિ થઈ અનંત જીવનને પામ્યા. કેવી
 અનુપમ ક્ષમા અને કેવું તેનું સુંદર પરિણામ! તત્ત્વજ્ઞાનીઓ
 નાં વચન છે કે આત્મા માત્ર સ્વસદ્ભાવમાં આવવો જોઈએ;
 અને તે આવ્યો તો મોક્ષ હથેલીમાં જ છે. ગજસુકુમારની
 નામાંકિત ક્ષમા કેવો વિશુદ્ધ બોધ કરે છે !

શિક્ષાપાઠ ૪૪ રાગ.

શ્રમણ ભગવન્ મહાવીરના અગ્રેસર ગણધરગૌતમનું નામ
 તમે બહુવાર વાંચ્યું છે. ગૌતમસ્વામીના બોધેલા કેટલાક
 શિષ્યો કેવલજ્ઞાન પામ્યા છતાં ગૌતમ પોતે કેવલજ્ઞાન પા-
 મતા નહોતા, કારણ-ભગવન્ મહાવીરનાં અંગોપાંગ, વર્ણ,
 વાણીરૂપ ઇસાદિક પર હજુ ગૌતમને મોહિની હતી. નિગ્રંથ
 પ્રવચનનો નિષ્પક્ષપાતી ન્યાય એવો છે કે ગમે તે વસ્તુપ-
 રનો રાગ દુઃખદાયક છે. રાગ એ મોહિની અને મોહિની એ
 સંસારજ છે. ગૌતમનાં હૃદયથી એ રાગ જ્યાં સુધી સ્પ-
 ર્યો નહીં ત્યાં સુધી તેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા નહીં. પછી
 શ્રમણ ભગવન્ જ્ઞાતપુત્ર ડ્યારે અનુપમેય સિદ્ધિને પામ્યા,
 સારે ગૌતમ નગરમાંથી આવતા હતા. ભગવાનના નિર્વાણ
 સમાચાર સાંભળી તેઓ શ્વેદ પામ્યા. વિરહથી તેઓ અ-
 નુરાગ વચનથી બોલ્યા. હે મહાવીર! તમે મને સાથે તો નહીં લો
 પરંતુ સંભાર્યો નહીં. મારી પ્રીતિ સામું તમે દ્રષ્ટિ પળ કરી

નહીં! આમ તમને છાજતું નહોતું. એવા તરંગો કરતાં કરતાં નેનું લક્ષ્ય ફર્યું ને નિરાગશ્રેણિએ ચઢ્યા હું બહુ મૂર્ખતા કરું છું. એ વિતરાગ-નિર્વિકારી અને નિરાગી તે મારામાં કંમ મોહિની ગાએ; એની શત્રુ અને મિત્રપર કેવળ સમાન દ્રષ્ટિ હતી; હું એ નિરાગીનો મિથ્યા મોહ રાખું છું. મોહ સંસારનું પ્રવલ્લ કારણ છે; એમ વિચારતાં વિચારતાં તેઓ શોક તજીને નિરાગી થયા. એટલે અનંતજ્ઞાન પ્રકાશિત થયું; અને પ્રાંતે નિર્વાણ પધાર્યા.

ગૌતમમુનિનો રાગ આપણને બહુ સૂક્ષ્મ વોધ આપે છે. યગવત્પરનો મોહ ગૌતમ જેવા ગણધરને દુઃખદાયક થયો તો પછી સંસારનો, તે વઝી પામર આત્માઓનો મોહ કેવું અનંત દુઃખ આપતો હશે ! સંસારરૂપી ગાડીને રાગ અને દ્વેષ એ બે રૂપી ચઢદ છે. એ ન હોય તો સંસારનું અટકન છે. જ્યાં રાગ નથી ત્યાં દ્વેષ નથી; આ માન્ય સિદ્ધાંત છે. રાગ તિવ્ર કર્મબંધનનું કારણ છે; એના ક્ષયથી આત્મસિદ્ધિ છે.

શિક્ષાપાઠ ૪૫ સામાન્ય મનોર્થ.

સવૈયા.

મોહિનિભાવવિચાર અધીન થઈ,
ના નિરસ્તું નયને પરનારી;
પત્થરતુલ્ય ગણું પરવૈભવ,
નિર્મલ તાન્ત્રિક લોભ સમારી !

દ્વાદશ વૃત્ત અને દિનતા ધરિ,
 સાત્તિક થાઉં સ્વરૂપ વિચારી;
 એ મુજનેમ સદા શુભ ક્ષેમક,
 નિસ અઘંડ રહો ભવહારી. ૧
 તે ત્રિશલાતનયે મન ચિંતવિ,
 જ્ઞાન વિવેક વિચાર વધારું;
 નિસ વિશોધ કરી નવ તત્ત્વનો,
 ઉત્તમ બોધ અનેક ઉચ્ચારું;
 સંશય વીજ ઊગે નહિં અંદર,
 જે જિનનાં કથનો અવધારું.
 રાજ્ય સદા મુજ એજ મનોરથ,
 ધાર, થશે અપવર્ગ, ઉતારુ. ૨

શિક્ષાપાઠ ૪૬ કપિલમુનિ ભાગ ૧.

કોસંબી નામની એક નગરી હતી; ત્યાંના રાજદરબારમાં રાજ્યનાં આભૂષણરૂપ કાશ્યપ નામનો એક શાસ્ત્રી રહેતો હતો. એની સ્ત્રિનું નામ શ્રીદેવી હતું; તેના ઉપરથી કાપિલ નામનો એક પુત્ર જન્મ્યો હતો; તે પંદર વર્ષનો થયો ત્યારે તેના પિતા પરધામ ગયા. કાપિલ લાઢપાલમાં ઉછરેલો હોવાથી કંઈ વિશેષ વિદ્વતા પામ્યો નહોતો; તેથી એના પિતાની જગો કોઈ બીજા વિદ્વાનને મળી; કાશ્યપ-શાસ્ત્રી જે પુંજી કમાઈ ગયાં હતા તે કમાવામાં અશક્ત એવા કાપિલે સ્વાદને પુરી કરી. શ્રીદેવી એક દાવિસ ઘરનાં

बारणामां उभी हती सां बे चार नोकरो सहित पोताना पतिनी शास्त्रिय पट्टि पाभेलो विद्वान जतो तेना जोवामां आव्यो. घणां मानथी जनो आ शास्त्रीने जोइने श्रीदेवीने पोतानी पूव स्थितिनुं स्मरण थइ आव्युं. ज्यारं मारा पति आ पट्टिपर हता सारं हुं केवं सुख भोगवती हती ? ए मारुं सुखतो गयुं परंतु मारा पुत्र पण पुरुं भणोए नहां. एम विचारमां डोलता डोलता तेनी आंखमांथी दह दह आंसु खरवा मंड्यां. एवामां फरतो फरतो कापिल या आवी पहाँच्या, श्रीदेवीने रडती जोइ तेनुं कारण पळव्युं कपिलना बहु आग्रहथी श्रीदेवीए जे हतुं तं कही वतान्युं. पछी कपिल बोल्यो. जो मा ! हुं बुद्धिशाळी छुं, परतु मारी बुद्धेनो उपयोग जेवो जोइए तेवो थइ शक्यो नथी. एटले विद्यावगर हुं ए पट्टि पाम्यो नहीं. तुं कहे सां जइने हवे हुं मारार्थी बनती विद्या साध्य करुं, श्रीदेवीए खेद साथे कसुं, ए ताराथी बनी शके नहीं. नहीं तो आर्यावर्त्तनी मर्यादापर आवेली सावरथी नगरीमां इंद्रदत्त नामनो तारा पितानो मित्र रहेछे, ते अनेक विद्यार्थियोने विद्यादान देछे; जो ताराथी सां जवाय तो धारेली सिद्धि थाय खरी. एक बे दीवस रोकाइ सज थइ अस्तु कही कपिलजी पंथे पळया.

अवध वीततां कपिल सावरथीए शास्त्रिजीने घेर आवी पहाँच्या. प्रणाम करीने पोतानो इतिहास कही बताव्यो. शास्त्रीजीए मित्रपुत्रने विद्यादान देवानें माटे

बहु आनंद देखाइयो; पण कपिल आगळ कंइ पुंजी न-
होनी के ते तेमांथी खाय अने अभ्यास करी शके एथी
करीते तेने नगरमां याचवा जवुं पढतुं हतुं. याचतां या-
चतां बपोर थइ जता हता, पछी रसोइ करे अने जमे सां
सांजनो थोडो भाग रहेतो हतो. एटले कंइ अभ्यास क-
री शकतां नहोतो. पंडिते तेनुं कारण पूछयुं सारे कपिले
ते कही बताव्युं. पंडित तेने एक गृहस्थ पासे तेडी गया.
एने हमेशां भोजन मळे एवी गोठवण एक विधवा ब्राह्म-
णीने सां ते गृहस्थ कपिलनी अनुकंपा खातर करी दीधी.
जेथी कपिलने ए एक चिंता ओछी थइ.

शिक्षापाठ ४७ कपिलमुनि भाग २.

ए नानी चिंता ओछी थइ सां बीजी मोटी जंजाळ
उभी थइ. भद्रिक कपिल हवे युवान थयां हतो; अने
जेने सां ते जमवा जतो ते विधवा बाइ पण युवान
हती. तेनी साथे तेना घरमां बीजुं कोइ माणस नहोतुं.
हमेशानो परस्परनो वातचितनो संबंध वध्यो. वधीने हा-
स्यविनोदरूपे थयां; एम करतां करतां बन्नेने प्रीति बं-
धाइ कपिल तेनाथी लुब्धायो! एकांत बहु अनिष्ट चीजछे!!

विद्या प्राप्त करवानुं ते भूली गयो. गृहस्थ तरफथी
मळतां सीधांथी बन्नेनुं मांड पुरुं थतुं हतुं; पण लू-
गडां लताना वांधा थया. गृहस्थाश्रम मांडी बेठां जेवुं क-
पिले कंरी मूक्युं. गमे तेवो छतां हळु कर्म जीव होवाथी

संसारनी विशेष लोताळनी तेने माहिती पण नहोती. एथी पैसा केम पेदा करवा ते बिचारो ते जाणतो पण नहोतो. चंचल स्त्रिये तेने रस्तो बत्ताव्यो के मुझावामां कंड बळवानुं नथी; परंतु उपायथी सिद्धि छे. आ गामना राजानो एवो नियम छे के सवारमां पहेलो जइ जे ब्राह्मण आशिर्वाद आपे तेने ते बे मामा मोनुं आपेछे. त्यां जां जइ शकां अने प्रथम आशिर्वाद आपी शकां तो ते बे मासा सोनुं मळे. कपिले ए वातनी हा कही. आठ दीवस सुधी आंटा खाधा पण वखत वीसा पळी जाय एटले कंड वळे नहीं. एथी तेणे एक दीवस एवो निश्चय कर्या के जां हुं चोकमां मुउंतो चीवट राखीने उठाशे. पळी ते चोकमां सुतो; अधरात भांगतां चंद्रनां उदय थयो. कपिले प्रभात समिप जाणीने मुठीओ वाळीने आशिर्वाद देवा माटे दोडतां जवा मांडयुं. रक्षपाळे चोर जाणीने तेने पकडी राख्यो. एक करतां बीजुं थइ पडयुं. प्रभात थयो एटले रक्षपाळे तेने लइ जइने राजानी समक्ष उभो राख्यो कपिल बेभान जेवो उभो रह्यो. राजाने तेनां चोरनां लक्षण भाश्यां नहीं. एथी तेने सघळुं वृत्तांत पछयुं. चंद्रना प्रकाशने सूर्यसमान गणनारनी भद्रिकतापर राजाने दया आवी. तेनी दरिद्रता टाळवा राजानी इच्छा थइ एथी कपिलने कह्युं; आशिर्वादने माटे थइ तारे जां एटलीबधी तरखड थइ पडीछे तो हवे तारी इच्छा पूरतुं तुं मागी ले. हुं तने आपीश. कपिल थोडीवार मुढ जेवो रह्यो." एथी

राजाए कहुं केम विम, कंइ मागता नथी? कपिले उत्तर आप्यो. मारुं मन हजु स्थिर थयुं नथी; एटले थुं मागवुं ते सुझतुं नथी. राजाए सामेना बागमां जइ सां बेसीने स्वस्थतां पूर्वक विचार करी कपिलने मागवानुं कहुं. एटले कपिल ते बागमां जइने विचार करवा बेठो.

शिक्षापाठ ४८ कपिलमुनि भाग ३.

बे मासा सोनुं लेवानी जेनी इच्छा हती ते कपिल हवे वृष्णातरंगमां घसडायो. पांच महोर मागवानी इच्छा करी तो सां विचार आव्यो के पांचथी कंइ पुरुं थनार नथी. माटे पंचवीश महोर मागवी. ए विचार पण फर्यो. पंचवीश महोरथी कंइ आखुं वर्ष उतराय नहीं माटे सो महोर मागवी; सां वळी विचार फर्यो. सो महोरे बे वर्ष उतरी, वैभव भोगवी पाछां दुःखनां दुःख. माटे एक हजार महोरनी याचना करवी ठीक छे; पण एक हजार महोरे छोकरां छैयांनां बेचार खर्च आवे के एवुं थाय तो पुरुं पण थुं थाय? माटे दश हजार महोर मागवी; के जेथी जीदगी पर्यंत पण चिंता नहीं. सां वळी इच्छा फरी. दश हजार महोर खवाई जाय एटले पछी मुडी वगरना थई रहेवुं पडे. माटे एक लाख महोरनी मागणी करुं के जेना व्याजमां बधा वैभव भोगवुं. पण जीव ! लक्षाधिपति तो घणाय छे. एमां आपणे नामांकित क्यांथी थवाना ? माटे करोड महोर मांगवी के जेथी महान् श्रीमंतता कहेवाय.

વઢી પાછો રંગ ફર્યો. મંદાન્ શ્રીમંતતાયી પળ ઘેર અમલ
 કહેવાય નહીં માટે રાજાનું અર્ધું રાજ્ય માંગવું; પળ
 જો અર્ધું રાજ્ય માંગીશ તોય રાજા મારા તુલ્ય ગણાશે.
 અને વઢી હું એનો યાચક પળ ગણાઈશ. માટે માંગવું તો
 આશું રાજ્ય માંગવું. એમ એ તૃશ્નામાં દુબ્યો; પરંતુ તુચ્છ
 સંસારી એટલે પાછો વઢ્યો ભલા જીવ! આપણે એવી કૃત
 પ્રતા શા માટે કરવી પડે કે જે આપણને ઇચ્છા પ્રમાણે
 આપવા તત્પર થયો તેનુંજ રાજ્ય લઈ લેવું; અને તેનેજ ભ્રષ્ટ
 કરવો! સ્વયં જોતાં તો એમાં આપણીજ ભ્રષ્ટતા છે. માટે
 અર્ધું રાજ્ય માંગવું; પરંતુ એ ઉપાધિએ મારે નથી જોઈતી ?
 ત્યારે નાણાંની ઉપાધિ પળ ક્યાં ઓછીછે ? માટે કરોડ
 લાખ મૂકીને સોં વસેં મહોરજ માગી લેવી. જીવ, સો
 વસેં મહોર હમણાં આવશે તો પછી વિષયવૈભવમાંજ વસ્ત
 ચાલ્યો જશે; અને વિદ્યાભ્યાસ પળ ધર્યો રહેશે; માટે પાંચ
 મહોર હમણાં તો લઈ જવી પછીની વાત પછી. અરે! પાંચ
 મહોરનીએ હમણાં કંઈ જરૂર નથી; માત્ર બે માસા સોનું
 લેવા આવ્યો હતો તેજ માગી લેવું. આ તો જીવ વહુ થઈ. તૃ-
 શ્નાસમુદ્રમાં તેં વહુ ગઢકાં સ્વાધાં. આશું રાજ્ય માંગતાં પળ
 તૃશ્ના છીપતી નહોતી. માત્ર સંતોષ અને વિવેકયી તે ઘ-
 ટાઢી તો ઘટી. એ રાજા જો ચક્રવર્તિ હોત તો મછી હું
 એથી વિશેષ શું માંગી શકત ? અને વિશેષ જ્યાં સુધી ન
 મઢત સાંસુધી મારી તૃશ્ના સમાત પળ નહીં; જ્યાં સુધી
 તૃશ્ના સમાત નહીં સાંસુધી હું સુખી પળ નહોત. પૂટેલેથી એ

મારી તૃશ્ના ટલે નહીં તો પછી બે માસાથી કરીને ક્યાંથી ટલે? એનો આત્મા સવઢીએ આવ્યો અને તે બોલ્યો હવે મારે એ બે માસાનું પળ કંઈ કામ નથી. બે માસાથી વધીને હું કેટલે સુધી પહોંચ્યો! સુખ તો સંતોષમાંજ છે. તૃશ્ના એ સંસાર વૃક્ષનું બીજ છે. એનો હે જીવ, તારે શું સ્વપણે! વિદ્યા લેતાંતું વિષયમાં પડી ગયો; વિષયમાં પડવાથી આ ઉપાધિમાં પડ્યો; ઉપાધિ વડે કરીને અનંત તૃશ્ના સમુદ્રના તરંગમાં તું પડ્યો. એક ઉપાધિમાંથી આ સંસારમાં એમ અનંત ઉપાધિ વેઠવી પડેછે. એથી એનો સાગ કરવો ઉચિત છે. સસ્યસંતોષ જેવું નિરુપાધિ સુખ એકે નથી. એમ વિચારતાં વિચારતાં—તૃશ્ના સમાવવાથી તે કપિલનાં અનેક આવરણ ક્ષય થયા. તેનું અંતઃકરણ પ્રફુલ્લિત અને બહુ વિવેકશીલ થયું. વિવેકમાં ને વિવેકમાં ઉત્તમ જ્ઞાનવડે તે સ્વાત્મનો વિચાર કરી શક્યો. અપૂર્વશ્રેણિએ ચઢી તે કૈવલ્યજ્ઞાનને પામ્યો કહેવાય છે.

તૃશ્ના કેવી કનિષ્ઠ વસ્તુ છે ! જ્ઞાનીઓ એમ કહેછે કે તૃશ્ના આકાશના જેવી અનંત છે; નિરંતર તે નવ યૌવન રહેછે. ચાહના જેટલું મઢ્યું એટલે ચાહનાને વધારી દેછે. સંતોષ એજ માત્ર કલ્પવૃક્ષ છે. અને એજ માત્ર મનોવાંછિતતા પૂર્ણ કરે છે.

કપિલ મુનિનું આ ચરિત્ર માત્ર કથારૂપ છે; તે કંઈ ઇતિહાસરૂપે મઢ્યું નથી.

शिक्षापाठ ४९ तृश्रानी विचित्रता.

मनहर छंद.

(एक गगीबनी वधती गयेली तृश्रा.)

हनी दीनताइ सारे ताकी पटलाइ अने,
 मळी पटलाइ सारे ताकी छ शेठाइने;
 सांपडी शेठाइ सारे ताकी मंत्रिताइअने,
 आवां मंत्रिताइ सारे ताकी नृपताइने;
 मळी नृपताइ सारे ताकी देवताइअने,
 दीठी देवताइ सारे ताकी शंकगाइने,
 अहो राज्यचंद्रमानो मानो शंकराइ मळी (!)
 वधे तृशनाइ तोय जाय न मराइने. १

(२)

करोचली पडी दाढी डाचांतणो दाट वळ्यो,
 काली केशपटी विषे, श्वेतता छवाइ गइ;
 स्रग्धवुं सांभळवुने देखवुं ते मांडी वळ्युं,
 तेम दांत आवली ते, खरी, के खवाइ गइ;
 वळी केड वांकी हाड गयां अंगरंग गयो,
 उठवानी आय जतां लाकडी लेवाइ गइ;
 अरे ! राज्यचंद्र एम, युवानी हराइ पण,
 मनथी न तोय रांड, ममता मराइ गइ. १

(३)

करोडोनां करजनां, शीरपर डंका वागे,

रोगणी रुंधाइ गयुं, शरीर सूकाइने;
 पुरपति पण माथे, पीडवाने ताकी रह्यो,
 पेटे तणी बैठ पण, शके न पुराइने;
 पितृ अने परणी ते, मचावे अनेक धंध,
 पुत्र, पुत्री भाखे खाउं खाउं दुःखदाइने,
 अरे राज्यचंद्र तोय जीव झावा दावा करे,
 जंजाळ छडाय नहीं तजी तृशनाइने.

३

(४)

थड क्षीण नाडी अवाचक जेवो रह्यो पडी,
 जीवन दीपक पाम्यो केवळ झंखाइने,
 छेल्लो इसे पड्यो भाळी भाइए सां एम भाख्युं,
 हवे टाढी माटी थाय तो तो ठीक भाइने;
 हाथने हलावी सां तो खीजी बुढे सूचव्युं ए,
 बोलया बिना बेश बाळ तारी चतुराइने !
 अरे राज्यचंद्र देखो देखो आशापास केवो ?
 जतां गइ नहीं डोशे ममता मराइने !

४

शिक्षापाठ ५० प्रमाद.

धर्मनी अनादरता, उन्माद, आळस, कषाय ए सघळीं
 प्रमादनां लक्षण छे.

भगवाने उत्तराध्ययन सूत्रमां गौतमने कह्युं के हे गौ-
 तम मनुष्यनुं आयुष्य डाभनी अणीपर पढेला जळनां
 बिंदु जेवुं छे. जेम ते बिंदुने पडतां वार लागती नयी तेम

આ મનુષ્યાયુ જતાં વાર લાગતી નથી. એ બોધની કા-
વ્યમાં ચાંથી કઢી સ્મરણમાં અવશ્ય રાખવાજેવી છે 'સમય
મોયમ મા પમાણ' એ પવિત્ર વાક્યના બે અર્થ થાય છે. એક
તો 'હે મોતમ' સમય એટલે અવસર પામીને પ્રમાદ ન કર-
વો અને વાજો એકે મેપાનુમેષમાં ચાલ્યા જતા અસંખ્યા-
તમા ભાગનો જે સમય કહેવાય છે તેટલો વસ્તુ પણ પ્રમાદ
ન કરવો. કારણ દેહ ક્ષણભંગુર છે; કાઢશીકારી માથે
ધનુષ્યાવાગ ચઢાવીને ઉમી છે. લીધો કે હેશે એમ જંજાઢ
થઈ રહી છે; આં પ્રમાદથી ધર્મ કર્ત્તવ્ય કરવું મ્હી જશે.

અતિ વિચિક્ષણ પુરુષો સંસારની સર્વોપાધિ ત્યાગીને
અહોરાત્ર ધર્મમાં સાવધાન થાય છે, પઢનો પણ પ્રમાદ
કરતા નથી. વિચિક્ષણ પુરુષાં અહો રાત્રના થોડા ભાગને
પણ નિરાંત્ર ધર્મકર્ત્તવ્યમાં ગાળે છે; અને અવસરે અવસરે
ધર્મકર્ત્તવ્ય કરતા રહે છે. પણ મુંઢ પુરુષો નિદ્રા, અહાર,
મોજશોખ અને વિકૃત્યા તેમજ રંગરાગમાં આયુ વ્યતિત
કરી નાખે છે. એનું પરિણામ તેઓ અધોગતિ રૂપ પામે છે.

જેમ બને તેમ યત્ર અને ઉપયોગથી ધર્મને સાધ્ય કરવો
યોગ્ય છે. સાઠઘડીનાં અહોરાત્રમાં વીશઘડી તો નિદ્રામાં
ગાળીએ છીએ. બાકીની ચાઢીશ ઘડી ઉપાધિ, ટેલટપ્પા
અને રજાઢવામાં ગાળીએ છીએ. એ કરતાં એ સાઠઘડીના
વસ્તુમાંથી બે ચારઘડી ત્રિશુદ્ધ ધર્મકર્ત્તવ્યને માટે ઉપ-
યોગમાં લઈએ તો બની શકે એવું છે; એનું પરિણામ પણ
કેવું મુંદર થાય !

પણ એ અમૂલ્ય ચીજ છે; ચક્રવર્તિ પણ એકપણ પામવા આશી રિદ્ધિ આપે તો પણ તે પામનાર નથી. એક પણ વ્યર્થ સ્વોર્થી એક ભવ હારી જવા જેવું છે. એમ તત્ત્વની દ્રષ્ટિ એ સિદ્ધ છે !

શિક્ષાપાઠ ૫૧ વિવેક એટલે શું ?

લઘુ શિષ્યો:—ભગવન્ ! આપ અમને સ્થલે સ્થલે કહેતા આવો છો કે વિવેક એ મહાન્ શ્રેયસ્કર છે. વિવેક એ અંધારામાં પડેલાં આત્માને ઓઝાલવાનો દીવો છે. વિવેક વડે કરીને ધર્મ ટકે છે. વિવેક નથી ત્યાં ધર્મ નથી તો વિવેક એટલે શું ? તે અમને કહો.

ગુરુ:—આયુષ્યમન્ત્રો ! સસાસયને તેને સ્વરૂપે કરીને સમજવાં તેનું નામ વિવેક.

લઘુ શિષ્યો:—સસને સસ અને અસસને અસસ કહેવાનું તો બધાય સમજે છે. સારે મહારાજ ! એઓ ધર્મનું મૂળ પામ્યા કહેવાય ?

ગુરુ:—તું જે વાત કહે છે તેનું એક દૃષ્ટાંત આપો જોડે.

લઘુ શિષ્યો:—અમે પોતે કહવાને કહવુંજ કહીએ છીએ મધુરાંને મધુરુ કહીએ છીએ. ક્ષેરને ક્ષેર ને અમૃતને અમૃત કહીએ છીએ.

ગુરુ:—આયુષ્યમન્ત્રો ! એ બધા દ્રવ્ય પદાર્થ છે; પરંતુ આત્માને કયિ કહવાશ, કયિ મધુરાશ કયું ક્ષેર અને ક-

યું અમૃત છે એ ભાવપદાર્થોનો એથી કંઈ પરિક્ષા થઈ શકે?

લઘુશિષ્ય:—ભગવન ! એ સંબંધી તો અમારું લક્ષ પુ-
ણ નથી.

ગુરુ:—ત્યારે એજ સમજવાનું છે કે જ્ઞાન દર્શન રૂપ
આત્માના સત્ય ભાવ પદાર્થને અજ્ઞાન અને અદર્શન
રૂપ અમૃત વસ્તુને ઘેરી લીધા છે, એમાં ણટગ્રી વધી મિશ્ર
તા થઈ ગઈ છે કે પરિક્ષા કરવી અતિ અતિ દુર્લભ છે, સં-
ગાર્ગનાં મુખો અનાંતવાર આત્માને ભોગવ્યાં છતાં, તેમાં-
થી હજુ પણ મોહિની ઢાળી નહીં, અને તેને અમૃત જેવો
ગણ્યો એ આવેક છે. કારણ મંદાગ્ર કડવો છે. કડવા
વિપાકને આપે છે. તેમજ વૈરાગ્ય જે એ કડવા વિપાકનું ઔ-
ષધ છે; તેને કડવો ગણ્યો; આ પણ આવેક છે. જ્ઞાન
દર્શનાદિગુણો અજ્ઞાનાદર્શને ઘેરી લઈ જે મિશ્રતા કરી
નાંચે છે તે ઓલ્લખી ભાવઅમૃતમાં આવવું; એનું નામ વિ-
વેક છે. કહો સાર હવે વિવેક એ કેવી વસ્તુ ઠરી !

લઘુ શિષ્યો:—અહો ! વિવેક એજ ધર્મનું મૂળ અને ધર્મ
રક્ષક કહેવાય છે તે સત્ય છે. આત્મ સ્વરૂપને વિવેક વિના
ઓલ્લખી શકાય નહીં એ પણ સત્ય છે. જ્ઞાન, શીલ, ધર્મતત્ત્વ
અને તથા એ સઘળાં વિવેક વિના ઉદય પામે નહીં એ આ-
પનું કહેવું યથાર્થ છે. જે વિવેકની નથી તે અજ્ઞાની અને
મંદ છે. તેજ પુરુષ મતભેદ અને મિથ્યા દર્શનમાં લપટા-
ઈ રહે છે. આપની વિવેક સંબંધાની શિક્ષા અમે નિરંતર
મનન કરીશું.

શિક્ષાપાઠ ૫૨ જ્ઞાનીઓએ વૈરાગ્ય શા માટે બોધ્યો ?

સંસારનાં સ્વરૂપ સંબંધી આગળ કેટલુંક કહેવામાં આવ્યું છે. તે તમને લક્ષમાં હશે.

જ્ઞાનીઓએ એને અનંત લેદમય, અનંત દુઃખમય, અવ્યવસ્થિત, ચલ્લવિચલ્લ, અને અનિશ્ચય કહ્યો છે. આ વિશેષણો લગાડવા પહેલાં એમણે સંસારસંબંધી સંપૂર્ણ વિચાર કરેલો જણાય છે. અનંત ભવનું પર્યટન, અનંતકાળનું અજ્ઞાન, અનંતજીવનનો વ્યાધાત, અનંત મરણ, અનંતશોક એ વધે કરીને સંસારચક્રમાં આત્મા ભમ્યા કરે છે. સંસારની દેખાતી ઇંદ્રવારણા જેવી સુંદર મોહિનીએ આત્માને તટસ્થ લીન કરી નાંખ્યો છે. એ જેવું સુખ આત્માને ક્યાંય ખાસતું નથી. મોહિનીથી સત્યસુખ અને એનું સ્વરૂપ જોવાની એણે આકાંક્ષા પણ કરી નથી. પતંગની જેમ દરેક પ્રસે મોહિની છે તેમ આત્માની સંસારસંબંધે મોહિની છે. જ્ઞાનીઓ એ સંસારને ક્ષણ भर પણ સુખરૂપ કહેતા નથી. તલ જેટલી જગ્યો પણ એ સંસારની જ્ઞેર વિના રહી નથી. એક ભૂંડથી કરીને એક ચક્રવર્તિ સુધી ભાવે કરીને સરસાપણું રચ્યું છે. એટલે ચક્ર વર્તિની સંસાર સંબંધમાં જેટલી મોહિની છે; તેટલીજ બલકે તેથી વિશેષ ભૂંડને છે. ચક્રવર્તિ જેમ સમગ્ર પ્રજાપર અધિકાર ભોગવે છે તેમ તેની ઉપાધિ પણ ભોગવે છે. ભૂંડને એમાંનું કશું

ભોગવત્તું પહતું નથી. અધિકાર કરતા ઉલટી ઉપાધિ વિ-
 કેષ છે. ચક્રવાર્ત્તિનો પોતાની પાંત્ર પ્રસેનો પ્રેમ જેટલો છે;
 તેટલોજ બલકે તેથી વિશેષ મુંડનો પોતાની મુંડણી પ્રસે
 પ્રેમ રહ્યો છે. ચક્રવાર્ત્તિ ભોગથી જેટલો રસ લે છે. તેટલોજ
 રસ મુંડ પળ માની વેડું છે. ચક્રવાર્ત્તિની જેટલી વૈભવની બ-
 હોળતા છે; તેટલીજ ઉપાધિ છે. મુંડને એના વૈભવના પ્ર-
 માણમાં છે. બન્ને જન્મ્યાં છે અને બન્ને મરવાનાં છે. આપ
 આતિ સૂક્ષ્મ વિચારે ક્ષણિકતાથી, રોગથી, જરાથી બન્ને
 ગ્રાહિત છે. દ્રવ્યે ચક્રવાર્ત્તિ સમર્થ છે. મહા પૂણ્યશાળી છે.
 શાતાવેદની ભોગવે છે. અને મુંડ વિચારું અશાતાવેદની
 ભોગવી રહ્યું છે. બન્નેને અશાતા—શાતાપણ છે; પરંતુ ચ-
 ક્રવાર્ત્તિ મહા સમર્થ છે. પળ જો એ જીવન પર્યંત મોહાંધ
 રહ્યો તો સઘળી વાજી હારી જવા જેવું કરે છે. મુંડને પળ
 તેમજ છે. ચક્રવાર્ત્તિ શ્લાઘાપુરુષ હોવાથી મુંડથી એ રૂપે એની
 તુલ્યનાજ નથી; પરંતુ આ સ્વરૂપે છે. ભોગ ભોગબવામાં
 પળ બન્ને તુચ્છ છે; બન્નેનાં શરીર પર માંસાદિકનાં છે.
 સંસારની આ ઉત્તમોત્તમ પદ્ધતિ આવી રહી સાં આવું દુઃખ,
 ક્ષણિકતા, તુચ્છતા, અંધપણું એ રહ્યું છે તો પછી બીજે
 સુખ શા માટે ગણવું જોઈએ ? એ સુખ નથી છતાં સુખ ગણો
 તો જે સુખ ભયવાળાં અને ક્ષણિક છે તે દુઃખજ છે. અ-
 નંત તાપ, અનંત શોક, અનંત દુઃખ જોઈને જ્ઞાની ઔએ એ
 સંસારને પુંડ દીધી છે; તે સત્ય છે. એ મળી પાછું વાળી જો-
 વા જેવું નથી. ત્યાં દુઃખ દુઃખને દુઃખજ છે. દુઃખનો એ

સમુદ્ર છે.

વૈરાગ્ય એજ અનંતસુખમાં લઈ જનાર, ઉત્કૃષ્ટ ભોમિયો છે.

શિક્ષાપાઠ ૫૩ મહાવીરસાસન.

હમણાં જે સાસન પ્રવર્ત્તમાન છે તે શ્રમણ ભગવંત મહાવીરનું પ્રણિત કરેલું છે. ભગવન્ મહાવીરને નિર્વાણ પધાર્યાં ૨૪૧૪ વર્ષ થયાં, મગધ દેશના ક્ષત્રિયકુંડ નગરમાં ત્રિશલાદેવી ક્ષત્રિયાણીની કુલે સિદ્ધાર્થ રાજાથી ભગવન્ મહાવીર જન્મ્યા. મહાવીર ભગવાનના મોટા ભાઈનું નામ નંદિવર્દ્ધમાન હતું. મહાવીર ભગવાનની સ્ત્રિનું નામ યશોમતિ હતું. ત્રીશ વર્ષ તેઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યા. એકાંતિક વિહારે સાઢાવાર વર્ષ એક પક્ષ તપાદિક સમ્યકાચારે, એમણે અશેષ ઘનઘાતી કર્મને બાળીને ભસ્મિ ભૂત કર્યાં; અને અનુપમેય કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન ઋજુવાલિકા નદીને કિનારે પામ્યા. એકંદર બહોતેર વર્ષની લગભગ આયુ ભોગવી સર્વ કર્મ ભસ્મિભૂત કરી સિદ્ધસ્વરૂપને પામ્યા. વર્ત્તમાન ચોવીસીના એ છેલ્લા જિનેશ્વર હતા.

એઓનું આ ધર્મતિર્થ પ્રવર્ત્તે છે તે ૨૧,૦૦૦ હજાર વર્ષ એટલે પંચમકાલની પુર્ણતા સુધી પ્રવર્ત્તશે; એમ ભગવતીસૂત્રનાં પ્રવચન છે.

આ કાલ દશ અપવાદથી યુક્ત હોવાથી એ ધર્મતિર્થ પર અનેક વિપત્તિઓ આવી ગઈ છે. આવે છે; અને પ્રવચન પ્રમાણે આવશે પણ સ્વરી.

જૈનસમુદાયમાં પરસ્પર મતભેદ બહુ પડી ગયાહે. પરસ્પર નિંદાગ્રંથોથી જંજાળ માંડી બેઠા છે. વિવેક વિચારે મધ્યસ્થ પુરુષો મતમતાંતરમાં નહીં ઇડતાં જૈનશિક્ષાનાં મૂલ તત્ત્વપર આવે છે; ઉત્તમ શીલવાન મુનિયાંપર ભાવિક રહે છે. સસ્ય એકાગ્રતાથી પોતાનાં આત્માને દમે છે.

કાળપ્રભાવને લીધે વસ્તુને વસ્તુને સાસન કંઈ સામાન્ય પ્રકાશમાં આવે છે; પણ તે જોડે એનું પ્રફુલ્લિત ન થઈ શકે.

વંક જઢાય ગલિમા એનું ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં વચન છે, એનો ભાવાર્થ એ છેકંછેલ્લા તિર્થંકરના(મહાવીરસ્વામી) શિષ્યો વાંકા અને જઢ થશે. અને તેની સસ્યતા વિષે કોઈને બોલવું રહે તેમ નથી. આપણે ક્યાં તત્ત્વનો વિચાર કરીએ છીએ ? ક્યાં ઉત્તમ શીલનો વિચાર કરીએ છીએ ? નિયમિત વસ્ત્ર ધર્મમાં ક્યાં વ્યતિત કરીએ છીએ ? ધર્મ તિર્થના ઉદયને માટે ક્યાં લક્ષ રાખીએ છીએ ? ક્યાં દાક્ષ-વહે ધર્મતત્ત્વને શોધીએ છીએ ? શ્રાવક કુળમાં જન્મ્યા એથી કરીને શ્રાવક, એ વાત આપણે ભાવે કરીને માન્ય કરવી જોઈતી નથી; એને માટે જોઈતા આચાર—જ્ઞાન—શોધ કે એમાંના કંઈ વિશેષ લક્ષણો હોય તેને શ્રાવક માનિયે તો તે યથાયોગ્ય છે. દ્રવ્યાદિક કેટલાક પ્રકારની સામાન્ય દયા શ્રાવકને ઘેર જન્મે છે અને તે પાછે છે, એ વાત વસ્ત્રાણવા લાયક છે; પણ તત્ત્વને કોઈકજ જાણે છે જાણ્યા કરતાં જ્ઞાત્રી શંકા કરનારા અર્ધદગ્ધો પણ છે. જાણીને અર્ધપદ કરનારા પણ છે. પરંતુ જાણીને તત્ત્વનાં કાં-

टामां तोळनारा कोइक वीरलाज छे. केवळ, मनःपर्यव
अने अवधत्तान विच्छेद गयां, द्रष्टिवाद विच्छेद गयुं,
सिद्धांतनो घणो भाग विच्छेद गयो; मात्र थोडा रहेला
भागपर सामान्य समजणथी शंका करवी योग्य नथी. जे
शंका थाय ते विशेष जाणनारने पूछवी, सांथी मनमानतो
उत्तर न मळे तोपण जिनवचननी श्रद्धा चळविचळ क-
रवी नहीं. अनेकांत शैलीना स्वरूपने विरला जाणेछे.

भगवाननां कथनरूप मणिनां घरमां केटळाक पामर
प्राणीओ दोषरूपी काणुं शोधवानुं मंथन करी अधोगति
जन्यकर्म यांधेछे. लीलोतरांने बदले तेनी सुकवणी क-
री लेवानुं कोणे ? केवा विचारथी शोधी काढयुं हशे ?

आ विषय बहु मोटो छे. ए संबंधी-अहीं आगळुकहे-
वानी कंड योग्यता नथी; टुंकामां कहेवानुं के आपणे
आपणा आत्मानां सार्थक अर्थे मतभेदमां पडवुं नहीं.
उत्तम अने शांत मुनिनो समागम, विमळ आचार, विवेक,
दया, क्षमा एनुं मेवन करवुं. महावीर तीर्थने अर्थे बने तो
विवेकी बोध कारणसहित आपवो. तुच्छ बुद्धिथी शं-
कित थवुं नहीं. एमां आपणुं परम मंगळ छे ए वीसर्जन
करवुं नहीं.

शिक्षापाठ ५४ अशुचि कोने कहेवी ?

जिज्ञासुः—मने जैन मुनियोनां आचारनी वात बहु
रुचीछे. एओना जेवो कोइ दर्शनना संतोमां आचार न-

ચી. ગમે તેવા શીયાળાની ટાઢમાં અમુક વસ્ત્રવહે તે-
ઓને રેડવવું પડેછે; ડનાળામાં ગમે તેવા તાપ તપતા છ-
તાં પગમાં તેઓને પગરજાં કે માથાપર છત્રી લેવાતી નથી.
ડની રેતીમાં આતાપના લેવી પડેછે. યાવ જીવંત ડનું પાળી
પીંછું, ગૃહસ્થને ઘેર તેઓ બેસી શકતા નથી. શુદ્ધ
બ્રહ્મચર્ય પાલેછે. ફુટી વડામ પળ પાસે રાજી શક
તા નથી. અયોગ્ય વચન તેથી બોલી શકાતુ નથી. વાહન
નેઓ લડ શકતા નથી. આવા પવિત્ર આચારો સ્વરે ! મો-
ક્ષદાયક છે. પરંતુ નવવાડમાં ભગવાને સ્નાન કરવાની ના
કહીછે એ વાત તો મને યથાર્થ બેમતી નથી.

સસ—ગા માટે બેમતી નથી?

જિજ્ઞાસુ—કારણ ઈર્થા અશુચિ વધેછે.

સસ—કાચિ અશુચિ વધેછે!

જિજ્ઞાસુ—શરીર મલિન રહેછે એ.

સસ—ભાઈ, શરીરની મલિનતાને અશુચિ કહેવી એ
વાત કંઈ વિચારપૂર્વક નથી. શરીર પોતે શાનું બન્યું છે
એતો વિચાર કરો. રક્ત, પિત, મઝ, મુત્ર શ્લેષ્મનો એ મં-
હાર છે તેપર માત્ર ત્વચા છે; છતાં એ પવિત્ર કેમ થાય ?
બઢી સાધુએ એવું કંઈ સંસારી કર્તવ્ય કર્યું ન હોય કે જેથી
તેઓને સ્નાન કરવાની આવશ્યક રહે.

જિજ્ઞાસુ:—પળ સ્નાન કરવાથી તેઓને હાનિ થું છે?

સસ:—એ તો સ્થૂઢ બુદ્ધિનુંજ પ્રશ્ન છે. નહાવાથી અ-
સંખ્યાતા જંતુનો વિનાશ, કામાભિની પ્રદિપ્તા, વૃત્તનો

ભંગ, પરિણામનું બદલવું એ સઘળી અશુચિ ઉત્પન્ન થાય છે અને ઈર્ષ્યા આત્મા મહા મલીન થાયછે. પ્રથમ એનો વિચાર કરવો જોઈએ. શરીરની જીવિહિંસાયુક્ત જે મલીનતા છે તે અશુચિ છે અન્ય મલીનતાથી તો આત્માની ઉજ્જ્વલતા થાયછે. એ તત્ત્વવિચારે સમજવાનું છે; નહાવાથી વૃત્તભંગ થઈ આત્મા મલીન થાય છે; અને આત્માની મલીનતા એજ અશુચિ છે.

જિજ્ઞાસુ:—મને તમે બહુ સુંદર કારણ બતાવ્યું. સૂક્ષ્મ વિચાર કરતાં જિનેશ્વરનાં કથનથી બોધ અને અસાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. વારુ ગૃહસ્થાશ્રમીઓને શરીરની જીવિહિંસા કે સંસારકર્ત્તવ્યથી થયેલી અશુચિ ટાલવી જોઈએ કે નહીં ?

સત્ય:—સમજણ પૂર્વક અશુચિ ટાલવીજ જોઈએ. જૈન જેવું એકે પવિત્ર દર્શન નથી; અને તે અપવિત્રતાનો બોધ કરતું નથી. શૌચાશૌચનો વિચાર પરંતુ થોડોજ કરેછે.

શિક્ષાપાઠ ૫૫ સામાન્ય નિત્યનિયમ.

પ્રભાત પહેલાં ઉઠીને યત્નાથી રાત સંબંધી થયેલા દોષનું પ્રતિક્રમણ કરવું.

પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સ્તુતિ અને શિક્ષાવચન ઉચ્ચારી મનની બનતી શાંતિ કરી ઘેર આવવું.

માત પિતાનો વિનય કરી યત્નાથી સંસારી કામમાં પ્રયોજન કરવું.

અદાર વિદારનો નિયમિત વચ્ચત રાખવો; તેમજ શાસ્ત્રના અભ્યાસનો અને તાત્ત્વિક ગ્રંથનાં મનનનો પણ નિયમિત વચ્ચત રાખવો.

સાંયકાલે સંધ્યાવચ્ચક ઉપયોગ પૂર્વક કરવું.

ચાંદિદાર પ્રસાદ્યાન કરવું

નિયમિત નિદ્રા લેવી.

મુતા પેહેલાં અદાર પાપસ્થાનક, દ્વાદશવ્રત દોષ, અને સર્વ જીવને ક્ષમાત્રી પંચ પરમેષ્ટિ મંત્રનું સ્મરણ કરી મહા શાંતિથી સમાધિભાવે શયન કરવું.

આ સામાન્ય નિયમો વહુ લાભદાયક થશે. એ તમને સંક્ષેપમાં કહ્યા છે. સૂક્ષ્મવિચારથી એ વિશેષ મંગલ દાયક થશે.

શિક્ષાપાઠ ૫૬ ક્ષમાપના.

હે ભગવાન ! હું વહુ ભૂલી ગયો, મેં તમારાં અમૂલ્ય વચનને લક્ષમાં લીધાં નહીં. તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્ત્વનો મેં વિચાર કર્યો નહીં. તમારાં પ્રણીત કરેલાં ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહીં. તમારાં કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઓછાં રૂપે નહિ. હે ભગવન્ ! હું ભૂલ્યો, આથડ્યો—રજ્જડ્યો—અને અનંત સંસારની વિટમ્બનામાં પડ્યો છું. હું પાપી છું. હું વહુ મદોન્મત્ત અને કર્મ રજથી કરીને મલીન છું. હે પરમાત્મા ! તમારાં કહેલાં તત્ત્વ વિના મારો મોક્ષ નથી. હું નિરંતર પ્રપંચમાં પડ્યો

છડે; અજ્ઞાનથી અંધ થયો છડે; મારામાં વિવેકશક્તિ નથી અને હું મુંઢ છડે, હું નિરાશ્રિત છડે, અનાથ છડે. નિરાગી પરમાત્મા ! હવે હું તમારું, તમારા ધર્મનું અને તમારા સાધુનું શરૂ કરું છડે. મારા અપરાધ ક્ષમ થઈ હું ને સર્વ પાપથી મુક્ત થઉં એ મારી અભિલાષા છે. આગળ કરેલાં પાપોનો હું હવે પશ્ચાતાપ કરું છડે. જેમ જેમ હું સૂક્ષ્મ વિચારથી ડુંડો ઉતરું છડે તેમ તેમ તમારા તત્વના ચમત્કારો મારા સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે. તમે નિરાગી, નિર્વિકારી, સત્ચિદાનંદ સ્વરૂપ, સહજાનંદી, અનંતજ્ઞાની, અનંતદર્શિ, અને ત્રૈલોક્યપ્રકાશક છો. હું માત્ર મારા હિતને અર્થે તમારી સાક્ષીએ ક્ષમા ચાહું છડે. એક પળ પણ તમારાં કહેલાં તત્વની શંકા ન થાય, તમારા કહેલા રસ્તામાં અહોરાત્ર હું રહું એજ મારી આકાંક્ષા અને વૃત્તિ થાઓ ! હે સર્વજ્ઞ ભગવાન ! તમને હું વિશેષ શું કહું ? તમારાથી કંઈ અજાણ્યું નથી. માત્ર પશ્ચાતાપથી હું કર્મજન્ય પાપની ક્ષમા ઇચ્છું છડે—ઓ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

શિક્ષાપાઠ ૬૭ વૈરાગ્ય એ ધર્મનું સ્વરૂપ છે.

એક વસ્ત્ર લોહીથી કરીને રંગાયું. તેને જો લોહીથી ધોઈએ તો તે ધોઈ શકાનાર નથી; પરંતુ વિશેષ રંગાય છે. જો પાણીથી એ વસ્ત્રને ધોઈએ તો તે મલિનતા જવાનો સંભવ છે. આ દ્રષ્ટાંત પરથી આત્મા પર વિચાર લઈએ. આત્મા

અનાઠિકાલથી સંસારરૂપી ળોઢીથી મલીન થયો છે. મલીનતા રોમ રોમ ડતરી ગઈ છે! એ મલીનતા આપણે સંસારવડે ટાલના ધારીએ તો ટલી શકે નહીં. ળોઢીથી જેમ ળોઢી ધોવાતું નથી; તેમ ળૂંઘારથી કરીને વિષયજન્ય આત્મ મલીનતા ટલનાર નથી એ જાણે નિશ્ચયરૂપ છે. અનેક ધર્મમતો આ જગતમાં ખાલે છે તે સર્વથી અપક્ષપાતે વિચાર કરતાં આગલથી આટલું વિચારવું અવશ્યનું છે કે જ્યાં સ્ત્રિયો મોંગરવાનો ઉપદેશ કર્યો હોય, લડાઈલીલાની શિક્ષા આપી હોય રંગ, રાગ, ગુલતાન અને એશારામ કરવાનું તત્ત્વતાવ્યું હોય; ત્યાંથી આપણા આત્માની સદ્ શાંતિ નથી. કારણ એ ધર્મમત ગણીએ તો આલો સંસાર ધર્મમતયુક્તજ છે. પ્રત્યેક ઘૃસ્થનું ઘર એજ યોજનાથી ભરપૂર હોય છે. છાકરાંછંયાં, સ્ત્રિ, રંગ રાગ તાન ત્યાં જામ્યું પડ્યું હોય છે અને તે ઘર ધર્મમંદિર કહેવું; તો પછી અધર્મસ્થાનક કયું? અને જેમ વાર્તિએ છીએ તેમ વર્તવાથી સ્વોટું પળ થું! કોઈ એન કહે કે પેલાં ધર્મમંદિરમાં તો પ્રભૂની ભક્તિ થઈ શકે છે તો તેઓને માટે સ્વેદપૂર્વક આટલોજ ઉત્તર દેવાનો છે કે તે પરમાત્મતત્ત્વ અને તેની વૈરાગ્યમય ભક્તિને જાણતા નથી. ગમે તેમ હો પળ આપણે આપણા મૂઝ વિચારપર આવવું જોઈએ. તત્ત્વજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ આત્મા સંસારમાં વિષયાદિક મલીનતાથી પર્યટન કરે છે. તે મલિનતાનો ક્ષય વિશુદ્ધ જઙ્ઘ ભાવથી હોવો જોઈએ. આત્મવસ્ત્રને નિગ્રંથ ગુરુ ધોનાર, તે

અર્હતનાં કહેલાં તત્ત્વરૂપ સાબુ અને વૈરાગ્યરૂપી જલ્લથી ઉત્તમ આચારરૂપ પથ્થરપર રાखીને. આમાં જો વૈરાગ્ય-જલ ન હોયતો વધાં સાહિસો કંઈ કરી શકતા નથી; માટે વૈરાગ્યને ધર્મનું સ્વરૂપ કહી શકાય. યદી અર્હત પ્રણિત તત્ત્વ વૈરાગ્યજ વોધે છે, તો એ રૂપી જલ અને તેજ ધર્મનું સ્વરૂપ એમ ગણવું.

શિક્ષાપાઠ૫૮ ધર્મના મતભેદ ભાગ ૧.

આ જગતીતલપર અનેક પ્રકારથી ધર્મના મત પડેલા છે. મતભેદ અનાદિકાલથી છે, એ ન્યાય સિદ્ધ છે. પણ એ મત કંઈ કંઈ રૂપાંતર પામ્યા જાયછે; એ સંબંધી કેટલાક વિચારો કરીએ.

કેટલાક પરસ્પર મલતા અને કેટલાક પરસ્પર વિરુદ્ધ છે; કેટલાક કેવલ નાસ્તિકના પાથરેલા પળછે. કેટલાક સામાન્ય નીતિને ધર્મ કહે છે. કેટલાક જ્ઞાનનેજ ધર્મ કહે છે. કેટલાક અજ્ઞાન એ ધર્મમત કહેછે. કેટલાક ભક્તિને કહેછે; કેટલાક ક્રિયાને કહેછે; કેટલાક વિનયને કહેછે અને કેટલાક શરીર સાચવવું એને ધર્મમત કહેછે.

એ ધર્મમત સ્થાપકોએ એમ વોધ કર્યો જણાયછે કે અમે જે કહીએ છીએ તે સર્વજ્ઞવાણીરૂપ અને સચ છે. વાકી-ના સઘડા મતો અસચ અને કુતકવાદી છે. પરસ્પર તેથી તે મત વાદીઓએ યોગ્ય કે અયોગ્ય સંઢન કર્યું છે. વેદાં-

તના ઉપદેશક આજ બોધેછે; માંડ્યનો પણ આજ બોધ છે. શૌનો પણ આજ બોધ છે. ન્યાયમતવાળાનો પણ આજ બોધ છે; વૈશંપિકનો આજ બોધ છે; શક્તિપંથીનો આજ બોધ છે; વૈષ્ણવાદિકનો આજ બોધ છે. ઇસ્લામીનો આજ બોધ છે. અને ક્રાઈસ્ટનો આજ બોધ છે કે આ અમારું કથન તમને મર્ય મિલ્દિ આપશે. ત્યારે આપણે ઇત્તે શું વિચાર કરવો ?

નાદી પ્રતિવાદી વચ્ચે સાચા હોતા નથી, તેમ વચ્ચે ઘોટા હોતા નથી. વધુ તો વાદી કંઈક વધારે માલો; અને પ્રતિવાદી કંઈક ઓછો ઘોટો હોય. કેવળ વચ્ચેની વાત ઘોટી હોવી ન જોઈએ. આમ વિચાર કરતાં તો એક ધર્મ-મત સાચો ઠરે; અને વાકીના ઘોટા ઠરે.

જિજ્ઞાસુ—એ એક આશ્ચર્યકારક વાત છે. સર્વને અ-સત્ય અને સર્વને સત્ય કેમ કહી શકાય ? જો સર્વને અસત્ય એમ કહીએ તો આપણે નાસ્તિક ઠરીએ; અને ધર્મની મત્તચાઈ જાય. આ તો નિશ્ચય છે કે ધર્મની મત્તચાઈ છે તેમ સૃષ્ટિપર તેની અવશ્ય છે. એક સત્ય અને સર્વ અસત્ય એમ કહીએ તો તે વાત સિદ્ધ કરી બતાવવી જોઈએ. સર્વ સત્ય કહીએ તો તો એ રેતીની ભીંત કરી; કારણ તો આ-ટલા બધા મતભેદ શા માટે પડે ? સર્વ એકજ પ્રકારના મતો સ્થાપવા શા માટે યત્ન કરે ! એમ અન્યોન્યતા વિરો-ધાભાસ વિચારથી થોડીવાર અટકવું પડે છે.

તોપણ તે સંબંધી યથામતિ હું કંઈ ખુલાસો કરું છું. એ ખુલાસો સત્ય અને મધ્યસ્થભાવનાનો છે. ઐત્તાતિક

मतांतिक नथी. पक्षपाती के अविवेकी नथी; पण उत्तम अने विचारवा जेवो छे. देखावे ए सामान्य लागशे; परंतु सूक्ष्मविचारथी बहु भेदवाळो लागशे.

शिक्षापाठ ५९ धर्मना मतभेद भाग २.

आटलुं तो तमारे स्पष्ट मानवुं के गमे ते एक धर्म आ सृष्टिपर संपूर्ण सत्यता धरावेछे. हवे एक दर्शनने सख कहेतां बाकीना धर्ममतने केवल असख कहेवा पडे; पण हुं एम कही न शकुं. शुद्ध आत्मज्ञानदाता निश्चयनयवडे तो ते असखरूप ठरे; परंतु व्यवहारनये ते असख ठरावी शकाय नहीं. एक सख अने बाकीनां अपूर्ण अने सदोष छे एम हुं कहुं छउं. तेमज केटलांक कुतर्कवादी अने नास्तिकछे ते केवल असख छे; परंतु जेओ परलोक संबंधी के पाप संबंधी कइपण बोध के भय बतावेछे ते जातना धर्ममतने अपूर्ण अने सदोष कही शकाय छे. एक दर्शन जे निर्दोष अने पूर्ण कहेवानुंछे ते वात हमणां एक वाजु राखीए.

हवे तमने शंका थशे के सदोष अने अपूर्ण एवं कथन एना प्रवर्तके शा माटे बोध्युं हशे? तेनुं समाधान थवुं जोइष्ट. ए धर्ममतवाळाओनी ज्यां सुधी बुद्धिनी गति पहुँची लां सुधी तेमणे विचारो कर्या. अनुमान, तर्क अने उपमादिक आधारवडे तेओने जे कथन सिद्ध जणायुं. ते प्रत्यक्षरूपे जाणे सिद्ध छे एवं तेमणे दर्शवियुं, जे पक्ष लीधो तेमां मुख्य एकांतिक वाद लीधो, भक्ति, विश्वास

કે નીતિ ઇમાનાં એક વિષયને વિશેષ વર્ણવ્યો, એથી બીજા માનવા યોગ્ય વિષયો તેમણે દૂષિત કરી દીધા. વહી જે વિષયો તેમણે વર્ણવ્યા તે સર્વભાવભેદે તેઓં કંઈ જાણ્યા નહોતા પણ પોતાની મઠા બુદ્ધિ અનુમારે વહુ વર્ણવ્યા. નાતિક મિદ્ધાંત દ્રષ્ટાંતાદિકથી સામાન્ય બુદ્ધિવાળા આગળ કે જડભરથ આગળ તેઓં સિદ્ધ કરી વતાવ્યો. કીર્તિ, લોકાહિત, કે ભગવાન મનાવાની આકાંક્ષા ઇમાનીં એકાદી પણ ઇમના મનનીં ભ્રમના હોવાથી અત્યુગ્ર સુખ ઉદ્યમાદિકથી તેઓં જય પામ્યા. કેટલાકે શૃંગાર અને લહરી સાધનોથી મનુષ્યનાં મનહરણ કર્યાં. દુનિયાં મોહિનીમાં તો મૂઢે હીં બીં પડીં છે; એટલે એ લહરી દર્શનથી ગાઢરૂપે થઈને તેઓં રાજી થઈ તેનું કહેવું માન્ય રાખ્યું. કેટલાકે નીતિ, ગુણ ઇસાદિકથી તે કથન માન્ય રાખ્યું. પ્રવર્તકની બુદ્ધિ તેઓં કરતાં વિશેષ હોવાથી તેને પછી ભગવાનરૂપજ માની લીધા. કેટલાકે વૈરાગ્યથી ધર્મમત ફેલાવી પાછળથી કેટલાંક સુખશીલિયાં સાધનનો વોધ સ્વોશી દીધો. પોતાનો મત સ્થાપન કરવાની મહાન ભ્રમના; અને પોતાની અપૂર્ણતા ઇસાદિક ગમે તે કારણથી બીજાનું કહેલું પોતાને ન રુચ્યું એટલે તેણે જૂદોજ રાહ કાઢ્યો. આમ અનેક મતમતાંતરની જાલ થતી ગઈ. ચાર પાંચ પેઢીં એકનો એક ધર્મ પાઢ્યો એટલે પછી તે કુલ ધર્મ થઈ પડ્યો. એમ સ્થલે સ્થલે થતું ગયું.

શિક્ષાપાઠ ૬૦ ધર્મના મત ભેદ ભાગ૩.

જો એક દર્શન પૂર્ણ અને સત્ય ન હોય તો બીજા ધર્મ મતને અપૂર્ણ અને અસત્ય કોઈ પ્રમાણથી કહી શકાય નહીં; એ માટે થઈને જે એક દર્શન પૂર્ણ અને સત્ય છે. તેનાં તત્ત્વપ્રમાણથી બીજા મતોની અપૂર્ણતા અને એકાંતિકતા જાંઈએ.

એ બીજા ધર્મમતોમાં તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી યથાર્થ સૂક્ષ્મ વિચારો નથી. કેટલાક જગત્કર્તાનો બોધ કરેછે; પણ જગત્કર્તા પ્રમાણવડે સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. કેટલાક જ્ઞાનથી મોક્ષછે એમ કહેછે તે એકાંતિક છે; તેમજ ક્રિયાથી મોક્ષ છે એમ કહેનારા પણ એકાંતિક છે. જ્ઞાન, ક્રિયા એ બન્નેથી મોક્ષ કહેનારા તેના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણતા નથી; અને એ બન્નેના ભેદ શ્રેણિબંધ નથી કહી શક્યા એજ એમની સર્વજ્ઞતાની સ્વામી જણાઈ આવેછે. સત્ત્વદેવતત્ત્વમાં કહેલાં અષ્ટાદશ દૂષણોથી એ ધર્મમતસ્થાપકો રાહિત નહોતા એમ એઓનાં ગુંથણાં ચરિત્રોપરથી પણ તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ દેખાયછે. કેટલાક મતોમાં હિંસા, અબ્રહ્મચર્ય ઇ. અપવિત્ર વિષયોનો બોધ છે તેતો સહજમાં અપૂર્ણ અને સરાગીના સ્થાપેલાં જોવામાં આવેછે. કોઈએ એમાં સર્વવ્યાપક મોક્ષ, કોઈએ કંઈ નહીં એ રૂપ મોક્ષ, કોઈએ સાકારમોક્ષ અને કોઈએ અમૂક કાલસુધી રહી પતિત થવું એ રૂપે મોક્ષ માન્યોછે; પણ એમાંથી કોઈ વાત તેઓની સપ્રમાણ થઈ

શક્તી નથી. એના અપૂર્ણ વિચારોનું સ્વંદન યથાર્થ જોવા જેવું છે; અને તે નિગ્રંથ આચાર્યોના ગુંથેલા શાસ્ત્રો-થી મઠી શકશે.

વેદ શીવાયના बीजा મતોના પ્રવર્તકાં, એમનાં ચ-રિત્રો, વિચારો ઇસાદિક વાંચવાથી અપૂર્ણ છે એમ જણાઈ આવે છે. વેદ-પ્રવર્તક ભિન્ન ભિન્ન કરી નાહી બેધડાર્થી વાત મર્મમાં નાહી ગંભિર ડોઝ પળ કર્યો છે. છતાં એમના પુષ્કલ મતો વાંચવાથી એ પળ અપૂર્ણ અને એકાંતિક જણાઈ આવશે.

જે પૂર્ણ દર્શન વિષે કહેવાનું છે તે જૈન એટલે નિરાગીનાં સ્થાપન કરેલાં દર્શન વિષે છે. એના બોધદાતા સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શિ હતા; કાલભેદ છતાં પણ એવાન સિદ્ધાંતિક જ-ણાય છે. દયા, વ્રહ્મચર્ય, શીલ, વિવેક, વેરાગ્ય એનાં જેવાં પૂર્ણ એકેએ વર્ણવ્યાં નથી. તેની સાથે શુદ્ધ આત્મજ્ઞાન તેની કોટીઓ જીવનાં ચ્યવન, જન્મ, ગતિ વિગતિ, યો-નિદ્વાર, પ્રદેશ, કાલ, તેનાં સ્વરૂપ એ વિષે એવાં સૂક્ષ્મ બોધ છે કે જેવડે તેની સર્વજ્ઞતાની નિઃશંકતા થાય. કાલભેદે કેવલજ્ઞાનાદિ જ્ઞાનો વિચ્છેદ છે છતાં જે જે જિનેશ્વરના રહેલાં સિદ્ધાંતિક વચનો છે તે અચ્છેદ છે. એક વિચાર ક-રતાં જીંદગી વહી જાય તેવું છે. આગળપર કેટલુંક એ સંબંધી કહેવાનું છે.

જિનેશ્વરના કહેલાં ધર્મતત્ત્વથી કોઈ પણ પ્રાણીને લેશ સેદ ઉત્પન્ન થતો નથી. સર્વ આત્માની રક્ષા અને સર્વાત્મ

શક્તિનો પ્રકાશ એમાં રહ્યાં છે. એ ભેદો વાંચવાથી, સમજવાથી, અને તે પર અતિ અતિ સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામી જૈનદર્શનની સર્વજ્ઞતાની હા કહે-
વરાવે છે. બહુ મનનથી સર્વ ધર્મમત જાણી પછી તોલન કરનારને મારું કથન અવશ્ય સિદ્ધ થશે.

એ સર્વજ્ઞદર્શનનાં મૂળતત્ત્વો અને बीजा મતનાં મૂળ-
તત્ત્વોવિષે અહીં વિશેષ કહી શકાય તેટલી જગ્યા નથી.

શિક્ષાપાઠ ૬૧ સુખ વિષે વિચાર ભાગ ૧.

એક બ્રાહ્મણ દરિદ્રાવસ્થાથી કરીને બહુ પીડાતો હતો. કંટાળીને છેવટે દેવનું ઉપાસન કરી લક્ષ્મી મેળવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પોતે વિદ્વ ન હોવાથી ઉપાસન કરવાં પહેલાં વિચાર કર્યો કે કદાપિ દેવ તો કોઈ તૃપમાન થશે; પણ પછી તે આગલ સુખ કયું માગવું? તપ કરી પછો માગવામાં કંઈ સૂજે નહીં, અથવા ન્યૂનાધિક સૂજે તો કરેલો તપ પણ નિરર્થક જાય; માટે એક વસ્ત્ર આજ્ઞા દેશમાં પ્રવાસ કરવો. સંસારના મહત્પુશ્પોનાં ધામ, વૈભવ અને સુખ જોવાં. એમ નિશ્ચય કરી તે પ્રવાસમાં નીકળી પડ્યો. ભારતનાં જે જે રમણિય અને રીઝિમાન શહેરો હતાં તે જોયાં. યુક્તિપ્રયુક્તિએ રાજાધિરાજનાં અંતઃપુર, સુખ અને વૈભવ જોયા. શ્રીમંતોના અવાસ, વહિવટ, બાગ બગીચા અનેકુટુંબ પરિવાર જોયા; પણ એથી તેનું કોઈ રીતે મન માન્યું નહીં. કોઈને સ્ત્રિનું દુઃખ, કોઈને પતિનું દુઃખ, કોઈને

અજ્ઞાનથી દુઃખ, કોઈને વહાલાંના વિયોગનું દુઃખ, કોઈને નિર્વનતાનું દુઃખ, કોઈને લક્ષ્મીની ઉપાધિનું દુઃખ, કોઈને શરીર સંબંધી દુઃખ, કોઈને પુત્રનું દુઃખ, કોઈને શત્રુનું દુઃખ, કોઈને જહતાનું દુઃખ, કોઈને માબાપનું દુઃખ, કોઈને વૈધવ્ય દુઃખ, કોઈને કુટુંબનું દુઃખ, કોઈને પોતાનાં નીચકુળનું દુઃખ, કોઈને પ્રીતિનું દુઃખ, કોઈને શ્વપ્યનું દુઃખ, કોઈને હાનિનું દુઃખ, એમ એક, બે વિશેષ કે બધાં દુઃખ સ્થલે સ્થલે તે વિપ્રના જોવામાં આવ્યાં. એથી કરીને એનું મન કોઈ સ્થલે માન્યું નહીં. જ્યાં જુએ ત્યાં દુઃખ તો સ્વરૂપ જ. કોઈ સ્થલે સંપૂર્ણ સુખ તેના જોવામાં આવ્યું નહીં. હવે ત્યારે શું માગવું? એમ વિચારતાં વિચારતાં એક મહાધનાઢ્યની પ્રશંસા સાંભળીને તે દ્વારિકામાં આવ્યો. દ્વારિકાં મહા રીદ્ધિમાન, વૈભવયુક્ત, બાગબગીચાવડે કરીને સુશોભિત અને વસ્તીથી ભરપુર શહેર તેને લાગ્યું. સુંદર અને ભવ્ય આવાસો જોતો, અને પૂછતો પૂછતો તે પેલા મહાધનાઢ્યને ઘેર ગયો. શ્રીમંત મુલગ્રહમાં બેઠા હતા. તેણે અતિથિ જાળીને બ્રાહ્મણને સન્માન આપ્યું; કુશલતા પૂછી. અને ભોજનની તેઓને માટે યોજના કરાવી. જરા વાર જવા દઈ ધીરજથી શેઠે બ્રાહ્મણને પૂછ્યું, આપનું આગમન કારણ જો મને કહેવા જેવું હોય તો કહો. બ્રાહ્મણે કહ્યું, હમણા આપ ક્ષમા રાखો; આપનો સઘળી જાતનો વૈભવ, ધામ, બાગબગીચાં ઇત્યાદિક મને દેખાડવું પડશે, એ જોવા પછી આગમનકારણ કહીશ. શેઠે એનું કંઈ મર્મરૂપ કારણ

જાણીને કહ્યું. ભલે આનંદપૂર્વક આપની ઇચ્છા પ્રમાણે કરો. જમ્યા પછી બ્રાહ્મણે શેઠે પોતે સાથે આવીને ધામાદિક બતાવવા વિનંતિ કરી. ધનાઢ્યે તે માન્ય રાखी; અને પોતે સાથે જઈ વાગવગીચા, ધામ, વૈભવ એ સઘળું દેખાડ્યું. શેઠની સ્ત્રી, પુત્રો પણ સાં બ્રાહ્મણના જોવામાં આવ્યા. યોગ્યતાપૂર્વક તેઓએ તે બ્રાહ્મણનો સત્કાર કર્યો એઓનાં રૂપ, વિનય અને સ્વચ્છતા તેમજ મધુર વાણી જોઈને બ્રાહ્મણ રાજી થયો; પછી તેની દુકાનનો વહિવટ જોયો. સોંએક વહિવટિયા સાં બેઠેલા જોયા. તેઓ પણ માયાલુ, વિનયિ અને નમ્ર તે બ્રાહ્મણના જોવામાં આવ્યા. એથી તે વહુ સંતુષ્ટ થયો. એનું મન અહીં કંઈક સંતોષાયું. સુખી તો જગત્માં આજ જણાયછે એમ તેને લાગ્યું.

શિક્ષાપાઠ ૬૨ સુખ વિષે વિચાર ભાગ ૨.

કેવાં એનાં સુંદર ઘર છે ! તેની સ્વચ્છતા અને જાલ્-
વણી કેવી સુંદર છે ! કેવી શાળી અને મનોજ્ઞા તેની સુશીલ
સ્ત્રી છે ! તેના કેવા કાંતિમાન અને કહ્યાગરા પુત્રો છે !
કેવું સંપીલું તેનું કુટુંબ છે ! લક્ષ્મીની મહેરપણ એને સાં
કેવી છે ! આજ્ઞા ભારતમાં એના જેવો બીજો કોઈ સુખી
નથી. હવે તપ કરીને જો હું માગું તો આ મહાધનાઢ્ય
જેવુંજ સઘળું માગું બીજી ચાહના કરું નહીં.

દીવ્ય વીતી ગયો અને રાત્રિ થઈ. સુવાનો વસત
થયો. ધનાઢ્ય અને બ્રાહ્મણ એકાંતમાં બેઠા હતા; પછી

धनाच्चे विप्रने आगमन कारण कहेवा विनंति करी.

विप्रः—हूं घेरथी एनां विचार करी नीकळ्यो हतो के बधाशी बधारे मुखी कोण छे ? त जोवुं; अने तप करीने पछी एना जेवुं मुख संपादन करवुं. आखा भारत ने तेनां मन्त्रां रमणिय स्थळें जोयां; परंतु कोइ राजाधि राजने त्यां पण मने संपूर्ण मुख जोवाम, आन्युं नही. ज्यां जंयुं त्यां आधि. व्याधि अने उपाधि जोवामां आवी. आ भणी आवतां आपनी प्रशंसा सांभळी एटले हूं अहीं आव्यो; अने संतोष पण पाम्यो. आपना जेवी रीद्धि, सत्पुत्र, कमाइ, स्त्रि, कुटुंब, घर वगरे मारा जोवामां क्यांय आव्युं नथी. आप पोते पण धर्मशील, सद्गुणी अने जिनेश्वरना उत्तम उपास्यकछो. एथी हूं एम मानुं छउं के आपना जेवुं मुख बीजे नथी. भारतमां आप विशेष सुखीछो. उपासन करीने कदापि देव कने याचुं तो आपना जेवी सुखास्थिति याचुं.

धनाढ्य—पंडितजी, आप एक बहु मर्मभरेला विचारथी नीकळ्या छो; एटले अवश्य आपने जेम छे तेम स्वानुभवी वात कहूं छउं; पछी जेम तमारी इच्छा थाय तेम करजो. मारे त्यां आपे जे जे मुख जोयां ते ते मुख भारतसंबंधमां क्यांय नथी ए आपे कसुं तो तेम हशे; पण खरुं ए मने संभवतुं नथी; परंतु मारो सिद्धांत अस्वोछे के जगत्मां कोइ स्थले मुख नथी. जगत् दुःखथी करीने दा-

જાતું છે. હું પણ જે સ્વરૂપ તમે સુખી જુઓછો તે સ્વરૂપથી ગણી શકાઉં નહીં.

વિષ્ણુ—પ્રાપ્તિ આ કહેવું કોઈ અનુભવસિદ્ધ અને માન્યિક હશે. મેં અનેક શાસ્ત્રો જોયાં છે; છતાં મર્મપૂર્વક વિચારો આવા લક્ષમાં લેવા પરિશ્રમજ લીધા નથી. તેમ મને એવો અનુભવ સર્વને માટે થઈને થયો નથી. હવે આપને શું દુઃખ છે ? તે મને કહો.

ધનાત્ય—પાંડેતજી આપની ઇચ્છાએ તો હું કહું છું. તે લક્ષપૂર્વક મનન કરવા જેવું છે; અને એ ઉપરથી કંઈ રસ્તો પામવા જેવું છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૩ સુખવિષે વિચાર ભાગ ૩.

જે સ્થિતિ દરખાં મારી આપ જુઓછો તેવી સ્થિતિ લક્ષ્મી, કુટુંબ અને સ્ત્રી સંબંધમાં આગળ પગ હતી. જે વસ્તુથી હું વાત કરું છું. તે વસ્તુને લગભગ વીસ વર્ષ થયાં. વ્યાપાર, અને વૈભવની બહોળાશ એ સઘળું વહિવટ અવલો પડવાથી ઘટવા મંડ્યું. કોટ્યાવધિ કહેવાતો હું ઉપરાધાપરી સોટના ખાર વહન કરવાથી લક્ષ્મી વગરનો માત્ર ત્રણ વર્ષમાં થઈ પડ્યો. જ્યાં કેવલ સઘળું ધારીને નાંખ્યું હતું ત્યાં અવલું પડ્યું. એવામાં મારી સ્ત્રી પણ ગુમરી ગઈ. તે વસ્તુમાં મને કંઈ સંતાન નહોતું. જબરી સોટોને લીધે મારે અર્ધથી નીકળી જવું પડ્યું. મારાં કુટુંબીઓ થતી રસા કરો; પરંતુ તે આમ ફાટ્યાનું થીગડું હતું. અન્નને અને

दांतने बेर थग्यानी स्थिति ए. हुं बहु आगळ नीकळी पड्यो
 ज्यारे हुं सांथी नीकळ्यो सारे मारा कुटुंबीओ मने रोकी
 राखवा मंड्यां के तें गामनो दरवाजो पण दीठो नथी
 माटे तने जवा दइ शकाय नहीं. तारुं कोमळ शरीर कंइ
 पण करी शके नहीं; अने तुं सां जा अने सुखी था तो
 पछी आव पण नहीं; माटे ए विचार तारे मांडी वाळवो.
 घणा प्रकारथी तेओने समजावी, सारी स्थितिमां आ-
 वीरा सारे अवश्य अहीं आवीश. एम वचन दइ जाना-
 बंदर हुं पर्यटने नीकळी पड्यो.

प्रारब्ध पाछां वळवानी तैयारी थइ. दैवयोगे मारीकने
 एक दमडी पण रही नहोती. एक के बे महीना उदर पोष-
 ण चाले तेवुं साधन रहुं नहोतुं. छतां जावामां हुं गयो
 सां मारी बुद्धि ए प्रारब्ध खीलव्यां. जे वहाणमां हुं बेठो
 हतो ते वहाणना नाविके मारी चंचळता अने नमृता जो-
 इने पोताना शेठ आगळ मारां दुखनी वात करी. ते शे-
 ठे मने बोलावी अमुक काममां गोठव्यो; जेमां हुं मारां
 पोषणथी चांगणुं पेदा करतो हतो. ए वेपारमां मारुं
 चित्त ज्यारे स्थिर थयुं सारे भारतसाथे ए वेपार वधार-
 वा में प्रयत्न कर्युं. अने तेमां फाव्यो. बे वर्षमां पांच ला-
 ख जेटली कमाइ थइ. पछी शेठ पासेथी राजी खुशीथी
 आझा लइ में केटलोक माल खरीदी द्वारिका भणी
 आववानुं कर्युं. थोडे काळे सां आवी ~~पहें~~ च्यो.
 सारे बहु लोक सन्मान आपवा मने सामा आव्या हता.

हुं मारां कुटुंबीओने आनंदभावथी जइ मळयो. तेओ मारा भाग्यनी प्रशंसा करवा लाग्यां. जावेथी लीधेला माले मने एकना पांच कराव्या. पंडितजी ! सां के-टलाक प्रकारथी मारे पाप करवां पड्यां हतां; पुरुं खावा पण हुं पाम्यां नहोतो; परंतु एकवार लक्ष्मी साध्य करवानो जे प्रतिज्ञाभाव कर्यो हतो ते प्रारब्ध योगथी पळ्यो. जे दुःखदायक स्थितिमां हुं हतो ते दुःखमां शुं खामी हती ? स्त्रि, पुत्र एतो जाणे नहोतांज, माबाप आ गळथी परलोक पाम्यां हतां. कुटुंबीओना वियोगवडे अ-ने विना दमडीए जावे जे वखते हुं गयो ते वखतनी स्थिति अज्ञानदृष्टिथी आंखमां आंसु आणी दे तेवी छे; आ वखते पण धर्ममां लक्ष राख्युं हतुं. दीवसनो अमुक भाग तेमां रोकतो हतो; ते लक्ष्मी के एवी लालचे नहीं. परंतु संसारदुःखथी ए तारनार साधन छे एम गणीने मोतनो भय क्षण पण दूर नथी; माटे ए कर्त्तव्य जेम बने तेम करी लेवुं. ए मारी मुख्य नीति हती. दुराचारथी कं-इ सुख नथी. मननी तृप्ति नथी; अने आत्मानि मलिन-ता छे. ए तत्व भणी में मारुं लक्ष दोरेलु हतुं.

शिक्षापाठ ६४ सुख विषे विचार.

भाग ४.

अहीं आव्या पछी हुं सारां ठेकाणांनी कन्या पाम्यो ते पण मुलक्षणी अने मर्यादशील नीवडी; ए बडे करीने

મારે ત્રણ પુત્ર થયા. વહિવટ પ્રવલ્લ હોવાથી અને નાણું નાણાંને વધારતું હોવાથી દશ વર્ષમાં હું મહાકોટ્યાવધિ થઈ પડ્યો. પુત્રની નીતિ વિચાર, અને બુદ્ધિ ઉત્તમ રહેવા મેં વહુ સુંદર સાધનાં માંડવ્યાં. જેથી, તેઓ આ સ્થિતિ પામ્યા છે. મારાં કુટુંબીઓને યોગ્ય યોગ્ય સ્થળે મોકલી તેઓની સ્થિતિને સુધારતી કરી. દુઃખાનના મેં અમુક નિયમો બાંધ્યા. ઉત્તમ ધામનો આરંભ પણ કરી લીધો આ ફક્ત એક મમત્વ સ્વાતર કર્યું. ગયેલું પાછું મેળવ્યું; અને કુલ પરંપરાનું નામાંકિતપણું જતું અટકાવ્યું. એમ કહેવરાવા માટે આ સઘળું મેં કર્યું, એનું હું સુખ માનતો નથી. જોકે હું બીજા કરતાં સુખી છું, તોપણ એ શાતાવેદની છે. સત્સુખ નથી. જગત્માં વહુધા કરીને અશાતાવેદની છે. મેં ધર્મમાં મારો કાઠ ગાઠવાનો નિયમ રાખ્યો છે; શાસ્ત્રનાં મનન, સત્પુરુષોનો મમાગમ, યમનિયમ, એક મહીનામાં બાર દીવસ બ્રહ્મચર્ય, બનતું ગુપ્તદાન, સર્વ વ્યવહાર સંબંધીની ઉપાધિનાંથી કેટલોક ભાગ વહુ અંશે મેં રાખ્યો છે. પુત્રોને વ્યવહારમાં યથાયોગ્ય કરીને હું નિર્ગ્રંથ થવાની ઇચ્છા રાખું છું. હમણાં નિમિત્ત થઈ શકું તેમ નથી; એમાં સંસારમોહિની કે એવું કારણ નથી; પરંતુ તે પણ ધર્મસંબંધી કારણ છે. ગૃહસ્થધનનાં આચરણ વહુ કનિષ્ઠ થઈ ગયા છે. અને મુનિયો તે સુધારી શકતા નથી. ગૃહસ્થ ગૃહસ્થને વિશેષ બોધ કરી શકે; આચરણથી પણ અસર કરી શકે. એટલા માટે થઈને ધર્મસંબંધે ગૃહસ્થવર્ગને હું ધન

ભાગ બોધી યમનિયમમાં આણું છું. દરસપ્તાહિકે આપણે
 ત્યાં પાંચસેં જેટલા સદ્ગૃહસ્થોની સભા ભરાયછે. આઠ
 દીવસનો નવો અનુભવ અને વાકીનો આગઝનો ધર્માનુ-
 ભવ એમને બે ત્રણ મુહુર્ત વોધું છું. મારી સ્ત્રિ ધર્મશાસ્ત્રનો
 કેટલોક બોધ પામેલી હોવાથી તે પળ સ્ત્રિવર્ગને ઉત્તમ ય-
 મનિયમનો બોધ કરી સપ્તાહિકે સભા ભરેછે. પુત્રો પળ
 શાસ્ત્રનો વનતો પરિચય રાખેછે. વિદ્વાનોનું સન્માન, અ-
 તિથિનું સન્માન વિનય, અને સત્યતા, સામાન્ય સત્યતા એકજ
 ભાવ એવા નિયમો બહુધા મારા અનુચરો પળ સેવેછે. એઓ
 બધા એથી શાતા ભોગવી શકેછે. લક્ષ્મીની સાથે મારી
 નીતિ, ધર્મ, સદ્ગુણ, વિનય એણે જનસમુદાયને બહુ સા-
 રી અસર કરી છે. રાજાસહિત પળ મારા નીતિવાત અં-
 ગીકાર કરે તેવું થયુંછે. આ સઘળું આત્મપ્રશંસા માટે હું
 કહેતો નથી. એ આપે સ્મૃતિમાન રાખવું; માત્ર આપના
 પૂછેલા ખુલાસા દાખલ આ સઘળું સંક્ષેપમાં કહેતો
 જઈ છું.

શિક્ષાપાઠ ૬૫ સુખ વિષે વિચાર ભાગ ૫.

આ સઘળાં ઉપરથી હું સુખી છું; એમ આપને લાગી
 શકશે, અને સામાન્ય વિચારે મને વહુ સુખી માનો તો માની
 શકાય તેમ છે. ધર્મ, શીલ અને નીતિથી તેમજ
 શાસ્ત્રાવધર્મથી મને જે આનંદ ઉપજેછે; તે અવર્ણિય છે.
 પળ તત્ત્વ દૃષ્ટિથી હું સુખી ન મનાઈ. જ્યાંસુધી સર્વ પ્રકારે

વ્રાહ્મ અને અભ્યંતર પરિગ્રહ મેં સાગ્યા નથી; ત્યાં સુધી રાગ
 દોનો ભાવછે. જો કે તેં બહુ અંશે છે. નથી પણ છે; તો
 ત્યાં ઉપાધિ પણ છે. સર્વ સંગ પરિત્યાગ કરવાની મારી
 સંપૂર્ણ આકાંક્ષા છે; પણ જ્યાંસુધી તેમ થયું નથી ત્યાં સુધી
 ગણાતાં હજુ કોઈ પ્રિયજનનો વિયોગ, વ્યવહારમાં
 હાનિ, કુટુંબીનું દુઃખ એ થોડે અંશે પણ ઉપાધિ
 આપી શકે. પોતાના દેહપર મોત શાવયિ પણ
 નાના પ્રકારના રોગનો સંભવ છે. માટે કેવળ નિગ્રંથ, બાહ્યાં-
 મ્યંતર પરિગ્રહનો ત્યાગ, અલ્પારંભનો ત્યાગ એ સમજું નથી
 થયું ત્યાં સુધી હું મને કેવળ સુખી માનતો નથી હવે આપને
 તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ વિચારતાં માલુમ પડશે કે લક્ષ્મી, સ્ત્રિ, પુત્ર
 કે કુટુંબ એવડે સુખ નથી. અને એને સુખ ગણું તો જ્યારે
 મારી સ્થિતિ પતિત થઈ હતી ત્યારે એ સુખ ક્યાં ગયું હતું? જે-
 નો વિયોગ છે, ક્ષણભંગુર છે અને એકત્વ નથી તે સુખ સંપૂર્ણ ન-
 થી. એટલા માટે થઈને હું મને સુખી કહી નથી શકતો. હું બહુ
 વિચારી વિચારી વ્યાપાર વહિવટ કરતો હતો તો પણ મારે આ
 રંભોપાધિ, અનીતિ અને લેશ પણ કપટ સેવવું પડ્યું નથી;
 એમ તો નથી જ. અનેક પ્રકારના આરંભ, અને કપટ મારે સે-
 વવાં પડ્યાં હતાં. આપ જો ધારતા હોંકે દેવોપાસનથી
 લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવી. તો તે જો પૂણ્ય નહોય તો કોઈ
 કાલે મળનાર નથી. પૂજ્યથી લક્ષ્મી પામી મહારંભ કપટ
 અને માનપ્રમુખ વધારવાં તે મહાપાપનાં કારણ છે; પાપ
 નર્કમાં નાલે છે. પાપથી આત્મા પામેલો મહાન મેષુષ્ય દેહ
 એલે ગુમાવી દે છે. એકતો જાણે પૂણ્યને સ્વાદ જવાં; બાકી

વઢી પાપનું બંધન કરવું; લક્ષ્મીની અને તે વડે આસ્થા સંસારની ઉપાધિ ભોગવવી તે હું ધારું છું કે વિવેકી આત્માને માન્ય ન હોય. મેં જે કારણથી લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી હતી; તે કારણ મેં આગલ આપને જણાવ્યું હતું. જેમ આપની ઇચ્છા હોય તેમ કરો. આપ વિદ્વાન છો. હું વિદ્વાનને ચાહું છું. આપની અભિલાષા હોયતો ધર્મધ્યાનમાં પ્રસસ્ત થઈ સહકુટુંબ અહીં ભલે રહો. આપની ઉપજીવિકાની સરલ યોજના જેમ કહો તેમ હું રુચિપૂર્વક કરાવી આપું. અહીં શાસ્ત્રાધ્યયન અને સત્ વસ્તુનો ઉપદેશ કરો. મિથ્યારંભોપાધિની લોલુપતામાં હું ધારું છું કે ન પડો. પછી આપની જેવી ઇચ્છા.

પંડિત—આપે આપના અનુભવની વહુ મનન કરવા જેવી આશ્વાયિકા કહી. આપ અવશ્ય કોઈ મહાત્માછો પૂણ્યાનુંબંધી પૂણ્યવાન જીવ છો. વિવેકી છો. આપની શક્તિ અદ્ભૂત છે. હું દરિદ્રતાથી કંટાળીને જે ઇચ્છા રાખતો હતો તે એકાંતિક હતી. આવા સર્વ પ્રકારના વિવેકી વિચાર મેં કર્યા નહોતા. આવો અનુભવ—આવી વિવેક-શક્તિ હું ગમે તેવો વિદ્વાન છું; છતાં મારામાં નથીજ. એ હું તત્ત્વજ કહું છું. આપે મારે માટે જે યોજના દર્શાવી તે માટે આપનો વહુ ઉપકાર માનું છું; અને નમ્રતાપૂર્વક એ હું અંગિકાર કરવા હર્ષ બતાવું છું. હું ઉપાધિને ચ-હાતો ત્યારી. લક્ષ્મીનો પંદ ઉપાધિજ આપે છે. આપનું અનુભવસિદ્ધ કથન મને વહુ રુચ્યું છે. સંસાર બઢતોજ છે.

અમાં સુખ નથી. આપે નિરુપાધિ મુનિસુત્રની પ્રશંસા કરી તે સત્ય છે. પરિણામે સર્વોપાધિ, આધિ વ્યાધિ અને સર્વ અજ્ઞાન ભાવ રહિત થઈ શાશ્વત મોક્ષરૂપ છે.

શિક્ષાપાઠ ૬૬ સુખ વિષે વિચાર ભાગ ૬.

ધનાઢ્ય:—આપને મારો વાત સ્વીકૃતિ હું નિરાશ્ચિન્તન પૂર્વક આનંદ પામું છું. આપને માટે હું યોગ્ય યોજના કરીશ. મારા મામાન્ય વિચારો કથાનરૂપ અહીં હું કહેવાની આજ્ઞા લઉં છું.

જેઓ કેવળ લક્ષ્મીને ઉપાર્જન કરવામાં કપટ, લોભ અને માયામાં મુગ્ધાયા પડ્યા છે તે બહુ દુઃખી છે. તેઓ તે પુરો ઉપયોગ કે અધુરો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. માત્ર ઉપાધિજ ભોગવે છે. તે અસંખ્યાત પાપ કરે છે. કાલ અચાનક લઈને ઉપાડી જાય છે. અધોગતિ પામી તે જીવ અનંત સંસાર વધારે છે. મલેલો મનુષ્ય દેહ એ નિર્મૂલ્ય કરી નાંખે છે. જેથી તે નિરંતર દુઃખીજ છે.

જેને પોતાનાં ઉપજીવિકા જેટલાં સાધનમાત્ર અલ્પારંભથી રાખ્યાં છે, શુદ્ધ એક પવિત્ર, સંતોષ, પરાત્માની રક્ષા યમ, નીયમ, પરોપકાર, અલ્પરાગ, અલ્પદ્રવ્યમાયા. અને સત્ય તેમજ શાસ્ત્રાધ્યયન રાખ્યું છે. સત્પુરુષોને સેવે છે. નિગ્રંથતાનો મનોર્થ રાખ્યો છે. બહુ પ્રકારે કરીને સંસારથી જે સાગી જેવો છે. જેના ઉત્કૃષ્ટ વૈરાગ્ય અને વિચેક્ર છે. તે પવિત્રતામાં કાલ નિર્ગમન કરે છે.

સર્વ ઘનઘાતી કર્મનો ક્ષય જેમણે કર્યો છે. ચાર કર્મ પાતલાં જેનાં પડ્યાં છે. જે મુક્ત છે. જે અનંતજ્ઞાની અને અનંતદર્શિ છે તે તો સંપૂર્ણ સુખીજ છે. મોક્ષમાં તેઓ અનંત જીવનનાં અનંતસુખમાં સર્વ કર્મવિરક્તતાથી વિરાજે છે.

આમ સત્પુરુષોએ કહેલો મત મને માન્ય છે. પહેલો તો મને યાજછે. બીજો હમણાં માન્ય છે. અને ઘણે ભાગે એ ગ્રહણ કરવાનો મારો બોધ છે. ત્રીજો બહુ માન્ય છે. અને ચોથો તો સર્વમાન્ય અને સત્ત્વિદાનંદ સ્વરૂપજ છે.

એમ પંડિતજી આપની અને મારી સુખસંબંધી વાતચિત થઈ. પ્રસંગોપાત તે વાત ચર્ચતા જઈશું. તેપર વિચાર કરીશું. આ વિચારો આપને કહ્યાથી મને બહુ આનંદ થયો છે. આપ તેવા વિચારને અનુકૂળ થયા એથી વઢી આનંદમાં દૃઢિ થઈ છે. પરસ્પર એમ વાતચિત કરતાં કરતાં હર્ષભેર પછી તેઓ સમાધિભાવથી શયન કરી ગયા.

જે વિવેકીઓ આ સુખસંબંધી વિચાર કરશે તેઓ બહુ તલ અને આત્મશ્રેણીની ઉત્કૃષ્ટતાને પામશે. એમાં કહેલા અલ્પારંભી, નિરારંભી અને સર્વમુક્ત લક્ષણો લક્ષ્યપૂર્વક મનન કરવાં જેવાં છે. જેમ બને તેમ અલ્પારંભી થઈ સમ્ભાવથી જનસમુદાયનાં હિત ભળી વઢવું, પરોપકાર, દયા, શાંતિ ક્ષમા અને પવિત્રતાનું સેવન કરવું એ બહુ સુખદાયક છે. નિગ્રંથતા વિષે તો વિશેષ કહેવારૂપજ નથી. મુક્તાત્મા તો અનંત સુખમયજ છે.

शिक्षापाठ ६७ अमूल्य तत्त्वविचार.

हरिगीत छंद.

बहु पुण्यकेरा पुंजथी शुभ देह मानवनो मळयो;
तोये अरे ! भवचक्रनो आंटो नहिं एके टळ्यो;
सुख प्राप्त करतां सुख टळेछे लेश ए लक्ष लहो;
क्षण क्षण भयंकर भावमरणे कां अहो राची रहो ! १

लक्ष्मी अने अधिकार वधतां, श्रुं वध्युं ते तो कहो,
श्रुं कुटुंब के परिवारथी वधवापणुं, ए नय गृहो;
वधवापणुं संसारनुं नर देहने हारी जवो,
एनो विचार नहीं अहोहो ! एक पळतमने हवो !!! २

निर्दोष सुख निर्दोष आनंद, ल्यो गमे सांथी भले;
ए दिव्य शक्तिमान जेथी जंजिरेथी नीकळे ! !
पर वस्तुमां नहिं मुंझवो, एनी दया मुजने रही;
ए त्यागवा सिद्धांत के पश्चात्तदुख ते सुख नहीं. ३

हुं कोण छुं ? क्यांथी थयो ? श्रुं स्वरूपछे मारुं स्वरुं ?
कोना संबंधे वळगणा छे ? राखुं के ए परहरुं ?
एना विचार विवेक पूर्वक शांत भावे जो कर्या;
तो सर्व आत्मिकज्ञानना सिद्धांततत्त्व अनुभव्यां. ४

ते—प्राप्त करवा वचन कोनुं सत्य केवळ मानवुं ?

નિર્દોષ નરનું કથન માનો “તેહ” જેણે અનુભવ્યું;
રે ! આત્મ તારો ! આત્મ તારો ! શીઘ્ર એને ઓઢાવો;
મર્વાત્મમાં સમદ્રષ્ટિ ઘો આ વચનને હૃદયે લાવો. ૬

શિક્ષાપાઠ ૬૮ જીતેંદ્રિયતા.

જ્યાંસુધી જાંભિ સ્વાદિષ્ટ ભોજન ચાહેછે, જ્યાંસુધી નાસિકા સુગંધી ચાહેછે; જ્યાંસુધી કાન વારાંગનાનાં ગાયન અને વાર્જિત્ર ચાહેછે, જ્યાંસુધી આંખ વનોપવન જોવાનું લક્ષ રાખેછે; જ્યાંસુધી ત્વચા સુગંધીલેપન ચાહેછે. જ્યાંસુધી તે મનુષ્યનિરાગી, નિગ્રંથ, નિઃપરિગ્રહી, નિરાંરંભી અને બ્રહ્મચારી થઈ શકતો નથી. મનને વશ કરવું એ સર્વોત્તમ છે. એના વડે સઘળી ઇન્દ્રિયો વશ કરી શકાય છે. મન જીતવું બહુ બહુ દુર્ઘટ છે. એક સમયમાં અસંખ્યાતા યોજન ચાલનાર અશ્વ તે મન છે. એને થકાવવું બહુ દુલ્લભ છે. એની ગતિ ચપલ અને ન જ્ઞાલી શકાય તેવી છે. મહા જ્ઞાનીઓએ લગામવડે કરીને એને સ્થંભિત રાખી સર્વ જય કર્યોછે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં નમિરાજ મહાર્ષેએ શક્રેંદ્રપ્રત્યે એમ કહ્યું કે દશ લાખ સુખદને જીતનાર કંઈક પડ્યા છે; પરંતુ સ્વાત્માને જીતનારા બહુ દુલ્લભ છે; અને તે દશ લાખ સુખદને જીતનાર કરતાં અત્યુત્તમ છે.

મનજ સર્વોપાધિની જન્મદાતા ભૂમિકા છે. મનજ બંધ અને મોક્ષનું કારણ છે. મનજ સર્વ સંસારની મોહિની

રૂપછે. એ વશ થતાં આત્મસ્વરૂપને પામવું લેશ દુલ્લભ નથી.

મનવડે ઇન્દ્રિયોની લોલુપતા છે મોજન, વાજિત્ર, મૃગશ્રી, સ્ત્રિનું નિરક્ષન, સુંદર ચિલેપન એ સઘળું મનજ માગે છે. એ મોહિની આડે તે ધર્મને સંભારવા પળ દેતું નથી. સંભાર્યા પછી સાવધાન થવા દેતું નથી. સાવધાન થયા પછી પતિતતા કરવામાં તૃપ્ત લાગુ થાય છે. એમાં નથી પાવતું ચારે સાવધાનીમાં કંઈ ન્યૂનતા પહોંચાડે છે. જેઓ એ ન્યૂનતા પળ ન પામતાં અડગ રહીને મન જીતે છે તે સર્વ સિદ્ધિને પામે છે.

મન અકસ્માત કોઈથીજ જીતી શકાય છે, નહીંતો અભ્યાસ ગૃહસ્થાશ્રમે કરીનેજ જીતાય છે, એ અભ્યાસ નિગ્રંથતામાં બહુ થઈ શકે છે છતાં મામાન્ય પરિચય માંગીએ તો તેનો મુખ્ય માર્ગ આ છે કે તે જે દુર્ઇચ્છા કરે તેને ખૂલી જવી, તેમ કરવું નહીં. તે જ્યારે શબ્દસ્પર્શાદિ વિલાસ ઇચ્છે સારે આપવાં નહીં. ટુંકામાં આપણે ઈથી દોરાવું નહીં પણ આપણે એને દોરવું; અને દોરવું તે પણ મોક્ષમાર્ગમાં. જીતેન્દ્રિયતા વિના સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ ઉભજિ રહી છે. સાગે ન સાગ્યા જેવો થાય છે, લોક લજાએ તેને સેવવો પડે છે. માટે અભ્યાસે કરીને પણ મનને જીતીને સ્વાધિનતામાં લઈ અવશ્ય આત્મહિત કરવું.

શિક્ષાપાઠ૬૯ બ્રહ્મચર્યની નબ્બાડ.

જ્ઞાનીઓએ થોડા શબ્દોમાં કેવો ભેદ અને કેવું સ્વરૂપ

बताव्युं छे ! ए वडे केटली बधी आत्मोन्नतिं थायछे. ब्रह्मचर्य जेवा गंभिर विषयनुं स्वरूप संक्षेपमां अति चमत्कारिक रीते आप्युं छे. ब्रह्मचर्यरूपी एक सुंदर झाड अने तेने रक्षा करनारी जे नव विधियो तेने वाडनुं रूप, आपी आचार पाळवामां विशेष स्मृति रहीं शके एवी सरळता करी छे. ए नववाड जेम छे तेम अहीं कही जउं छउं.

१ वस्ती. जे ब्रह्मचारी साधु छे तेमणे ज्यां स्त्रि, पशु पढंग एथां करीने जे संयुक्त वस्ती होय सां रहेवुं नहीं. स्त्रि बे प्रकारनी छे मनुष्यिणी अने देवांगना; ए प्रत्येकना पाछा बे बे भेद छे. एकतो मूळ अने बीजी स्त्रिनी मूर्ति के चित्र ए प्रकारनो ज्यां वास होय सां ब्रह्मचारी साधुए न रहेवुं. पशु एटले तिर्यचणी गाय भेंस इत्यादिक जे स्थळ होय ते स्थळे न रहेवुं; अने पढंग एटले नपुंसक एनो वास होय सां पण न रहेवुं. एवा प्रकारनो वास ब्रह्मचर्यनी हानि करे छे. तेओनी कामचेष्टा हाव भाव इत्यादिक विकारो मनने भ्रष्ट करे छे.

२ कथा. केवल एकली स्त्रियोनेज के एकज स्त्रिने धर्मोपदेश ब्रह्मचारीए न करवो. कथा ए मोहनी उत्पत्ति रूप छे. स्त्रिना रूप संबंधी ग्रंथो, कामविलास संबंधी ग्रंथोके जेथी चित्त चले एवा प्रकारनी गमे ते शृंगार संबंधी कथा ब्रह्मचारीए न करवी.

३ आग्नन—स्त्रियोनी साथे एक आसने न बेसवुं. ज्यां स्त्रि बेठी होय सां बे घडी मुधीमां ब्रह्मचारी जे न बे-

સવં. એ સ્ત્રિયોની સ્મૃતિનું કારણ છે. વિકારની ઉત્પત્તિ છે. એમ ભગવાને કહ્યું છે.

૪ ઇન્દ્રિયનિષ્ઠન—સ્ત્રિયોનાં અંગોપાંગ બ્રહ્મચારી માણુ એ ન જોવાં. એનાં અમુક અંગપર દ્રષ્ટિ એકાગ્ર થવાથી વિકારની ઉત્પત્તિ થાયછે

૫ કુઙ્ઘ્યાંતર—જે નીત, કનાત કે ત્રાટાનાં અંતઃ વચ્ચમાં દોવાથી સ્ત્રિ પુરુષ જ્યાં મેથુન સેવે ત્યાં બ્રહ્મચારીએ રહેવું નહીં. કારણ શબ્દ, ચેષ્ટાદિક વિકારનાં કારણછે.

૬ પૂર્ણક્રિડા—પોતે ગૃહસ્થાવામમાં ગમે તેવી જાતના શૃંગારથી વિષયક્રિડા કરી હોય તેની સ્મૃતિ કરવી નહીં. કરવાથી બ્રહ્મચર્ય ભંગ થાયછે.

૭ પ્રણીત—દૂધ, દહીં, ઘૃત, મધુગ અને ચીકાશવાળા પદાર્થોનો વહુધા અહાર ન કરવો. એથી વિર્યની વૃદ્ધિ અને ઉન્માદથી કામની ઉત્પત્તિ થાયછે. માટે બ્રહ્મચારીએ તેમ કરવું નહીં.

૮ અતિમાત્રાહાર—પેટ ભરીને અહાર કરવો નહીં, તેમ અતિ માત્રાની ઉત્પત્તિ થાય તેમ કરવું નહીં એથી પણ વિકાર વધેછે.

૯ વિભૂષણ—સ્નાન, વિલેપન, પુષ્પાદિક બ્રહ્મચારીએ ગ્રહણ કરવું નહીં એથી બ્રહ્મચર્યને હાનિ ઉત્પન્ન થાયછે.

એમ ભગવંતે નવવાડ વિશુદ્ધ બ્રહ્મચર્યને માટે કહીછે. વહુધા એ તમારા સાંભળવામાં આવી હશે; પરંતુ ગૃહસ્થાવાસમાં અમુક અમુક દીવસ બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરવામાં અ-

भ्यासीआने लक्षमां रहेवा अहीं आगळ कंडक समजण-
पूर्वक कही छे.

शिक्षापाठ ७० सनंतकुमार भाग १.

चक्रवर्तिना वैभवमां शी खाभी होय? सनंतकुमार ए
चक्रवर्ति हतो. तेनां वर्ण अने रुप अत्युत्तम हतां. एक
वेळा सुधर्मसभामां ते रुपनी स्तुति थइ; कोइ बे देवोने ते
वान रुचीं नही; पळी तेओ ते शंका टाळवाने विप्ररुपे
सनंतकुमारनां अंतःपुरमां गया. सनंतकुमारनो देह ते
वेळा खेळथी भर्यो हतो. तेने अंग मर्दनादिक पदार्थोनुं मात्र
विलेपन हंतुं. एक नानुं पंचीयुं पहेंयुं हंतुं. अने ते स्नान
मंजन करवा माटे बेढो हतां. विप्ररुपे आवेला देवता तेनुं
मनोहर मुख, कंचनवर्णि काया, अने चंद्र जेवी कांति
जोइने बहु आनंद पाम्या; अने माथुं धुणाव्युं एटले
चक्रवर्ति ए पूछ्युं तमे माथुं शा माटे धुणाव्युं? देवो ए
कहुं, अमे तमारुं रुप अने वर्ण निरक्षन करवा माटे
बहु अभिलापी हता. स्वळे स्थळे तमारा वर्ण रुपनी स्तुति
सांभळी हती, आजे ते अमे प्रत्यक्ष जोयुं एथी अमने पूर्ण
आनंद उपज्यो. माथुं धुणाव्युं एनुं कारण एके जेवुं लोकोमां
वायकछे तेवुंज रुपछे. एथी विशेषछे पण ओछुं नथी. सनंत-
कुमार स्वरुप वर्णनी स्तुतिथी प्रभूत्व लावी बोल्यो
तमे आ वेळा मारुं रुप जोयुं ते भले. परंतु हुं राजसभामां
वस्त्रालंकार धारण करी, केवळ सज थइने ज्यारे सिंहास-

નપર વેસું છડં. સારે મારું રૂપ અને મારો વર્ણ જોવા યો-
ગ્ય છે. અસારે તો હું સ્વેચ્છામયી કાપાણ વેઠો છડં. જો તે
વેળા તમે મારાં રૂપવર્ણ જાઓ તો અદ્ભુત ચમત્કારને પામો
અને ચાંકત થઈ જાઓ દેવોએ કહ્યું ચારે પછી અમે રા-
જસભામાં આવીશું; એમ કહીને સાંધી ચાલ્યા ગયા. સ-
નંતકપારે સાર પછી ઉત્તર પશ્ચાલંકારો ધારણ કર્યા. એ
નેક ઉપચારથી જેમ પોતાની કાપા વિશેષ આશ્ચર્યતા કે
પજાવે તેમ કરીને તે રાજસભામાં આવી. વિહાસનપર વેઠાં-
આજુ બાજુ સમર્થ મંત્રિયો, સુમતો, વિદ્વાનો અને અન્ય મ-
નાસદો વાગ્ય આસને બેસી ગયા હતા. રાજેશ્વર ચાતુર-
છત્રથી અને સ્વમાન્વમાયી વિશેષ શોભી રહ્યા છે તેમજ કે
ધાર રહ્યો છે. સાં પેલા દેવતાઓ પાછા વિપ્રરૂપે આવ્યા
અદ્ભુત રૂપવર્ણથી આનંદ પામવાને લલે જાણે સ્વેદ પા-
મ્યા છે એવા સ્વરૂપમાં તેઓએ મારું ધુળાવ્યું. ચક્રવર્તિએ
પૂછ્યું અહો બ્રાહ્મણો ! મહા વેળા કરતાં આ વેળા તમે
જૂદા રૂપમાં મારું ધુળાવ્યું એનું શું કારણ છે? તે મને કહો
અવધજ્ઞાનાનુસારે વિષે કહ્યું કે હે મહારાજા ! તે રૂપમાં
અને આ રૂપમાં ભૂમી આકાશનો ફેર પડી ગયો છે. ચ-
ક્રવર્તિએ તે સ્પષ્ટ સમજાવવાને કહ્યું. બ્રાહ્મણોએ કહ્યું અધિ-
રાજ ! પ્રથમ તમારી કૌમલ કાયા અમૃત તુલ્ય હતી. આ
વેળાએ ક્ષેરરૂપછે જ્યારે અમૃતતુલ્ય અંગ હતું સારે આ-
નંદ પામ્યા, અને આ વેળા ક્ષેર તુલ્યછે સારે સ્વેદ પામ્યા
અમે કહીએ છીએ તે વાતની સિદ્ધતા કરવી હોય તો તમે

तांबुल थंको, तत्काळ ते पर मांखी बेसशे अने ते पर लोक पहाँची जशे.

शिक्षापाठ ७१ सनतकुमार भाग २.

सनंतकुमारे ए परिक्षा करी तो सख ठरी; पूर्वित कर्मनां पापनो जे भाग तेमां आ कायाना मद संबंधीनुं मेळवण थबाथी ए चक्रवर्तिनी काया झेरमय थइ गइ हती. विनाशी अने अशुचीमय कायानां आवोप्रपंच जोइने सनंतकुमारने अंतःकरणमां वैराग्य उत्पन्न थयो. केवळ आ संसार तजवा योग्य छे. आजीने आजी अशुची स्त्रि, पुत्र मित्रादिनां शरीरमां रही छे. ए मयळुं मोहमान करवा योग्य नथी. एम बोलीने ते छ खंडनी प्रभूता त्या ग करीने चाली नीकळ्यो. साधुरूपे ज्यारे विचरतो हता सारे महा रोग उत्पन्न थयो तेना सखत्वनी परिक्षा लेवाने कोइ देव त्यां वैदरूपे आव्यो साधुने कहुं हुं बहु कुशळ राजवैद छउं. तमारी काया रोगनो भोग थयेली छे. जो इच्छा होय तो तत्काळ हुं ते रोगने टाळी आपुं. साधू बोल्या, हे वैद ! कर्मरूपी रोग महोन्मत्त छे; ए रोग टाळ्वानी तमारी जो समर्थता होय तो भले मारो ए रोग टाळो ए समर्थता न होय तो ए रोग भले रह्यो. देवता बोल्यो, ए रोग टाळ्वानी समर्थता नथी, साधुए पोतानी लब्धिनां क्षरिपूर्ण प्रवळवडे थुंकवाळी अंगुली करी ते रोगने खरडी के तत्काळ ते रोग नाश थयो; अने काया

પાછી હતી તરીકે બની ગઈ. પછી તે વેળા દેવે પોતાનું સ્વ-
રૂપ પ્રકાશ્યું; ધન્યવાદ ગાઈ વંદન કરી પોતાને સ્થા-
નકે મળ્યો.

રક્તપીત જેવો સદૈવ લોહી પરુથી ગદગતા મહા રોગ-
ની ઉત્પત્તિ જે કાયામાં છે; પલમાં વળસી જવાનો જેનો
સ્વભાવ છે. જેના પ્રયેસ રોમે પોળાવડ્ડે રોગનો નામ
લામ છે; તેવાં માઢાત્રણ કરોડ રોમથી તે ભરેલી હોવાથી
સાપાંચ કરોડ રોગનો તે મંડાર છે. અન્ન વગેરેની ન્યૂ-
નાધિકતાથી તે પ્રયેક રોગ જે કાયામાં દેખાવ દેછે. મ-
ઝમુત્ર, નર્ક, હાડ, માંસ, પરુ અને શ્લેષ્મથી જેનું બંધારણ
ટક્યું છે. લવચાથી માત્ર જેની મનોહરતા છે તે કાયાનો
મોહ સ્વરે ! વિભ્રમજ છે. સનંતકુમારે જેનું લેશમાત્ર માન
માન કર્યું તે પળ તેથી સંભાળું નહીં તે કાયામાં અહો પા-
મર ! તું શું મોહે છે ! એ મોહ મંગલદાયક નથી.

શિક્ષાપાઠ ૭૨ વત્રિશ યોગ.

સત્પુરુષો નીચેના વત્રિશ યોગનો સંગ્રહ કરી આત્મા-
ને ઉજ્જ્વલ કરવાનું કહેછે.

૧. શિષ્ય પોતાના જેવો થાય તેને માટે તેને શ્રુતા-
દિક જ્ઞાન આપવું.

૨. પોતાના આચાર્યપણાનું જે જ્ઞાન હોય તેનો અ-
ન્યને બોધ આપવો, અને પ્રકાશ કરવો.

૩. આપત્તિકાળે પણ ધર્મનું દ્રઢપણું સાગવું નહીં.

४. श्लोक, परलोकनां भुक्तनां फलनी बांजना वि-
ना तप करवो.

५. शिक्षा मळी ते प्रमाणे यत्नाथी वर्त्तवुं; अने
नशी शिक्षा विवेकयी गृहण करवी.

६. ममत्वनो त्याग करवो.

७. गुप्त तप करवो.

८. निर्लोभता राखवी.

९. परिसह उपसर्गने जीतवा.

१०. सरळ चित्त राखवुं.

११. आत्मसंयम शुद्ध पाळवो.

१२. समाकित शुद्ध राखवुं.

१३. चित्तनी एकाग्र समाधि राखवी.

१४. कपटरहित आचार पाळवो.

१५. धिनय करवा योग्य पुरुषोऽनो यथा योग्य वि-
नय करवो.

१६. संतोषथी करीने तृश्नानी मर्यादा टुंकी करी
नासवी.

१७. वैराग्यभावनामां निमग्न रहेवुं.

१८. मायारहित वर्त्तवुं.

१९. शुद्ध करणीमां सावधान थवुं.

२०. सम्बरने आदरवो अने पापने रोकवां.

२१. पोताना दोष सम्भावपूर्वक टाळवा.

२२. सर्व प्रकारना विषयथी विरक्त रहेवुं.

२३. मूळ गुणे पंचमहावृत्त विशुद्ध पाळवां.

२४. उत्तर गुणे पंचमहावृत्तने विशुद्ध पाळवां.
२५. उत्साह पूर्वक कायोत्सर्ग करवो.
२६. प्रमाद रहित ज्ञान ध्यानमां प्रवर्त्तन करवुं.
२७. हमेशां आत्मचारित्रमां सूक्ष्म उपयोगशी वर्त्तवुं.
२८. ध्यान, जीर्णोद्भूत अर्थे एकाग्रतापूर्वक करवुं,
२९. मरणांत दुःखशी पण भय पामवो नही.
- ३० स्त्रियादिकना संगने त्यागवो.
३१. प्रायश्चित्त विशुद्धि करवी.
३२. मरणकाले आराधना करवी.

ए अकेको योग अमूल्य छे. सघळा संग्रह करनार परिणामे अनंत सुखने पामेछे.

शिक्षापाठ ७३ मोक्षनां सुख.

केटलीक आ मृष्टिमंडळपर पण एवी वस्तुओ अने मनेच्छा रही छे के जे केटलाक अंशे जाणता छतां कही शकाती नथी. छतां ए वस्तुओ कइ संपूर्ण शाश्वत के अनंत भेदवाळी नथी. एवी वस्तुनुं ज्यारे वर्णन न थइ शके सारे अनंत सुखमय मोक्ष संबंधीतो उपमा क्यांथीज मले? भगवानने गौतमस्वामीए मोक्षना अनंत सुखविषे प्रश्न कर्युं. सारे भगवाने उत्तरमां कह्युं गौतम! ए अनंतसुख हुं जाणुं छुं; पण ते कही शकाय एवी अहीं अगळ कइ उपमा नथी जगत्मां ए सुखना तुल्यनी कोइपण वस्तु के

સુખ નથી. એમ વદી એક ભીલનું દ્રષ્ટાંત નીચેના ભાવમાં આપ્યું હતું.

એક જંગલમાં એક ભદ્રિકભીલ તેનાં બાઢબચ્ચાં સહીત રહેતો હતો. શહેર વગેરેની સમૃદ્ધિની ઉપાધિનું તેને લેશ માન પણ નહોતું. એક દીવસે કોઈ રાજા અશ્વક્રીડા માટે ફરતો ફરતો સાં નીકળી આવ્યો, તેને બહુ તૃષા લાગી હતી; જેથી કરીને સાનવડે ભીલ આગઢ પાળી માગ્યું. ભીલે પાળી આપ્યું. શીતઢ જઢથી રાજા સંતોષાયો. પોતાને ભીલ તરફથી મઢેલાં અમૂલ્ય જઢદાનનો પ્રત્યુપકાર કરવા માટે થઈને ભીલને સમજાવીને સાથે લીધો. નગરમાં આવ્યા પછી ભીલે જીંદગીમાં નહીં જોયેલી વસ્તુમાં તેને રાખ્યો. સુંદર મહેલમાં, કને અનેક અનુચરો મનોહર છત્ર પલંગ અને સ્વાદિષ્ટ મોજનથી મંદમંદ પવનમાં, સુગંધી વિલેપનમાં તેને આનંદ આનંદ કરી આપ્યો. વિવિધ જાતિના હીરામાળેક, મૌક્તિક, મળિરત્ર અને રંગ બેરંગી અમૂલ્ય ચીજો નિરંતર તે ભીલને જોવા માટે મોકલ્યા કરે. બાગબગીચામાં ફરવા હરવા મોકલે. એમ રાજા તેને સુખ આપ્યા કરતો હતો. કોઈ રાત્રે વધાં સૂઈ રહ્યાં હતાં, સારે તે ભીલને બાઢબચ્ચાં સાંભરી આવ્યાં ંટલે તે સાંથી કંઈ લીધા કર્યાવગર ંકાંક નીકળી પઢ્યો. જઈને પોતાનાં કુટુંબીને મઢ્યો. તે વધાંયે મઢીને પૂછ્યું કે તું ક્યાં હતો ? ભીલે કહ્યું બહુ સુખમાં. સાં મેં બહુ વસાવવા લાયક વસ્તુઓ જોઈ.

कुटुंबीओ—पण ते केवी ? ते तो अमने कहे.

भील—शुं कहुं, अहीं एवी एके वस्तुज नथी.

कुटुंबीओ—एम होय के? आ शंखलां, छीप, कोडां केवां मजानां पळ्यांछे; त्यां कोइ एवी जोवालायक वस्तु हती ?

भील—नहीं, नहीं भाइ, एवी चीज तो अहीं एके न-
थी. एना सोमा भागनी के हजारमा भागनी पण मनोहर
चीज अहीं नथी.

कुटुंबीओ—सारे तां तुं धोल्याविना बेठो रहे. तने
अमना थइछे आथी ते पछी सारुं शुं हशे ?

हे गौतम! जेम ए भील राजवैभवसुख भोगवी आन्यो
हतो; तेमज जाणतो हतो; छतां उपमा योग्य वस्तु नहीं
मळवाथी ते कंइ कही शकतो नहोतो. तेम अनुपमेय मो-
क्षनी, सत्त्वदानंद स्वरूपमय निर्विकारी मोक्षनां
सुखना असंख्यातमा भागने पण योग्य उपमेय नहीं
मळवाथी हुं तने कही शकतो नथी.

मोक्षनां स्वरूपविषे शंका करनारा तां कुतर्कवादीछे
एओने क्षणिक सुखसंबंधी विचार आडे सत्सुखनो वि-
चार नथी. कोइ आत्मिकज्ञानदिन एम पण कहेछे के
आथी कोइ विशेष सुखनुं साधन सां रह्युं नहीं. एटले
अनंत अव्याबाध सुख कही देखे आ एनुं कथन विवेकी
नथी. निद्रा प्रत्येक मानवीने प्रिय छे; पण तेमां तेओ
कंइ जाणी के देखी शकता नथी; अने जाणवामां आवे तो
मात्र स्वप्नोपाधिनुं मिथ्यापणुं आवे जेनी कंइ असरपण

થાય એ સ્વપ્ના વગરની નિદ્રા જેમાં સૂક્ષ્મસ્થૂલ સર્વ જાણી ઝીને દેખી શકાય; અને નિરૂપાધિથી શાંત ઇંધ લઈ શકાય તો તેનું તે વર્ણન શું કરી શકે? એને ઉપમા પણ શી આપે? આ તો સ્થૂલ દ્રષ્ટાંત છે; પણ બાલ અવિવેકીએ પરથી કંઈ વિચાર કરી શકે એ માટે કહ્યું છે.

મીલનું દ્રષ્ટાંત, સમજાવવા રૂપે ભાષાભેદે ફેરફારથી તમને કહી બતાવ્યું.

શિક્ષાપાઠ ૭૪ ધર્મધ્યાન ભાગ ૧.

ભગવાને ચાર પ્રકારનાં ધ્યાન કહ્યાં છે. આર્ત, રૌદ્ર, ધર્મ અને શુલ્ક. પહેલાં બે ધ્યાન સ્વાગવા યોગ્ય છે. પાછલ્લનાં બે ધ્યાન આત્મસાર્થક રૂપ છે. શ્રુતજ્ઞાનના ભેદ જાણવા માટે શાસ્ત્રવિચારમાં કુશલ થવા માટે નિગ્રંથપ્રવચનનું તત્ત્વ પામવા માટે સત્પુરુષોએ સેવવા યોગ્ય, વિચારવા યોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ધર્મધ્યાનના મુખ્ય સોઠ ભેદ છે. પહેલાં ચાર ભેદ કહ્યું છું. ૧ આજ્ઞાવિજયે (આજ્ઞાવિચય) ૨ આવાયવિજય (અપાયવિચય) ૩ વિવાગવિજયે (વિપાકાવિચય) ૪ સઠાંણવિજય (સંસ્થાનવિચય) ૧ આજ્ઞાવિચય. આજ્ઞા એટલે સર્વજ્ઞ ભગવંતે ધર્મતત્ત્વ સંબંધી જે જે કહ્યું છે તે તે સત્ય છે. એમાં શંકા કરવા જેવું નથી કાઢતી દિનતાથી, ઉત્તમ જ્ઞાનના વિચ્છેદ જવાથી; બુદ્ધિની મંદતાથી કે એવાં અન્ય કોઈ કારણથી મારી સમજવામાં તે તત્ત્વ આવતું નથી. પરંતુ અર્હત ભગવંતે અંશ માત્ર પણ માયા યુક્ત કે અસત્ય કહ્યું નથીજ. કારણ એઓ નિરાગી, સાગી, અને નિસ્પૃહી હતા. ઘૃષા કહેવાનું કંઈ કારણ

એમને હતું નહીં. તેમ એઓ સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શિ હો-
 વાથી અજ્ઞાનથી પણ મૃષા કહે નહીં, જ્યાં અજ્ઞાનજ નથી.
 સાં એ સંબંધો મૃષા ક્યાંથી હોય? એવું જે ચિંતન કરવું તે
 આજ્ઞાવિચય નામે પ્રથમ ભેદ છે. ૨ અપાયવિચય. રાગ,
 દ્વેષ, કામ, ક્રોધ એથી જે દુઃખ उत्पन्न થાય છે તેનું જે
 ચિંતન કરવું તે અપાયવિચય નામે બીજો ભેદ છે. અપાય
 એટલે દુઃખ ૩ વિપાકવિચય. હું જે જે ક્ષણે ક્ષણે દુઃખ સહન
 કરું છું; ભવાટવિમાં પર્યટન કરું છું; અજ્ઞાનાદિક વાસું
 છું તે સઘટ્ટું કર્મનાં ફલના ઉદય વડે કરી નેછે. ૪
 ધર્મ ધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ છે. ૪ સંસ્થાનવિચય. ત્રણ લોકનું
 સ્વરૂપ ચિંતવવું. તે લોકસ્વરૂપ સુપ્રતિષ્ઠિકને આકારેછે.
 જીવ અજીવે કરીને સંપૂર્ણ ભરપુર છે. અસંખ્યાત યોગ-
 નની કોટાનુકોટીએ ત્રિચ્છો લોક છે. જ્યાં અસંખ્યાતા
 દ્વિપ—સમુદ્ર છે. અસંખ્યાતા જ્યોતિષ્ય, વાણવ્યંતરાદિ-
 કના નિવાસ છે. ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રુવનાની વિચિત્રતા
 એમાં લાગી પડીછે. અઢી દ્વિપમાં જઘન્ય તિર્થંકર ૨૦ ઉ-
 ત્કૃષ્ટા એકસો સિતેર હોય. તથા કેવળી ભગવાન અને નિગ્રંથ
 મુનિરાજ વિચરે છે. તેઓને વંદામિ, નમંસામિ, સન્કા-
 રેમિ, સમાણેમિ, કલ્લાણં, મંગલં, દેવયં, ચેદયં પજજુવાસામિ
 તેમજ સાં વસતા શ્રાવક, શ્રાવિકાનાં ગુણગ્રામ કરીએ. તે
 ત્રિછાલોકયંકી અસંખ્યાત ગુણો અધિકો ઉર્ધ્વ લોક છે,
 સાં અનેક પ્રકારના દેવતાઓના નિવાસ છે. પછી ઇષત
 પ્રાગ્ભારાછે તે પછિ મુક્તાત્માઓ વિરાજે છે. તેને વંદામિ,

યાવત્ પજ્જુવાસામિ તે ઉર્ધ્વ લોકથી કંઈક વિશેષ અધો લોક છે ત્યાં અનંત દુઃખથી ભરેલા નર્કવાસ અને ભુવન પતિના ભુવનાદિક છે એ ત્રણ લોકનાં સર્વ સ્થાનક આ આત્માએ સમ્યક્સહિત કર્મથી અનંતિવાર જન્મમરણ કરી સ્પર્શ મુક્તિ છે. એમ જે ચિંતન કરવું તે સંસ્થાન વિચય નામે ધર્મ ધ્યાનનાં ચાંચો ભેદ છે. એ ચાર ભેદ વિચારીને સમ્યક્સહિત શ્રુત અને ચારિત્ર ધર્મની આરાધના કરવી. જેથી એ અનંત જન્મ મરણ ટલે. એ ધર્મધ્યાનના ચાર ભેદ સ્મરણમાં રાખવા.

શિક્ષાપાઠ ૭૫ ધર્મધ્યાન ભાગ ૨.

ધર્મધ્યાનનાં ચાર લક્ષણ કહું છું. આજ્ઞારુચિ—એ ટલે વિતરાગ ભગવાનની આજ્ઞા, અંગિકાર કરવાની રુચી ઉપજે તે. ૨. નિસર્ગ રુચિ—આત્મા સ્વાભાવિકપણે જાણે સમણાદિક જ્ઞાને કરી શ્રુત સહિત ચારિત્ર ધર્મ ધરવાની રુચિ પામે તેને નિસર્ગ રુચિ કહી છે. ૩. સુત્ર રુચિ. શ્રુતજ્ઞાન, અને અનંત તત્ત્વના ભેદને માટે ખાસેલાં ભગવાનનાં વિત્ર—વચનોનું જેમાં ગુંથન થયું છે. તે સુત્ર શ્રવણ કરવા, મનન કરવા, અને ભાવથી પઢન કરવાની રુચિ ઉપજે તે સુત્ર રુચિ. ૪. ઉપદેશરુચિ. અજ્ઞાને કરીને ઉપાર્જેલાં કર્મ જ્ઞાને કરીને સ્વપાવીએ તેમજ જ્ઞાનવહે કરીને નવાં કર્મ ન બાંધીએ. મિથ્યાલે કરીને ઉપાજર્યા

कर्म ते सम्यक्भावयी खपावीए, सम्यक्भावयी नवां कर्म न बांधीए. अवैराग्ये करीने उपाज्या कर्म ते वैराग्ये करीने खपावीए अने वैराग्यवहे करीने पाछां नवां कर्म न बांधीए. कषाये करी उपाज्या कर्म ते कषाय टाळीने खपावीए. पथी नवां कर्म न बांधीए. अशुभ योगे करी उपाज्या कर्म ते शुभ योगे करी खपावीए, शुभ योगे करी नवां कर्म न बांधीए. पांच इंद्रियना स्वादरूप आशने करी उपाज्या कर्म ते संवरे करी खपावीए. तपस्स संवरे करी नवां कर्म न बांधीए. ते माटे अज्ञानादिक आश्रय मार्ग छांडीने ज्ञानादिक संवरमार्ग गृहण करवा माटे तिर्यकर भगवंतनो उपदेश सांभळवानी रुचि उपजे नेने उपदेश रुचि कहीए. ए धर्मध्याननां चार लक्षण कहेवा.

धर्म ध्याननां चार आलंबन कहूं छउं. १ वांचना २ पृच्छना ३ परावर्त्तना ४ धर्मकथा. वांचना एटले विनय सहित निर्जरा तथा ज्ञान पामवाने माटे सूत्र सिद्धांतना मर्मना जाणनार गुरु के सत्पुरुष समिपे सूत्र तत्त्वनुं वांचन छइए तेनुं नाम वांचना आलंबन. २ पृच्छणा. अपूर्व ज्ञान पामवा माटे, जिनेश्वर भगवंतनो मार्ग दीपाववाने तथा शंकाशल्य निवारवाने माटे तेमज अन्यना तत्त्वनी मध्यस्थ परिज्ञाने माटे यथायोग्य विनय सहित गुर्वादिकने प्रश्नपूछीए तेने पृच्छना कहीए. ३ परावर्त्तना. पूर्वे जिनभाषित सूत्रार्थ जे भण्या होइए ते स्मरणमां रहिवा माटे, निर्जरा

ને અર્થ શુદ્ધ ઉપયોગ સહિત શુદ્ધ સૂત્રાર્થની વારંવાર સ-
મજ્ઞાય કરીએ તેનું નામ પરાવચનાલંબન. ૪ ધર્મકથા. વિતરાગ
ભગવાને જે ભાવ જેવા પ્રણિત કર્યાછે તે ભાવ તેવા લઈને, ગ્રહીને
વિશેષે કરીને, નિશ્ચય કરીને, શંકા, કંસા અને વિતિ-
ગિહારહિતપણે, પોતાની નિર્જરાને અર્થે સભામધ્યે તે
ભાવ તેવા પ્રણિત કરીએ તેને ધર્મકથાલંબન કહીએ. જેથી
સાંભળનાર, સદ્ગુણનાર બન્ને ભગવંતની આજ્ઞાના આરાવક
થાય. ૫ ધર્મધ્યાનનાં ચાર આલંબન કહેવાયાં. ધર્મધ્યાન-
ની ચાર અનુપ્રેક્ષા કહું છું. ૧ એકત્વાનુપ્રેક્ષા. ૨ અનિ-
ત્વાનુપ્રેક્ષા. ૩ અશરણાનુપ્રેક્ષા. ૪ સંસારાનુપ્રેક્ષા. ૫ ચા-
રેનો બોધ ચાર ભાવનાના પાઠમાં કહેવાઈ ગયોછે. તે તમને
સ્મરણમાં હશે.

શિક્ષાપાઠ ૭૬ ધર્મધ્યાન ભાગ ૩.

ધર્મધ્યાન પૂર્વાચાર્યોએ અને આધુનિક મુનીશ્વરોએ
પણ વિસ્તારપૂર્વકે બહુ સમજાવ્યું છે. ૫ ધ્યાનવહે કરીને
આત્મા મુનીશ્વરભાવમાં નિરંતર પ્રવેશ કરેછે.

જે જે નિયમો પડે છે, ભેદ, લક્ષણ, આલંબન અને અ-
નુપ્રેક્ષા કહી તે બહુ મનન કરવા જેવી છે. અન્ય મુનીશ્વ-
રોનાં કહેવા પ્રમાણે મેં સામાન્ય ભાષામાં તે તમને કહી;
જે સાથે નિરંતર લક્ષ રાખવાની આવશ્યકતા છે કે
કે માત્રી આપણે કયો ભેદ પામ્યા; અથવા કયા ભેદમણી
આવના રાખી છે? ૫ સોઝા ભેદમાંનો ગમે તે ભેદ હિતસ્વિ

અને ઉપયોગી છે; પરંતુ જેવા અનુક્રમથી લેવો જોઈએ તે અનુક્રમથી લેવાયતાં તે વિશેષ આત્મલાભનું કારણ થઈ પડે.

મત્રસિદ્ધાંતનાં અધ્યયનો કેટલાક મુલપાઠે કરેછે; તેના અર્થ, તેમાં કહ્યાં મૂલતત્ત્વો મળી જો તેઓ લક્ષ પહોં તાડે તો કાંઈક સૂક્ષ્મભેદ પામી શકે. કેલનાં પત્રમાં, પત્રમાં પત્રની જેમ ચમત્કૃતિ છે તેમ સૂત્રાર્થને માટે છે. એ સ્વર વિચાર કરતાં નિર્મલ અને કેવલ દયામય ભાગનાં તે વિતરાગપ્રણિત તત્ત્વબોધ તેનું વીજ અંતઃકરણમાં ડાળી નીકળશે. તે અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રાવલોકનથી, પ્રશ્નોત્તરણ વિચારથી અને મનુષ્યરૂપના સપાગમથી ઘોષણ પામીને વૃદ્ધિ થઈ વૃક્ષરૂપે થશે, નિર્જરા અને આત્મપ્રકાશરૂપ પક્ષી તે વૃક્ષ ફળ આપશે.

શ્રવણ, મનન અને નિધિધ્યાસનના પ્રકારો વેદાંતવાદિયોએ બતાવ્યા છે; પણ જેવા આ ધર્મ-ધ્યાનના પૃથક્ પૃથક્ મોઝ ભેદ કહ્યા છે તેવા તત્ત્વપૂર્વક ભેદ કોઈ સ્થળે નથી, એ અપૂર્વ છે. એમાંથી શાસ્ત્રને શ્રવણ કરવાનો, મનન કરવાનો, વિચારવાનો, અન્યને બોધ કરવાનો, શંકાકંઠા ટાલવાનો, ધર્મકથા કરવાનો, એકલ વિચારવાનો, અનિશ્ચતા વિચારવાનો, અશરણતા વિચારવાનો, વૈરાગ્ય પામવાનો સંસારનાં અનંત દુઃખ મનન કરવાનો, અને વિતરાગ ભગવંતની આજ્ઞાવડે કરીને આશ્ના લોકાલોકના વિચાર કરવાનો અપૂર્વ ઉત્સાહ મળે છે. ભેદ ભેદે કરીને એના પાછા અનેક ભાવ સમજાવ્યા છે.

આમાંના કેટલાક ભાવ સમજવાથી તપ્પ, શાંતિ, ક્ષમા, દયા વૈરાગ્ય અને જ્ઞાનનો બહુ બહુ ઉદય થશે.

તમે કદાપિ એ સોઝ ભેદનું પઢન કરી ગયા હશો તો પણ ફરી ફરી તેનું પરાવર્તન કરજો.

શિક્ષાપાઠ ૭૭ જ્ઞાન સંબંધી બે બોલ ભાગ ૧.

જેવઢે વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણીએ તે જ્ઞાન. જ્ઞાન શબ્દનો આ અર્થ છે. હવે યથામતિ વિચારવાનું છે કે એ જ્ઞાનની કંઈ આવશ્યકતા છે ? જો આવશ્યકતા છે તો તે પ્રાપ્તિનાં કંઈ સાધન છે ? જો સાધન છે તો તેને અનુકૂલ દેશકાલ ભાવ છે ? જો દેશકાલાદિક અનુકૂલ છે તો ક્યાં સુધી અનુકૂલ છે ? વિશેષ વિચારમાં એ જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે ? જાણવારૂપ છે શું ? એના વઢી ભેદ કેટલા છે ? જાણવાના સાધન ક્યાં ક્યાં છે ? કયિ કયિ વાટે તે સાધનો પ્રાપ્ત કરાય છે ? એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામ શું છે ? એ જાણવું અવશ્યનું છે.

૧. જ્ઞાનની શી આવશ્યકતા છે ? તે વિષે પ્રથમ વિચાર કરીએ. આ ચતુર્દશ રજ્જવાત્મક લોકમાં, ચતુર્ગતિમાં અનાદિકાલથી સકર્મસ્થિતિમાં આ આત્માનું પર્યટન છે.

મેષાનુમેષ પળ સુખનો જ્યાં ભાવ નથી એવાં નર્કનિગોદા-
દિક સ્થાનક આ આત્માએ બહુ બહુ કાલ વારંવાર સેવન
કર્યા છે; અસહ્ય દુઃખોને પુનઃપુનઃ અને કહો તો અનંતિ-
વાર સહન કર્યા છે. એ ઉતાપથી નિરંતર તાપતો આત્મા
માત્ર સ્વકર્મવિપાકથી પર્યટન કરેછે. પર્યટનનું કારણ
અનંત દુઃખદ જ્ઞાનાવરણાદિ ૬૦ કર્મો છે. જેવડે કરીને
આત્મા સ્વસ્વરૂપને પામી શકતો નથી; અને વિષયાદિક
મોહબંધનને સ્વસ્વરૂપ માની રહ્યો છે. એ સઘડાંનું પરિણા-
મ માત્ર ઉપર કહ્યું તેજ છેકે અનંત દુઃખ અનંત ભાવે ક-
રીને સહેવું, ગમે તેટલું અપ્રિય, ગમે તેટલું સ્વેદદાયક અને
ગમે તેટલું રોદ્ર છતાં જે દુઃખ અનંતકાલથી અનંતિવાર
સહન કરવું પડ્યું; તે દુઃખ માત્ર રહ્યું તે અજ્ઞાનાદિક ક-
ર્મથી એ અજ્ઞાનાદિક ટાલવા માટે જ્ઞાનની પરિપૂર્ણ આ-
વશ્યકતા છે.

શિક્ષાપાઠ ૭૮ જ્ઞાન સંબંધી બે બોલ

ભાગ ૨.

૨ હવે જ્ઞાનપ્રાપ્તિનાં સાધનો વિષે કંઈ વિચાર કરી
એ અપૂર્ણ પર્યાપ્તિવડે પરિપૂર્ણ આત્મજ્ઞાન સાધ્ય થતું નથી
એ માટે થઈને છ પર્યાપ્તિયુક્ત જે દેહ તે આત્મજ્ઞાન સાધ્ય
કરી શકે. એવો દેહ તે એક માનવદેહ છે. આ સ્થળે પ્ર-
શ્ન ઉઠશે કે માનવ દેહ પામેલા અનેક આત્માઓછે, તો તે

સઘळा આત્મજ્ઞાન કાં પામતા નથી ? એ ઉત્તરમાં આપણે માની શકીશું કે જેઓ સંપૂર્ણ આત્મજ્ઞાનને પામ્યાંછે તેઓનાં પવિત્ર વચનામૃતની તેઓને શ્રુતિ નહીં હોય. શ્રુતિવિના સંસ્કાર નથી. જો સંસ્કાર નથી તો પછી શ્રદ્ધા ક્યાંથી હોય ? અને જ્યાં એ એકે નથી ત્યાં જ્ઞાનપ્રાપ્તિ શાની હોય ? એ માટે માનવદેહની સાથે સર્વજ્ઞવચનામૃતની પ્રાપ્તિ અને તેની શ્રદ્ધા એ પણ સાધનરૂપછે. સર્વજ્ઞવચનામૃત અકર્મ ભૂમિ કે કેવલ અનાર્ય ભૂમિમાં મળતાં નથી તો પછી માનવદેહ શું ઉપયોગનો એ માટે થઈને આર્યભૂમિ એ પણ સાધનરૂપ છે. તત્ત્વની શ્રદ્ધા ઉપજવા અને બોધ થવા માટે નિર્ગ્રંથ ગુરુની અવશ્યછે. દ્રવ્યે કરીને જે કુલ મિથ્યાન્ત્રિ છે. તે કુલમાં થયેલો જન્મપણ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્તિની હાની રૂપજ છે. કારણ ધર્મમત ભેદ એ અતિ દુઃખદાયકછે. પરંપરાથી પૂર્વજોએ ગૃહણ કરેલું જે દર્શન તેમાંજ સત્ત્વભાવના બંધાય છે; એથી કરીને પણ આત્મજ્ઞાન અટકે છે. એ માટે મળુ કુલ. એ સઘळाં પ્રાપ્ત કરવા માટે થઈને ભાગ્યશાલી થવું તેમાં સદ્ગુણ્ય એટલે પૂણ્યાનુબંધી પૂણ્ય ઇત્યાદિક ઉત્તમ સાધનો છે. એ દ્વિતિય સાધન ભેદ કહ્યો.

૩ જો સાધન છે તો તેને અનુકૂલ દેશ કાલ છે. એ ત્રીજાં ભેદનો વિચાર કરીએ ભારતમાં મહાવિદહે. ૬૦ કર્મ ભૂમિ અને તેમાં પણ આર્યભૂમિ એ દેશ ભાવે અનુકૂલ છે. જિજ્ઞાસુ મન્ય તમે સઘळा આ કાલે ભારતમાં છો; માટે ભારત દેશ અનુકૂલછે કાલભાવ પ્રમાણે મતિ અને શ્રુતપ્રાપ્ત

કરી શકાય એટલી અનુકૂળતા છે. કારણ આ દુઃસમર્પ-
ચમ કાલમાં પરમાવધિ, મનઃપર્યવ અને કૈવલ્ય એ પવિત્ર
જ્ઞાન વિચ્છેદ છે. એટલે કાલની પરિપૂર્ણ અનુકૂળતા નથી.

૪ દેશકાળાદિ જો અનુકૂળ છે તો ક્યાં સુધી છે?
એનાં ઉત્તર શેષ રહેલું સિદ્ધાંતિક માતૈજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, સા-
માન્યમતથી જ્ઞાન કાલભાવે એકવીશ હજાર વર્ષ તેમાંથી
અઢી સહસ્ત્ર ગયાં, બાકી સાડા અઠાર વર્ષ રહ્યાં; એટલ
પંચમકાલની પૂર્ણતા સુધી કાલની અનુકૂળતા છે. દેશ
કાલ તે લેઈને પરિપૂર્ણ અનુકૂળ છે

શિક્ષાપાઠ ૭૧ જ્ઞાન સંબંધી બે બોલ ભાગ ૩.

હવે વિશેષ વિચાર કરીએ.

૧ આવશ્યકતા શી છે? એ મહદ્ વિચારનું આવર્તન
પુનઃ વિશેષતાથી કરીએ. મુખ્ય અવશ્ય સ્વસ્વરૂપસ્થિ-
તિની શ્રેણીએ ચઢવું. અનંત દુઃખનો નાશ, દુઃખના ના-
શથી આત્માનું શ્રેયિક સુખ; અને સુખ નિરંતર આત્માને
પ્રિયજ છે; પણ જે સ્વસ્વરૂપિક સુખ છે તે. દેશકાલ ભાવને
લઈને શ્રદ્ધા, જ્ઞાન ઇ.° ઉત્પન્ન કરવાની આવશ્યકતા અ-
ને સમ્યક્ ભાવ સહિત ઉચ્ચેર્ગતિ, સાંથી મહાવિદેહમાં
માનવદેહે જન્ન, સાં સમ્યક્ ભાવની પુનઃ વૃદ્ધિ; તત્ત્વજ્ઞા-
નની વિશુદ્ધતા અને દૃઢિ; છેવટે પરિપૂર્ણ આત્મસાધન

જ્ઞાન અને તેનું સત્ય પરિણામ કેવલ સર્વ દુઃખનો અભાવ એટલે અલંકાર, અનુપમ અનંત આશ્વત પવિત્ર મોક્ષની પ્રાપ્તિ એ સઘળાં માટે થઈને જ્ઞાનની આવશ્યકતાની આવશ્યકતા છે!

૨. જ્ઞાનના ભેદ કેટલા છે એનો વિચાર કહું છઉં. એ જ્ઞાનના ભેદ અનંત છે. પણ સામાન્ય દ્રષ્ટિ પરંતુ સમજી શકે એટલા માટે થઈને સર્વજ્ઞ ભગવાને મુખ્ય પાંચ ભેદ કહ્યા છે તે જેમ છે તેમ કહું છઉં. માતે પ્રથમ દ્વિતિય શ્રુત, તૃતિય અવધ ચતુર્થ, મનઃપર્યવ અને પાંચમું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ કેવલ. એના પાછા પ્રતિભેદ છે તેની વઢી અર્તિદ્રિય સ્વરૂપે અનંત ભંગજાલ છે.

૩. શું જાણવારૂપ છે? એનો હવે વિચાર કરીએ. વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણવું તેનું નામ જ્યારે જ્ઞાન; ત્યારે તો વસ્તુઓ તો અનંત છે એને કયિ પંક્તિથી જાણવી? સર્વજ્ઞ થયા પછી સર્વદર્શિતાથી તે સત્પુરૂષ, તે અનંત વસ્તુનું સ્વરૂપ સર્વ ભેદે કરીને જાણે છે અને દેખે છે; પરંતુ તેઓ એ સર્વજ્ઞ શ્રેણીને પામ્યા તે કયિ કયિ વસ્તુને જાણવાથી? અનંત શ્રેણીઓ જ્યાંસુધી જાણી નથી ત્યાંસુધી કયિ વસ્તુને જાણતા જાણતા તે અનંત વસ્તુઓને અનંત રૂપે જાણીએ? એ શંકાનું સમાધાન હવે કરીએ! જે અનંત વસ્તુઓ માની તે અનંત ભંગે કરીને છે. પરંતુ મુખ્ય વસ્તુલ સ્વરૂપે તેની કે શ્રેણીઓ છે. જીવ અને અજીવ. વિશેષ વસ્તુલ સ્વરૂપે નવતલ કિંવા ષટ્દ્રવ્યની શ્રેણીઓ જાણવા રૂપ થઈ પડે છે. જે પંક્તિએ ચઢતાં ચઢતાં સર્વ ભાવે જણાઈ લોકા-

લોકસ્વરૂપ હસ્તામલકવત્ જાણી દેહી શકાય છે. પટલા માટે થઈને જાણવારૂપ પદાર્થ તે જીવ અને અજીવછે એ જાણવા રૂપ મુખ્ય બે શ્રેણીઓ કહવાઈ.

શિક્ષાપાઠ ૮૦ જ્ઞાનસંબંધી બેબોલ

ભાગ ૪.

૪ એના ઉપ ભેદ સંક્ષેપમાં કહું છું. એ ચૈતન્ય લક્ષણે એક રૂપ છે. દેહસ્વરૂપે અને દ્રવ્ય સ્વરૂપે અનંતાનુ અનંતછે. દેહસ્વરૂપે તેના ઇન્દ્રિયાદિક જાણવા રૂપછે તેની ગતિ, વિગતિ ઇત્યાદિક જાણવા રૂપછે; તેની સંસર્ગે રીંદિ જાણવા રૂપછે તેમજ અજીવ તેના રૂપી અરૂપી પુદ્ગલ અકાશાદિક વિચિત્ર ભાવ કાલચક્ર ઇ. જાણવા રૂપ છે જીવાજીવ જાણવાની પ્રકારાંતરે સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી એ નવ શ્રેણી રૂપ નવતત્ત્વ કહ્યાંછે.

જીવ,	અજીવ,	પૂણ્ય,
પાપ,	આશ્રવ,	સંવર,
નિર્જરા,	બંધ,	મોક્ષ.

એમાંનાં કેટલાંક ગ્રાહ્યરૂપ, કેટલાંક જાણવારૂપ કેટલાંક સાગવા રૂપ છે. સઘળાં એ તત્ત્વો જાણવા રૂપ તો છેજ.

૫ જાણવાનાં સાધન. સામાન્ય નિચારમાં એ સાધનો જો કે જાણ્યાંછે. તોપણ વિશેષ કંઈક જાણીએ.

ભગવન્આજ્ઞા અને તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ યથાતથ્ય જાણવું. સ્વયં કાંઈકજ જાણેછે. નહીં તો નિઃશ્રંથજ્ઞાની ગુરુ જણાવી શકે. નિરાગી જ્ઞાતા સર્વોત્તમ છે. એટલા માટે શ્રદ્ધાનું તીજ રોપનાર કે તેને પોષનાર ગુરુ એ સાધન રૂપ છે, એ સાધનાદિકને માટે સંસારની નિવૃત્તિ એટલે શમ, દમ બ્રહ્મચર્યાદિક અન્ય સાધનો છે. એ, સાધનો પ્રાપ્ત કરવાની વાટ કહીએ તો ગણ ચાલે.

૬ એ જ્ઞાનનો ઉપયોગ કે પરિણામના ઉત્તરનો આશય ઉપર આવી ગયો છે; પણ કાલભેદે કંઈ કહેવાનું છે. અને તે એટલુંજ કે દીવસમાં બેઘડીનો વખત પણ નિયમિત રાખીને જિનેશ્વર ભગવાનનાં કહેલા તત્ત્વબોધની પરિચ-ટના કરો. વિતરાગનાં એક સિદ્ધાંતિક શબ્દપરથી જ્ઞાના વરણીનો બહુ ક્ષયોપશમ થશે એમ હું વિવેકથી કહું છું.

શિક્ષાપાઠ ૮૧ પંચમકાલ.

કાલચક્રના વિચારો અવશ્ય કરીને જાણવા યોગ્ય છે. જિનેશ્વરે એ કાલચક્રના બે મુખ્ય ભેદ કહ્યા છે ૧ ઉત્તસર્પિણી ૨ અવસર્પિણી અકેકા ભેદના છ છ આરાછે. આધુનિક વર્તન કરી રહેલો આરો પંચમકાલ કહેવાયછે; અને તે અવસર્પિણીકાલનો પાંચમો આરો છે. અવસર્પિણી એટલે ઉતરતો કાલ, એ ઉતરતા કાલના પાંચમા આરામાં કેવું વર્તન આ ભરતક્ષેત્રે થવું જોઈએ તેને માટે સત્પુરુષોએ કેટલાક વિચારોજણાવ્યા છે; તે અવશ્ય જાણવા જેવાછે.

એઓ પંચમકાલનું સ્વરૂપ મુખ્ય આ ભાવમાં કહેછે. નિગ્રંથપ્રવચનપરથી મનુષ્યોની શ્રદ્ધા ક્ષીણ થતી જશે. ધર્મનાં મૂલતત્ત્વોમાં મતમતાંતર વધશે પાશ્વંડી અને પ્રપંચી મતાંનું મંદન થશે. જનસમૂહની રુચી અધર્મ મળી વળશે. મત્યદયા હલતે હલતે પરાભવ પામશે. મોહાદિક દોષોની વૃદ્ધિ થતી જશે. કંઠી અને પાપિષ્ઠ ગુરુઓ પુજ્યરૂપ થશે દુષ્ટવૃત્તિનાં મનુષ્યો પાંતાના પંદમાં ફાવી જશે. મીઠા પણ ધુર્તવત્કા પવિત્ર મનાશે. શુદ્ધ બ્રહ્મચર્યાદિક શીલયુક્ત પુરુષો મલિન કહેવાશે. આત્મિકજ્ઞાનના ભેદો હજારો જશે; હેતુ વગરની ક્રિયા વધતી જશે. અજ્ઞાનક્રિયા બહુધા સેવાશે; વ્યાકૂલ વિષયોનાં સાધનો વધતાં જશે. ઇકાંતિક પક્ષો સત્તાધિશ થશે. શૃંગારથી ધર્મ મનાશે.

હવે સ્ત્રી સ્ત્રીઓની ભૂમિ શોકગ્રસ્ત થશે. નિર્માન્ય રાજવંશીઓ વેશ્યાના વિલાસમાં મોહ પામશે; ધર્મ, કર્મ, અને સ્ત્રી રાજનીતિ ભૂલી જશે; અન્યાયને જન્મ આપશે. જેમ લુટાશે તેમ પ્રજાને લૂટશે. પોતે પાપિષ્ઠ આચરણો સેવી પ્રજા આગળ તે પલાવના જશે. રાજવીજને નામે શૂન્યતા આવતી જશે. નીચ મંત્રિયોની મહત્તા વધતી જશે. એઓ દિનપ્રજાને હુસીને મંડાર ભરવાનો રાજાને ઉપદેશ આપશે. શીયલભંગ કરવાનો ધર્મ રાજાને અંગિકાર કરાવશે. શાર્યાદિક સદ્ગુણોનો નાશ કરાવશે. મૃગયાદિક પાપમાં અંધ બનાવશે. રાજ્યાધિકારીઓ પોતાના અધિકારથી હજારગુણી અહંપદતા રાખશે. વિપ્રો લાલચુ અને છોથી થઈ જશે. સદ્વિદ્યાને દાટી દેશે; સંસારી સાધનોને

ધર્મ ઠરાવશે. વૈશ્યો માયાવિ, કેવલ સ્વાર્થ અને કઠોર હૃદયના થતા જશે. સમગ્ર મનુષ્યવર્ગની સદ્વૃત્તિયો ઘટતી જશે. અકૃત અને ભયંકર કૃત્યો કરતાં તેઓની વૃત્તિ અટકશે નહીં. વિવેક, વિનય, સરલતા ઇત્યાદિ ગુણો ઘટતા જશે. અનુકંપાને નામે હીનતા થશે. માતા કરતાં પત્નિમાં પ્રેમ વધશે; પિતા કરતાં પુત્રમાં પ્રેમ વધશે; એક પત્નિવૃત્તિ નિયમ પૂર્વક પાઠનારી સુંદરીઓ ઘટી જશે. સ્નાનથી પવિત્રતા ગણાશે; ધનથી ઉત્તમકૃલ ગણાશે. ગુરુથી શિષ્યો અવલ્લા ચાલશે. ભૂમિનો રસ ઘટી જશે. સંક્ષેપમાં કહેવાનો ભાવાર્થ કે ઉત્તમ વસ્તુની ક્ષીણતા છે; અને કનિષ્ઠ વસ્તુનો ઉદય છે. પંચમકાઠનું સ્વરૂપ આમાંનું પ્રત્યક્ષ સૂચવન પણ કેટલું વધું કરે છે !

મનુષ્ય મત્તધર્મતત્ત્વમાં પરિપૂર્ણ શ્રદ્ધાવાન નહીં થઈ શકે; સંપૂર્ણ તત્ત્વજ્ઞાન નહીં પામી શકે; જંબુસ્વામીના નિર્વાણ થઈ દશ નિર્વાણી વસ્તુ આ ભરતક્ષેત્રથી વ્યવહેદ ગઈ.

પંચમકાઠનું આવું સ્વરૂપ જાણીને વિવેકી પુરુષો તત્ત્વને ઘૃહણ કરશે; કાઠાનુમાર ધર્મતત્ત્વશ્રદ્ધા પામીને ઊચ્ચેર્ગતિ સાધી પરિણામે મોક્ષ સાધશે. નિગ્રંથપ્રવચન, નિગ્રંથ ગુરુ ઇત્યાદિ તત્ત્વ પામેવાનાં સાધનો છે. એની આરાધનાથી કર્મની વિરાધના છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૨ તત્વાવબોધ. ભાગ ૧.

દશ વિકાલિક સૂત્રમાં કયન છે કે જેને જીતી જીવી-

ના ભાવ નથી જાણ્યા તે અબુધ સંયમમાં સ્થિર કેમ રહી શકશે ? એ વચનામૃતનું તાત્પર્ય એમ છે કે તમે આત્મા, અનાત્માનાં સ્વરૂપને જાણો, એ જાણવાની પરિપૂર્ણ અવશ્ય છે.

આત્મા અનાત્માનું સત્ સ્વરૂપ નિગ્રંથપવચનનોથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. અનેક મતોમાં એ જે તત્વો વિષે વિચારો દર્શાવ્યા છે; તે યથાર્થ નથી મહા પ્રજ્ઞાવંત આચાર્યો એ કરેલાં વિવેચનસહિત પ્રકારાંતરે કહેલાં મુખ્ય નવતત્વને વિવેકબુદ્ધિથી જે જ્ઞેય કરે છે; તે સત્પુરુષ આત્મસ્વરૂપને ઓઢાવી શકે છે.

સ્યાદ્વાદશૈલી અનુપમ, અને અનંત ભેદ ભાવથી ભરેલી છે; એ શૈલીને પરિપૂર્ણ તો સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શિજ્ઞ જાણી શકે; છતાં એઓનાં વચનામૃતાનુસાર આગમ ઉપયોગથી યથામતિ નવ તત્વનું સ્વરૂપ જાણવું અશક્ય છે. એ નવતત્વ પ્રિય શ્રદ્ધા ભાવે જાણવાથી પરમ વિવેકબુદ્ધિ, શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ અને પ્રભાવિક આત્મજ્ઞાનનો ઉદય થાય છે. નવ તત્વમાં લોહા ઓકનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ આવી જાય છે. જે પ્રમાણે જેની બુદ્ધિની ગતિ છે; તે પ્રમાણે તેઓ તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી દ્રષ્ટિ પહોંચાડે છે; અને ભાવાનુસાર તેઓના આત્માની ઉજ્જ્વલતા થાય છે. તે વડે કરીને તેઓ આત્મજ્ઞાનનો નિર્મલ રસ અનુભવે છે. જેનું તત્ત્વજ્ઞાન ઉત્તમ અને સૂક્ષ્મ છે; તેમજ મુશીલયુક્ત જે તત્ત્વજ્ઞાનને સ્નેહે છે તે પુરુષ મહાભાગી છે.

એ નવતત્વનાં નામ આગળના શિક્ષાપાઠમાં હું કહી ગયું છું; એનું વિશેષ સ્વરૂપ પ્રજ્ઞાવંત આચાર્યોના મહાન ગ્રંથોથી અવશ્ય મેળવવું; કારણ સિદ્ધાંતમાં જે જે કહ્યું છે; તે તે વિશેષ ભેદથી સમજાનાટે સહાયભૂત પ્રજ્ઞાવંત આચાર્યવિરચિત ગ્રંથો છે. એ ગુરુગમ્યરૂપ પણ છે નય, નિક્ષેપા અને પ્રમાણભેદ નવતત્વનાં જ્ઞાનમાં અવશ્યનાં છે; અને તેની યથાર્થ સમજણ એ પ્રજ્ઞાવંતોએ આપી છે.

શિક્ષાપાઠ ૮૩ તત્વાવબોધ ભાગ ૨.

સર્વજ્ઞ ભગવાને લોકાલોકના સંપૂર્ણ ભાવ જાણ્યા અને જોયા તેનો ઉપદેશ ભવ્ય લોકોને કર્યો. ભગવાને અનંત જ્ઞાનવડે કરીને લોકાલોકનાં સ્વરૂપવિષેના અનંત ભેદ જાણ્યા હતા; પરંતુ સામાન્ય માનવિયોને ઉપદેશથી શ્રેણીએ ચઢવા મુખ્ય દેખાતા નવ પદાર્થ તંઓએ દર્શાવ્યા. એથી લોકાલોકના સર્વ ભાવનો એમાં સમાવેશ આવી જાય છે. નિગ્રંથપ્રવચનના જે જે સૂક્ષ્મ બોધ છે; તે તત્ત્વની દ્રષ્ટિએ નવતત્ત્વમાં સમાઈ જાય છે; તેમજ સઘટ્ટા ધર્મમતોના સૂક્ષ્મ વિચાર એ નવતત્ત્વવિજ્ઞાનના એક દેશમાં આવી જાય છે. આત્માની જે અનંત શક્તિયો ઢંકાઈ રહી છે તેને પ્રકાશિત કરવા અર્હત ભગવન્નો પવિત્ર બોધ છે; એ અનંત શક્તિયો સારે પ્રફુલ્લિત થઈ શકે કે જ્યારે નવતત્ત્વ વિજ્ઞાનમાં પારાવાર જ્ઞાની થાય.

સૂક્ષ્મ દ્વાદશાંગી જ્ઞાન પણ એ નવતત્ત્વ સ્વરૂપ જ્ઞાનને

સહાયરૂપ છે. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે એ નવતત્ત્વસ્વરૂપ જ્ઞાન-નો બોધ કરે છે; ઇથી આ નિઃશંક માનવા યોગ્ય છે કે નવતત્ત્વ જેણે અનંત ભાવ ભેદે જાણ્યાં તે સર્વજ્ઞ અને સર્વ દર્શિ થયો.

એ નવતત્ત્વ ત્રિપદીને ભાવે લેવા યોગ્ય છે હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેય એટલે સ્થાગ કરવા યોગ્ય, જાણવા યોગ્ય અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એમ ત્રણ ભેદ નવતત્ત્વ સ્વરૂપના વિચારમાં રહેલાં છે.

પ્રશ્ન:—જે સ્થાગવારૂપ છે તેને જાણીને કરવું શું? જે ગામ ન જવું તેનો માર્ગ શા માટે પૂછવો ?

ઉત્તર:—એ તમારી શંકા સહજમાં સમાધાન થઈ શકે તેવી છે. સ્થાગવારૂપ પણ જાણવા અવશ્ય છે. સર્વજ્ઞ પણ સર્વ પ્રકારના પ્રપંચને જાણી રહ્યા છે. સ્થાગવારૂપ વસ્તુને જાણવાનું મૂલતત્ત્વ આછે કે જો તે જાણી ન હોયતો અ-સ્થાગ ગણી કોઈ વસ્તુ તેવી જવાય; એક ગામથી બીજે પહોંચતાં સુધી વાટમાં જે જે ગામ આવવાનાં હોય તેનો રસ્તો પણ પૂછવો પડે છે; નહીં તો જ્યાં જવાનું છે ત્યાં ન પહોંચી શકાય. એ ગામ જેમ પૂછ્યાં પણ ત્યાં વાસ કર્યો નહીં તેમ પાપાદિક તત્ત્વો જાણવા પણ ગ્રહણ કરવાં નહીં. જેમ વાટમાં આવતાં ગામનો સ્થાગ કર્યો તેમ તેનો પણ સ્થાગ કરવો અવશ્યનો છે.

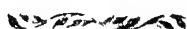
શિક્ષાપાઠ ૮૪ તત્વાવબોધ ભાગ ૩.

નવતત્ત્વનું કાઢભેદે જે સત્પુરુષો ગુરુગમ્યતાથી શ્રવણ, મનન અને નિધિધ્યાસન પૂર્વક જ્ઞાન કરેછે. તે સત્પુરુષો મહા પૂણ્યશાળી તેમજ ધન્યવાદને પાત્ર છે. પ્રત્યેક સુજ્ઞ પુરુષોને મારો વિનયભાવભૂષિત એજ બોધ છે કે નવતત્ત્વને સ્વબુધ્યાનુસાર યથાર્થ જાણવાં.

મહાવીર ભગવંતનાં શાસનમાં બહુ મતમૃતાંતર પડી ગયાં છે તેનું મુખ્ય આ એક કારણ પળ છે કે તત્ત્વજ્ઞાન ભળીથી ઉપાસ્યક વર્ગનું લક્ષ ગયું. માત્ર ક્રિયાભાવપર રા-ચતા રહ્યા; જેનું પારિણામ દૃષ્ટિગોચર છે. અંગ્રેજોના શોધમાં આવેલી પૃથ્વીની વસ્તી એક અબજ અને ચાલીશ કરોડની ગણાઈ છે; તેમાં સર્વ ગચ્છની મઢીને જૈનપ્રજા માત્ર વીશ લાખ છે. એ પ્રજા તે શ્રમણોપાસ્યકની છે. એમાંથી હું ધારુ છું નવતત્ત્વને પઠનરૂપે બે હજાર પુરુષો પળ માંડ જાણતા હશે; મનન અને વિચારપૂર્વક તો આંગઢીને ટેરબે ગણી શકીએ તેટલા પુરુષો પળ નહીં હશે. જ્યારે આવી-પતિત સ્થિતિ તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધી થઈ ગઈ છે સારેજ મતમતાંતર વધી પડ્યા છે. એક લૌકિક કથન છે કે સો શાળે એક મત તેમ અનેક તત્ત્વવિચારક પુરુષોના મતમાં ભિન્નતા બહુધા આવતી નથી.

એ નવતત્ત્વ વિચાર સંબંધી પ્રત્યેક મુનિઓને મારી વિ-જ્ઞાપ્તિ છે કે વિવેક અને ગુરુગમ્યતાથી એનું જ્ઞાન વિશેષ વૃ-દ્ધિમાન કરવું; એથી તેઓનાં પવિત્ર પંચ મહાવૃત્ત દ્રઢ થશે;

જિનેશ્વરનાં વચનામૃતના અનુપમ આનંદની પ્રસાદિ મળશે; મુનીત્વઆચાર પાલવામાં સરઝ થઈ પડશે. જ્ઞાન અને ક્રિયા વિશુદ્ધ હોવાથી સમ્યક્ત્વનો ઉદય થશે; પરિણામે મક્તાંત થઈ જશે.

શિક્ષાપાઠ ૮૬ તત્વાવબોધ ભાગ ૪.

જે જે શ્રમણોપાસ્યક નવતત્ત્વ પઠનરૂપે પણ જાણતા નથી તેઓએ અવશ્ય જાણવાં. જાણ્યા પછી બહુ મનન કરવાં. સમજાય તેટલા ગંભિર આશય ગુરુગમ્યતાથી સદ્ભાવે કરીને સમજવા. આત્મજ્ઞાન ઈથી હજ્જ્વલતા પામશે; અને યમનિયમાદિકનું બહુ પાલન થશે.

નવતત્ત્વ ઇટલે તેનું એક સામાન્યગુંથનયુક્ત પુસ્તક હોય તે નહીં; પરંતુ જે જે સ્થૂંઠ જે જે વિચારો જ્ઞાનીઓએ પ્રણિત કર્યા છે. તે તે વિચારો નવતત્ત્વમાંના અમુક એક બે કે વિશેષ તત્ત્વના હોય છે. કેવળી ભગવાને એ શ્રેણી-ઓથી સઠ્ઠ જગત્ત્મંડલ દર્શાવી દીધું છે; ઈથી જેમજેમ નયાદિ ભેદથી એ તત્ત્વજ્ઞાન મળશે તેમ તેમ અપૂર્વ આનંદ અને નિર્મલતાની પ્રાપ્તિ થશે; માત્ર વિવેક, ગુરુગમ્યતા અને અપ્રમાદ જોડે. એ નવતત્ત્વજ્ઞાન મને બહુ પ્રિય છે. એ ના રસાનુભવિયો પણ મને સદૈવ પ્રિય છે.

કાલભેદે કરીને આ વચ્ચે માત્ર મતિ અને શ્રુત એ બે જ્ઞાન ભરતક્ષેત્રે વિદ્યમાન છે; બાકીનાં ત્રણ જ્ઞાન વ્યવચ્છેદ છે; છતાં જેમ જેમ પૂર્ણ શ્રદ્ધાભાવથી એ નવતત્ત્વજ્ઞાનના વિ-

ચારોની ગુફામાં ઉતરાય છે. તેમ તેમ તેના અંદર અદ્ભૂત આત્મપ્રકાશ, આનંદ, સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાનની સ્ફૂરણા, ઉચ્ચમ વિનોદ અને ગંભીર ચલકાટ ડિંગ્ કરી દઈ શુદ્ધ સમ્યક્ જ્ઞાન તે વિચારો બહુ ઉદય કરેછે. સ્યાદ્વાદવચનાદ્વ-
તના અનંત સુંદર આશય સમજવાની શક્તિ આ કાલમાં આ ક્ષેત્રથી વિચ્છેદ ગયેલી છતાં તે પરત્વે જે જે સુંદર આશયો સમજાય છે તે તે આશયો અતિ અતિ ગંભીર તત્ત્વથી ભરેલા છે. પુનઃપુનઃ તે આશયો મનન કરતાં ચાર્વાકમતિના ચંચલ મનુષ્યને પણ સત્ધર્મમાં સ્થિર કરી દે-
તેવા છે. સંક્ષેપમાં સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ, પવિત્રતા, મહા-
શીલ નિર્મલ ડંઢા અને ગંભીર વિચાર, સ્વચ્છ વૈરાગ્યની ભેટ એ તત્ત્વજ્ઞાનથી મળે છે.

શિક્ષપાઠ ૮૬ તત્વાવબોધ ભાગ ૫.

એકવાર એક સમર્થ વિદ્વાનથી નિગ્રંથપ્રવચનની ચ-
મત્કૃતિ સંબંધી વાતચિત થઈ; તેના સંબંધમાં તે વિદ્વાને જ-
ણાવ્યું કે આટલું હું માન્ય રાखું છું કે મહાવીર એ એક
સમર્થ તત્ત્વજ્ઞાની પુરુષ હતા; એમણે જે બોધ કર્યોછે;
તે શ્રીલી લઈ પ્રજાવંત પુરુષોએ અંગ ઉપઅંગની યોજના
કરી છે તેના જે વિચારો છે તે ચમત્કૃતિ ભરેલા છે; પ-
રંતુ એ ઉપરથી આશ્વી સૃષ્ટિનું જ્ઞાન એમાં રહ્યું છે એમ હું
કહી ન શકું. એમ છતાં જો તમે કંઈ એ સંબંધી પ્રમાણ આ-

पता हो तो हुं ए वातनी कइ श्रद्धा लावी शकुं एना उ-
चरपां में एम कहुं के हुं कइ जैन वचनामृतने यथार्थ तो
शुं पण विशेष भेदे करीने पण जाणतो नथी; पण जे
सामान्य भावे जाणुं छउं एथी पण प्रमाण आपी शकुं
खरो. पछी नवतत्त्वविज्ञान संबंधी वातचित्त नीकळी. में
कहुं एमां आखी सृष्टिनुं ज्ञान आवी जाय छे; परंतु य-
थार्थ समजवानी शक्ति जोइए. पछी तेओए ए कथननुं
प्रमाणे मांग्युं, सारे आठ कर्म में कही बताव्या; तेनी
साथे एम सूचव्युं के ए शिवाय एनाथी भिन्न भाव दर्शावे
एवुं नवमुं कर्म शोधी आपो; पापनी अने पूण्यनी प्रकृतियो
कहीने कहुं आ शिवाय एक पण वधारे प्रकृतिशोधीआपो
एम कहेतां कहेतां अनुक्रमे वात लीधी प्रथम जीवना भेद कही
पूछथु एमां कइ न्यूनाधिक कहेवा मांगोछो! अजीवद्रव्यना
भेद कही पूछथु कइ विशेषता कहोछो? एम नव तत्त्वसंबंधी
वातचित्त थइ सारे तेओए थोड़ीवार विचार करीने कहुं
आतो महावीरनी कहेवानी अद्भुत चमत्कृतिछे के जीवनो
एक नवो भेद मळतो नथी; तेम पापपूण्यादिकनी एक प्र-
कृति विशेष मळती नथी; अने नवमुं कर्म पण मळतुं नथी.
आवां आवां तत्त्वज्ञान सिद्धांतो जैनमां छे ए मारुं लक्ष
नहोतुं. आमां आखी सृष्टिनुं तत्त्वज्ञान केटलेक अंशे
आवी शके खरुं.

શિક્ષાપાઠ ૯૭ તત્વાવબોધ ભાગ ૬.

એનો ઉત્તર આ મળીથી એમ થયો કે હજુ આપ આ-
ટલું કહો છો; તેપણ જૈનના તત્ત્વવિચારો આપના હૃદયે
આવ્યા નથી સાંસુધી; પરંતુ હું મધ્યસ્થતાથી સત્ય કહું છું કે
એમાં જે વિશુદ્ધજ્ઞાન બતાવ્યું છે સાં ક્યાંય નથી; અને સર્વ
મતોએ જે જ્ઞાન બતાવ્યું છે તે મહાવીરના તત્ત્વજ્ઞાનના એક
ભાગમાં આવી જાય છે. એનું કથન સ્યાદ્વાદ છે. એક પક્ષી
નથી. તમે એમ કહ્યું કે કેટલેક અંશે સ્તાંષ્ટનું તત્ત્વજ્ઞાન
એમાં આવી શકે સ્વરૂં; પરંતુ એ મિશ્રવચન છે. અમા-
રી સમજાવવાની અલ્પજ્ઞતાથી એમ બને સ્વરૂં; પરંતુ એથી
એ તત્ત્વોમાં કંઈ અપૂર્ણતા છે એમતો નથીજ. આ કંઈ પક્ષ-
પાતી કથન નથી. વિચાર કરો આસ્તી સૃષ્ટિમાંથી એ
શિવાયનું એક દશમું તત્ત્વ શોધતાં કોઈ કાળે તે મળનાર
નથી. એ સંબંધી પ્રસંગોપાત આપણે જ્યારે વાતચિત અને
મધ્યસ્થ ચર્ચા થાય સારે નિઃશંકતા થાય.

ઉત્તરમાં તેઓએ કહ્યું કે આ ઉપરથી મને એમ તો
નિઃશંકતા છે કે જૈન અદ્વિભૂત દર્શન છે. શ્રેણિપૂર્વક તમે
મને કેટલાક નવતત્ત્વના ભાગ કહી બતાવ્યા એથી હું એમ
બેધડક કહી શકું છું કે મહાવીર ગુપ્તભેદને પામેલો પુ-
રુષ હતો. એમ સહજસાજ વાત કરીને ઉપન્નેવા, વિઘનેવા
અને ધ્રુવના. એ લઘ્વિવાક્ય મને તેઓએ કહ્યું; તે કહી
બતાવ્યા પછી તેઓએ એમ જણાવ્યું છે કે આ શબ્દોના

સામાન્ય અર્થમાં તો કંઈ ચમત્કૃત્તિ દેસાતી નથી. ઉપજવું, નાશ થવું જે અચલતા. એમ એ ત્રણે શબ્દોનો અર્થ છે. પરંતુ શ્રીમન્ ગણધરોષ તો એમ દર્શિત કર્યું છે કે એ વચનો ગુરુમુક્ત્યથી શ્રવણ કરતાં આગળના ભાવિક શિષ્યોને દ્વાદશાંગીનું આશયભરિત જ્ઞાન થતું હતું ! એ માટે મેં કંઈક વિચારો પહોંચાડી જોયા છતાં મને તો એમ લાગ્યું કે એ બનવું અસંભવિત છે, કારણ અતિ અતિ સૂક્ષ્મ માનેલું સિદ્ધાંતિક જ્ઞાન એમાં ક્યાંથી સમાય ? એ સંબંધી તમે કંઈ લક્ષ પહોંચાડી શકશો ?

શિક્ષાપાઠ ૮૮ તત્વાવબોધ ભાગ ૭.

ઉત્તરમાં મેં કહ્યું કે આ કાલમાં ત્રણ મહાજ્ઞાન ભારતથી વ્યવચ્છેદ છે; તેમ છતાં હું કંઈ સર્વજ્ઞ કે મહાપ્રજ્ઞાવંત નથી છતાં મારું જેટલું સામાન્ય લક્ષ પહોંચે તેટલું પહોંચાડી કંઈ સમાધાન કરી શકીશ એમ મને સંભવ રહે છે. ચારે તેમણે કહ્યું જો તેમ સંભવ થતો હોય તો એ ત્રિપદી જીવપર “ના”ને “હા” વિચારે ઉતરો. તે એમ કે જીવ શું ઉત્પત્તિરૂપ છે ? તો કેના. જીવ શું વિઘ્નતારૂપ છે ? તો કે ના. જીવ શું ધ્રુવતારૂપ છે ? તો કે ના. આમ એક વસ્તુ ઉતારો અને બીજી વસ્તુ જીવ શું ઉત્પત્તિરૂપ છે ? તો કે હા. જીવ શું વિઘ્નતારૂપ છે ? તો કે હા. જીવ શું ધ્રુવરૂપ છે ? તો કે હા. આમ ઉતારો. આ

વિચારો આસ્તા મંદહે એકત્ર કરી યોજ્યા છે. એ જો યથાર્થ કહી ન શકાય તો અનેક પ્રકારથી દૂષણ આવી શકે. વિગ્નરૂપે હોય એ વસ્તુ ધ્રુવરૂપે હોય નહીં. એ પહેલી શંકા. જો ઉત્પત્તિ, વિગ્નતા અને ધ્રુવતા નથી તો જીવ કયાં પ્રમાણથી સિદ્ધ કરશો ? એ બીજી શંકા. વિગ્નતા અને ધ્રુવતાને પરસ્પર વિરોધાભાસ એ ત્રીજી શંકા. જીવ કેવલ ધ્રુવ છે તો ઉત્પત્તિમાં હા કહી એ અસત્ય. અને ચોથો વિરોધ. ઉત્પન્નયુક્ત જીવનો ધ્રુવ ભાવ કહો તો ઉત્પન્ન કોણે કર્યો એ પાંચમો વિરોધ. અનાદિપણું જતું રહેછે એ છઠી શંકા. કેવલ ધ્રુવ વિગ્નરૂપે છે એમ કહો તો ચાર્વાકમિશ્ર વચન થયું એ સાતમો દોષ. ઉત્પત્તિ અને વિગ્નરૂપે કહેશો તો કેવલ ચાર્વાકનો સિદ્ધાંત એ આઠમો દોષ. ઉત્પત્તિની ના, વિગ્નતાની ના અને ધ્રુવતાની ના કહી પાછી ત્રણેની હા કહી એના પુનઃરૂપે છ દોષ, એટલે સર્વાંતે ચૌદ દોષ. કેવલ ધ્રુવતા જતાં તિર્થકરનાં વચન ત્રુટી જાય એ પંદરમો દોષ. ઉત્પત્તિધ્રુવતા લેતાં કર્તાની સિદ્ધિ થતાં સર્વજ્ઞ વચન ત્રુટી જાય એ સોઢમો દોષ. ઉત્પત્તિવિગ્નરૂપે પાપપુણ્યાદિકનો અભાવ એટલે ધર્માધર્મ સઘલું ગયું એ સત્તરમો દોષ. ઉત્પત્તિ વિગ્ન અને સામાન્ય સ્થિતિથી (કેવલ અચલ નહીં) ત્રિગુણાત્મક માયા સિદ્ધ થાયછે એ અઠારમો દોષ.

શિક્ષાપાઠ ૮૯ તત્વાવબોધ ભાગ ૮.

ઘટલા દોષ એ કથનો સિદ્ધ ન થતાં આને છે. એક જૈનસમુદાયને અને મારા મિત્રમંડળને એમ કહ્યું હતું કે જૈનસમુદાય ભંગી નય અપૂર્વ છે. અને એથી સર્વ પદાર્થ સિદ્ધ થાય છે. નાસ્તિ, અસ્તિના એમાં અગમ્યભેદ રહ્યા છે. આ કથન સાંભળી અમે બધા ઘેર આવ્યા પછી યોજના કરતાં કરતાં આ લબ્ધિવાક્યની જીવિત યોજના કરી. હું ધારું છું કે એવા નાસ્તિ અસ્તિના બન્ને ભાવ જીવિત નહોં ઉતરી શકે. લબ્ધિવાક્યો પણ કલેશરૂપ થઈ પડશે. યદી એ મળી મારી કંઈ તિરસ્કારની દ્રષ્ટિ નથી.

આપે જે નાસ્તિ અને અસ્તિ નય જીવિત ઉતારવા ધાર્યો તે મનિષ્કેપ શૈલીથી નથી. ઘટલે વચ્ચે એમાંથી એકાંતિક પક્ષ લેઈ જવાય; તેમ વળી હું કંઈ સ્યાદાદ શૈલીનો યથાર્થ જાણનાર નથી. મંદમતિથી લેશ ભાગ જાણું છું. નાસ્તિ અસ્તિ નય પણ આપે શૈલી પૂર્વક ઉતાર્યો નથી ઘટલે હું તર્કથી જે ઉત્તર દઈ શકું તે આપ સાંભળો.

ઉત્પત્તિમાં “ના” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે છે કે જીવ અનાદિ અનંત છે.

વિગ્રતામાં “ના” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે એનો કોઈ કાલે નાશ નથી.

ધ્રુવતામાં “ના” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ ય-

યાર્થ થઈ શકે કે એક દેહમાં તે સદૈવને માટે રહેનાર નથી.

શિક્ષાપાઠ ૧૦ તત્વાવબોધ ભાગ ૯.

ઉત્પત્તિમાં “હા” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે જીવનો મોક્ષ થયા સુધી એક દેહમાંથી ચ્યવન પામી તે બીજા દેહમાં ઉપજે છે.

વિગ્નતામાં “હા” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે તે જે દેહમાંથી આવ્યો સાંથી વિગ્ન પામ્યો: વા ક્ષણ ક્ષણ પ્રતિ એની આત્મિક રિદ્ધિ વિષયાદિક મરણવડે રુંધાઈ રહી છે એ રૂપે વિગ્નતા યોજી શકાય છે.

ધ્રુવતામાં “હા” એવી જે યોજના કરી છે તે એમ યથાર્થ થઈ શકે કે દ્રવ્યે કરી જીવ કોઈ કાલે નાશ રૂપ નથી. ત્રિકાલ સિદ્ધ છે.

હવે એથી કરીને યોજેલા દોષ પળ હું ધારું છું કે ત્લી જશે.

૧ જીવ વિગ્નરૂપે નથી માટે ધ્રુવતા સિદ્ધ થઈ. એ પહેલો દોષ ટલ્યો.

૨ ઉત્પત્તિ, વિગ્નતા અને ધ્રુવતા એ ભિન્ન ભિન્ન ન્યાયે સિદ્ધ થઈ; એટલે જીવનું સસજ્જ સિદ્ધ થયું એ બીજો દોષ ગયો.

૩ જીવનાં સસસ્વરૂપે ધ્રુવતા સિદ્ધ થઈ એટલે વિગ્નતા ગઈ. એ ત્રીજો દોષ ગયો.

૪ દ્રવ્ય ભાષે જીવની ઉત્પત્તિ અસિદ્ધ થઈ એ ચોથો દોષ ગયો.

५ अनादि जीव सिद्ध थयो एटले उत्पत्ति संबंधी नो पांचमो दोष गयो.

६ उत्पत्ति असिद्ध थइ एटले कर्त्ता संबंधीनो छहो दोष गयो.

७ ध्रुवता साथे विघ्नता लेतां अबाध थयुं एटले चार्वाक मिश्रवचननो सातमो दोष गयो

८ उत्पत्ति अने विघ्नता प्रथक् प्रथक् देहे सिद्ध थ पाटे केवळ चार्वाकसिद्धांत ए नामनो आठमो दोष गयो

१४ शंकानो परस्परनो विरोधाभास जतां चौदसु-
धीना दोष गया.

१५ अनादि अनंतता सिद्ध थतां स्याद्वादवचन सत्य थयुं ए पंदरमो दोष गयो.

१६ कर्त्ता नथी ए सिद्ध थतां जिनवचननी ससता रही ए सोळमो दोष गयो.

१७ धर्माधर्म, देहादिक पुनरावर्त्तन सिद्ध थतां स-
त्तरमो दोष गयो.

१८ ए सर्व वात सिद्ध थतां त्रिगुणात्मक माया अ-
सिद्ध थइ ए अठारमो दोष गयो.

शिक्षापाठ ९१ तत्वावबोध भाग १०

आपनी योजेली योजना हुं धारुं छरुं के आधा

સમાધાન પામી દશે. આ કંઈ યથાર્થ શૈલી ઉતારી નથી, તોપણ એમાં કંઈ પણ વિનોદ મળી શકે તેમ છે. એ ઉપર વિશેષ વિવેચનને માટે બોહોઢો વાત જોડે એટલે વધારે કહેતાં નથી; પણ એક બે ટુંકી વાત આપને કહેવાની છે કે જો આ સમાધાન યોગ્ય થયું હોય તો કહું. પછી તેઓ તરફથી મનમાનતા ઉત્તર મળ્યો, અને એક બે વાત જે કહેવાની હોય તે સહર્ષ કહો એમ તેઓએ કહ્યું.

પછી મેં મારી વાત સંજીવન કરી લલિત સંબંધી કહ્યું. આપ એ લલિત સંબંધી શકા કરો કે એને કેશરુપ કહો તો એ વચનોને નિન્યાય મળે છે. એમાં અતિ અતિ ઉજ્જ્વલ આત્મિક શક્તિ ગુરુગમ્યતા અને વૈરાગ્ય જોડે છે. જ્યાં સુધી તેમ નથી. આં સુધી લલિત વિષે શંકા રહે સ્વરી; પણ હું ધારું છું કે આ વેળા એ સંબંધી કહેલા બે બોલ નિર્ણયક નહીં જાય. તે એ કે જેમ આ યોજના નાસ્તિ અસ્તિપર યોજી જોડે તેમ એમાં પણ બહુ સૂક્ષ્મ વિચાર કરવાના છે. દેહે દેહની પ્રથક્ પ્રથક્ ઉત્પત્તિ ચ્યવન, વિશ્રામ, ગર્ભાધાન, પર્યાપ્તિ, ઇન્દિ, સત્તાજ્ઞાન, મંજ્ઞા આયુષ્ય વિષય ૩૦ અનેક કર્મપ્રકૃતિ પ્રત્યેક ભેદ લેતાં. જે વિચારો એ સંબંધી નીકળે તે અપૂર્ણ છે. જ્યાં સુધી લક્ષ પહોંચે આં સુધી સઘળા વિચાર કરેછે પરંતુ દ્રવ્યાર્થિક ભાવાર્થ નયે આસ્ત્રી સૃષ્ટિ એ ત્રણ શબ્દોમાં રહી છે તેનો વિચાર કોઈજ કરે છે; તે સત્ગુરુ મુક્તની પવિત્ર લલિતરૂપે જ્યારે આવેસારે દ્વાદશાંગી જ્ઞાન આ માટે ન થા-

ય? જગત્ એમ કહેતાં જેમ મનુષ્ય એક ઘર, એક વાસ, એક ગામ, એક શહેર, એક દેશ, એક સ્તંભ એક પૃથ્વી એ સઘળું મૂકી દઈ અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રયુક્તાદિકથી ભરપૂર વસ્તુ એકદમ કેમ સમજી જાય છે? એનું કારણ માત્ર એ ટલુંજ કે તે એ શબ્દની બહોઝતાને સમજ્યું છે. કેવળ લક્ષની અમુક બહોઝતાને સમજ્યું છે. જેથી જગત્ એમ કહેતાં એવડો મોટો મર્મ સમજી શકેછે; તેમજ ઋજુ અને સરલ સત્પાત્ર શિષ્યો નિગ્રંથ ગુરુથી એ ત્રણ શબ્દોની ગમ્યતા લઈ દ્વાદશાંગી જ્ઞાન પામતા હતા; અને તે લબ્ધિ અલ્પજ્ઞતાથી વિવેકે જોતાં કલેશરૂપ પળ નથી.

શિક્ષાપાઠ ૧૨ તત્વાવબોધ ભાગ ૧૧.

એમજ નવતણ સંબંધી છે. જે મધ્ય વયના ક્ષત્રિયપુત્રે જગત્ અનાદિ છે; એમ વેષઢક કહી કર્તાને ઉઢાડ્યો હશે તે પુરુષે શું કંઈ સર્વજ્ઞતાના ગુણ ભેદ વિના કર્યું હશે? તેમ એની નિર્દોષતા વિશે જ્યારે આપ વાંચશો ત્યારે નિશ્ચય એવો વિચાર કરશો કે એ પરમેશ્વર હતા. કર્તા નહોતો અને જગત્ અનાદિ હતું તો તેમ કયું. એના અપક્ષપાતિ અને કેવલ તત્ત્વમય વિચારો આપે અવશ્ય વિશોભવા યોગ્ય છે. જૈન દર્શનના અવર્ણવાદીઓ માત્ર જૈનને નથી જ્ઞાણતા પટલે અન્યાય આપે છે તે હું ધારું છું કે મમત્ત્વથી અધોગતિ સેવશે.

આ પછી કેટલીક વાત્સલ્ય ચરિત્ર; પ્રસંગોપાત્ત એ તત્ત્વ

बिचारवानुं वचन लइने सहर्ष हुं सांथी उठ्यो हतो.

तत्त्वावबोधना संबंधमां आ कथन कहेवायु, अनंतभे-
दथी भरेला ए तल विचारो जेटला काळभेदथी जेटला
ज्ञेय थाय तेटला ज्ञेय करवा, ग्राह्यरूप थाय तेटला ग्रहवा;
अने सागरूप देखाय तेटला सागवा.

ए तत्वोने जे गथार्थ जाणेछे; ते अनंत चतुष्टयिथी
विराजमान थाय छे ए हुं ससताथी कहूं छउं; ए नवत-
त्त्वनां नाम मूकवामां पण अरधुं सूचवन मोक्षनी निकटतानुं
जणाय छे !

शिक्षापाठ ९३ तत्त्वावबोध भाग १२.

एतो तमारा लक्षमां छे के जीव, अजीव ए अनुक्र-
मथी छेवटे मोक्ष नाम आवेछे. हवे ते एक पछी एक मूकी
जइए तो जीव अने मोक्षने अनुक्रमे आद्यअंत रहेवुं पइशे.

जीव

अजीव.

पूण्य.

पाप.

आश्रव.

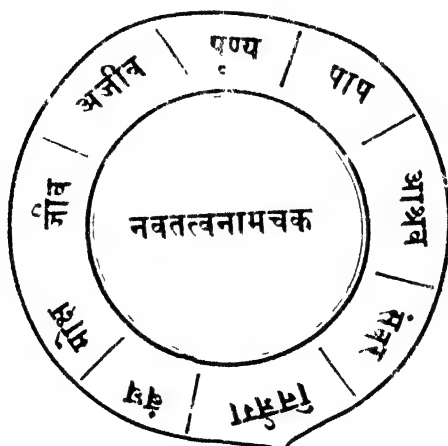
संवर.

निर्जरा.

बंध.

मोक्ष.

મેં આગળકચ્છું હતું કે એ નામ મૂકવામાં જીવ અને મોક્ષને કટ-
તાછે. છતાં આ નિકટતા તો ન થઈ. પણ જીવ અજીવને નિક-
ટતા થઈ. પરંતુ એમ નથી. અજ્ઞાનવડે તો એ બન્નેને જ નિકટતા
રહાંછે, જ્ઞાનવડે જીવ અને મોક્ષને નિકટતા રહી છે જેમકે.

હવે જુઓ એ બન્નેને કંઈ નિકટતા આવી છે ! હા કહેલી
નિકટતા આવી ગઈ છે. પણ એ નિકટતા તો દ્રવ્યરૂપ છે.
જ્યારે ભાવે નિકટતા આવે સારે સર્વ સિદ્ધિ થાય, એ નિકટ-
તાનું સાધન સત્પરમાત્મ તત્ત્વ, સત્ગુરુતત્ત્વ, અને સત્ધર્મ તત્ત્વ
છે. કેવળ એક જ રૂપ થવા જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર છે.

એ ચક્રથી એવી પણ આશંકા થાય કે જ્યારે બન્ને
નિકટ છે સારે શું બાકીનાં સાગવાં ! ઉત્તરમાં એમ કહું
છઉં કે જો સર્વ સાગી શકતા હોતો સાગી ઘો એટલે મો-
ક્ષરૂપ જ થશે નહીં ! તો હેય જ્ઞેય ઉપાદેયનો બોધ લ્યો.
એટલે આત્મસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થશે.

शिक्षापाठ ९४ तत्त्वावबोध भाग १३

जे जे हुं कही गयो ते ते कंइ केवळ जैनकुळधी ज-
न्म पामेला पुरुषने माटे नथी, परंतु सर्वने माटे छे तेम
आ पण निशंक मानजो के हुं जे कहुं छउं ते अपक्षपाते
अने परमार्थबुद्धिथी कहुं छउं.

तमने जे धर्मतत्त्व कहेवानुं छे; ते पक्षपात के स्वार्थ
बुद्धिथी कहेवानुं मने कंइ प्रयोजन नथी; पक्षपात के स्वा-
र्थथी हुं तमने अधर्मतत्त्व बोधी अधोगतिने शा माटे साधुं!
वारवार हुं तमने निग्रंथनां वचनामृतो माटे कहुं छउं;
तेनुं कारण ते वचनामृतां तत्त्वमां परिपूर्ण रुप ते छे. जिने-
श्वरोने एवुं कोइपण कारण नहोतुं के जे निमित्ते तेओ मृषा
के पक्षपाती बोधे; तेम एओ अज्ञानी नहता; के एथी मृषा
बोधाइ जवाय. आशंका करशो के ए अज्ञानी नहोता
ए शा उपरथी जणाय? तो तेना उत्तरमां एओना पवित्र
सिद्धांतोना रहस्यने मनन करवानुं कहुं छउं; अने एम
जे करशे तेतो पुनः आशंका लेश पण नहीं करे. जैनमत
प्रवर्तकोए मने कंइ भूरशीदक्षणा आपी नथी; तेम ए मारा
कंइ कुटुंबपरिवारी पण नथी के ए माटे पक्षपाते हुं कंइ
पण तमने कहुं. तेमज अन्यमत प्रवर्तकोने मारे कंइ वैर-
बुद्धि नथी के मिथ्या एनुं खंडन करुं. बन्नेमां हुंतो मंद-
मति मध्यस्वरुप छउं. बहु बहु मननथी अने मारी मति
ज्यां सुधी पहाँची सांसुधीना विचारथी हुं विनयथी
एम कहुं छउं के प्रियभव्यो जैन जेवुं एके पूर्ण अने

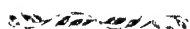

પવિત્ર દર્શન નથી; ચિત્તરાગ જેવો એકે દેવ નથી. તરીને અનંત દુઃખથી પાર પામવું હોય તો એ સર્વજ્ઞદર્શનરૂપ કલ્પદ્રુક્ષને તેવો.

શિક્ષાપાઠ ૧૫ તત્વાવબોધ ભાગ ૧૪

જૈન એ પટલી બધી સૂક્ષ્મ વિચારસંકલનાથી ભરેલું દર્શન છે કે જેમાં પ્રવેશ કરતાં પળ બહુ વસ્તુત જોડે. ઉપર ઉપરથી કે કોઈ પ્રતિપક્ષીના કહેવાથી અમુક વસ્તુ સંબંધી અભિપ્રાય બાંધવો કે આપવો એ વિવેકીનું કર્તવ્ય નથી. એક તઢાવ સંપૂર્ણ થયું હોય; તેનું જલ ઉપરથી સમાન લાગે છે; પળ જેમ જેમ આગલ ચાલીએ છીએ તેમ તેમ વધારે વધારે ડંઢાપણું આવતું જાય છે; છતાં ઉપર તો જલ સપાટજ રહે છે; તેમ જગત્ના સઘઢા ધર્મમતો એક તઢાવ રૂપ છે, તેને ઉપરથી સામાન્ય સપાટી જોડને સરસા કહી દેવા એ ઉચ્ચિત નથી. એમ કહેનારા તત્ત્વને પામેલા પળ નથી. જૈનના અકેકા પવિત્ર સિદ્ધાંતપર વિચાર કરતાં આયુષ્ય પૂર્ણ થાય તો પળ પાર પામીએ નહીં તમ રહ્યું છે. બાકીના સઘઢા ધર્મમતોના વિચાર જિનપ્રણિત વચનામૃતસિંધુ આગલ એક વિંદુરૂપ પળ નથી. જૈન જેણે જાણ્યો; અને સેવ્યો તે કેવલ નિરાગી અને સર્વજ્ઞ થઈ જાય છે. એના પ્રવર્ત્તકો કેવા પવિત્ર પુરુષો હતા! એના સિદ્ધાંતો કેવા અસંદ સંપૂર્ણ અને દયામય છે! એમાં

દૂષણ કાંઈજ નથી. કેવલ નિર્દોષ તો માત્ર જેનું દર્શન છે. એવો એકે પારમાર્થિક વિષય નથી કે જે જૈનમાં નહીં હોય અને એ એકે તત્ત્વ નથી કે જે જૈનમાં નથી; એક વિષયને અનંતભેદને પરિપૂર્ણ કહેનાર તે જૈનદર્શન છે. પ્રયોજનભૂત તત્ત્વ એના જેવું ક્યાંય નથી. એક દેહમાં બે આત્મા નથી; તેમ આત્મી સૃષ્ટિમાં બે જૈન એટલે જૈનની તુલ્ય એકે દર્શન નથી. આમ કહેવાનું કારણ શું ? તો માત્ર તેની પરિપૂર્ણતા, નિરાગીતા, સચ્ચતા અને જગત્ હિતમ્બિતા.

શિક્ષાપાઠ ૯૬ તત્વાવબોધ ભાગ ૧૫.

ન્યાયપૂર્વક આટલું મારે પણ માન્ય રાખવું જોઈએ કે જ્યારે એકદર્શનને પરિપૂર્ણ કહી વાત સિદ્ધ કરવી હોય ત્યારે પ્રતિપક્ષની મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી અપૂર્ણતા દર્શાવી જોઈએ અને એ વે વાતપર વિવેચન કરવા અહીં જેટલી જગ્યા નથી; તો પણ થોડું થોડું કહેતાં આવ્યો છું; મુખ્યત્વે જે વાત છે તે આ છે કે એ મારી વાત જેને સ્વીકાર થતી ન હોય કે અસંભવિત લાગતી હોય તેને જૈનતત્ત્વવિજ્ઞાની શાસ્ત્રો અને અન્યતત્ત્વવિજ્ઞાની શાસ્ત્રો મધ્યસ્થ બુદ્ધિથી મનન કરી ન્યાયને કાંટે તોલન કરવું. એ ઉપરથી અવશ્ય એટલું મહાવાક્ય નીકળશે કે જે આગલનગારાપર ઢાંડી ઠોકીને કહેવાયું હતું તે સ્વરૂપ હતું.

જગત્ ગાઢારિયો પ્રવાહ છે; ધર્મના મતભેદ સંબંધીના શિક્ષાપાઠમાં દર્શિત કયા પ્રમાણે અનેક ધર્મમતની જાલ

લાગી પડીછે. વિશુદ્ધ આત્મા કોઈકજ થાયછે. વિવેકથી તત્ત્વને કોઈકજ શોધેછે. છટલં મને કંઈ વિશેષ શ્વેદ નથી કે જૈનતત્ત્વને અન્યદર્શનિયો શા માટે જાણતા નથી? એ આશંકાજ કરવારૂપ નથી.

છતાં મને વહુ આશ્ચર્ય લાગેડું કે કેવલ શુદ્ધ પરમાત્મ તત્ત્વને પામેલા, સકલ દૂષણગ્રહિત, મૃષા કહેવાનું જેને કંઈ નિમિત્ત નથી એવા પુરુષનાં કહેલાં પવિત્ર દર્શનને પોતે તો જાણ્યું નહીં; પોતાના આત્માનું હિત તો કર્યું નહીં; પણ અવિવેકથી મતભેદમાં આવી જડ કેવલ નિર્દોષ અને પવિત્ર દર્શનને નાસ્તિક શા માટે કહ્યું હશે? યદી હુ મ-મનું છડું કે એ કહેનારા એના તત્ત્વને જાણતા નહોતા; વઢી એના તત્ત્વને જાણવાથી પોતાની શ્રદ્ધા ફરશે ત્યારે લોકો પછી પોતાના આગલ કહેલા મનને ગાંઠશે નહીં. જે લૌકિક મતમાં પોતાની આજીવિકા રહી છે; એવા વેદોની મહત્તા ઘટાડવાથી પોતાની મહત્તા ઘટશે; પોતાનું મિથ્યા સ્થાપિત કરેલું પરમેશ્વરપદ ચાલશે નહીં. એથી જૈનતત્ત્વમાં પ્રવેશ કરવાની રુચિને મૂલ્યથી વંધ કરવા લોકોને એવી ભ્રમભુરકી આપી કે જૈન નાસ્તિક છે. લોકો તો વિચારા ગમરુ ગાઢર છે; છટલે પછી વિચાર પણ ક્યાંથી કરે? એ કહેવું કેટલું અનર્થકારક અને મૃષા છે તે જેને વિતરાગ પ્રણિત સિદ્ધાંતો વિવેકથી જાણ્યા છે તે જાણે. મારું કહેવું મંદબુદ્ધિઓ વચ્ચે પક્ષપાતમાં લઈ જાય.

શિક્ષાપાઠ ૧૭ તત્વાવબોધ ભાગ ૧૬.

જૈન પવિત્ર દર્શનને નાસ્તિક કહેવાવવામાં તેઓ

एक दलीलथी मिथ्या फाववा इच्छे के जैनदर्शन आ जगत्तना कर्त्ता परमेश्वरने मानतुं नथी; अने जे परमेश्वरने नथी नान्ता तेतो नास्ति न ज छे. आ वात भद्रिकजनोने शीघ्र चोटी रहेछे. कारण तेओमां यथार्थ विचार करवानी प्रेरणा नथी. जो ए उपरथी एम विचारमां आवेके जैन जगत्तने सारे अनादि अनंत कहेछे ते कया न्यायथी कहेछे ? जगत्कर्त्ता नथी एम कहेवाभां एमनुं निमित्त शुं छे ? एम एक पछी एक भेदरूप विचारथी तेओ जैननी पवित्रतापर आवी शके. जगत् रचवानी परमेश्वरने अवश्य शी हती ? रच्युं तो मुख दुःख मूकवानुं कारण शुं हतुं ? रचीने मोत शा माटे मूक्युं ? ए लीला बताववी कोने हती ? रच्युं तो कयां कर्मथी रच्युं ? ते पहेलां रचवानी इच्छा कां न-होती ? इश्वर कोण ? जगत्तना पदार्थ कोण ? अने इच्छा कोण ? रच्युं तो जगत्तमां एकज धर्मनुं प्रवर्त्तन राखवुं हतुं : आम भ्रमनामां नाखवानी अवश्य शी हती ? कदापि ए बधुं मानो के ए विचारानी भूल थइ ! हशे ! क्षमा करीए पण एवं दोढ डहापण क्यांथी सूज्युं के एनेज मूलथी उखेडनार एवा महावीर जेवा पुरुषोने जन्म आपे ? एनां कहेलां दर्शनने जगत्तमां विद्यमानता आपे ? पोताना पग-पर हाथे करीने कुहाडो मारवानी एने शुं अवश्य हती ? एक तो जाणे ए प्रकारे विचार, अने बाकी बीजा प्रकारे ए विचार के जैनदर्शन प्रणितकोने एनाथी कंइ द्वेष हतो ? ए जगत्कर्त्ता होत तो एम कहेवाथी एओना लाभने कंइ

હાનિ પહોંચતી હતી ? જગત્કર્તા નથી. જગત્ અનાદિ અનંત છે; એમ કહેવામાં એમને કંઈ મહત્તા મળી જતી હતી? આવા અનેક વિચારો વિચારતાં જણાઈ આવશે કે જૈમ જગત્નું સ્વરૂપ હતું તેમજ તે પવિત્ર પુરુષોએ કશુંકે. એમાં ભિન્નભાવ કહેવા એમને પ્રયોજન નહોતું. સૂક્ષ્મમાંસૂક્ષ્મ જંતુની રક્ષા જેણે પ્રણિત કરીકે; એક રજકળથી કરીને આત્મા જગત્ના વિચારો જેણે સર્વ ભેદે કહ્યાકે તેવા પુરુષોનાં પવિત્ર દર્શનને નાસ્તિક કહેનારા કયિ ગતિને પામશે એ વિચારતાં દયા આવે છે !

શિક્ષાપાઠ ૧૮ તત્વાવબોધ ભાગ ૧૭

જે ન્યાયથી જય મેલવી શકતો નથી; તે પછી ગાલો ખાંડે છે; તેમ પવિત્ર જૈનના અઘંડ તત્ત્વસિદ્ધાંતો શંકરાચાર્ય, દયાનંદ સન્યાસી વગેરે જ્યારે તોડી ન શક્યા ત્યારે પછી જૈન નાસ્તિક છે, સો ચાર્વાકમંત્રે ઉત્પન્ન હુઆ છે. પણ એ સ્થલે કોઈ પ્રશ્ન કરે કે મહારાજ ! એ વિવેચન તમે પછી કરો. એવા શબ્દો કહેવામાં કંઈ વચ્ચે વિવેક કે જ્ઞાન જોતું નથી; પણ આનો ઉત્તર આપો કે જૈન વેદથી કયિ વસ્તુમાં ઉતરતો છે; એનું જ્ઞાન, એનો બોધ; એનું રહસ્ય; અને એનું સત્શીલ કેવું છે તે એકવારકહો? આપના વેદ વિચારો કયી વાક્યમાં જૈનથી વહે છે ? આમ જ્યારે મર્મસ્થાનપર આવે ત્યારે મૈનતા શીવાય તેઓ પાસે બીજું કંઈ સાધન રહે નહીં. જે સત્પુરુષોના વચનામૃત

अने योगबलधी आ सृष्टिमां सखदया, तत्त्वज्ञान अने महशील उदय पामेछे; ते पुरुषो करतां जे पुरुषो शृंगारमां राच्या पड्या छे. सामान्य तत्त्वज्ञानने पण नथी जाणता; जेनो आचार पण पूर्ण नथी तेने चढता कहेवा—परमेश्वरने नामे स्थापवा अने सत्यस्वरूपनी अवर्ण भाषा बोलवी परमात्म स्वरूप पामेला ने नास्तिक कहेवा ए एमनी केटली बधी कर्मनी बहोलतानुं सूचवन करे छे! परंतु जगत मोहांध छे; मतभेद छे सां अंधारुं छे. ममत्व के रागछे सां सत्य तत्व नथी. ए वात आपणे शा माटे न विचारवी!

हुं एक मुख्य वात तमने कहूं छउं के जे ममत्तरहितनी अने न्यायनी छे. ते ए छे के गमे ते दर्शनने तमे मानो; गमे तो पछी तमारी द्रष्टिमां आवे तेम जैनने कहो, सर्व दर्शनना शास्त्रतत्वने जुओ तेम जैनतत्वने पण जुओ. स्वतंत्र आत्मिकशक्तिए जे योग्य लागे ते अंगिकार करो. मारुं के बीजा गमे तेनुं भले एकदम तमे मान्य न करो पण तत्वने विचारो!

शिक्षापाठ ९९ समाजनी अगत्य.

आंग्लभीमियो संसारसंबंधी अनेक कळा कौशल्यमां साथी विजय पाम्या छे! ए विचार करतां आपण ने तत्काल जणाशे के तेओनो बहु उत्साह अने ए उत्साहमां अनेकहुं मलबुं. कळाकौशल्यना ए उत्साही काममां ए अनेक पुरुषोनी उभी थएली सभा के समाजे परिणा-

મ શું મેળવ્યું ? તો ઉત્તરમાં એમ આવશે કે લક્ષ્મી કીર્તિ અને અધિકાર. એ એમના ઉદાહરણ ઉપરથી એ જાતિનાં કળાકૌશલ્યો શોધવાનો હું અહીં બોધ કરતો નથી; પરંતુ સર્વજ્ઞ ભગવાનનું કહેલું ગુપ્ત તત્ત્વ પ્રમાદ સ્થિતિમાં આવી પડ્યું છે, તેને પ્રકાશિત કરવા તથા પૂર્વાચાર્યોનાં ગુંથેલાં મહાન શાસ્ત્રો એકત્ર કરવા, પડેલા ગચ્છના મતમતાંતરને ટાળવા તેમજ ધર્મવિદ્યાને પ્રફુલ્લિત કરવા એક મહાન સમાજ સદાચરણી શ્રીમંત અને ધીમંત બન્નેએ મઢીને સ્થાપન કરવાની અવશ્ય છે એમ દર્શાવું છું. પવિત્ર સ્યાદ્વાદમતનું ઢંકાયેલું તત્ત્વ પ્રસિદ્ધિમાં આણવા જ્યાં મુધી પ્રયોજન નથી; ત્યાં મુધી શામનની ઉન્નતિ પણ નથી. લક્ષ્મી કીર્તિ અને અધિકાર સંમારી કળાકૌશલ્યથી મળે છે, પરંતુ આ ધર્મકળાકૌશલ્યથી તો સર્વ સિદ્ધિ સાંપડશે. મહાન સમાજના અંતર્ગત ઉપસમાજ સ્થાપના. મતમતાંતર તર્જી, વાઢામાં બેસી રહેવા કરતાં એમ કરવું ઉચ્ચિત છે. હું ઇચ્છું છું કે તે કૃતની સિદ્ધિ થઈ જૈનાંતર્ગચ્છ મત-ભેદ ટળો; સત્ય વસ્તુ ઉપર મનુષ્યમંડળનું લક્ષ આવો; અને મમત્ત્વ જાઓ !

શિક્ષાપાઠ ૧૦૦ મનોનિગ્રહનાં વિઘ્ન.

વારંવાર જે બોધ કરવામાં આવ્યો છે તેમાંથી મુખ્ય તાત્પર્ય નીકળે છે તે એ છે કે આત્માને તારો અને તારવા માટે તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રકાશ કરો; તથા સત્શીલને સેવો. એ પ્રાપ્ત કરવા જે જે માર્ગ દર્શાવ્યા તે તે માર્ગ મનોનિગ્રહતાને

આધિન છે. મનોનિગ્રહતા થવા લક્ષની બહોઝતા કરવી યથોચ્ચિત છે, એ બહોઝતામાં વિગ્રરૂપ નીચેના દોષ છે.

૧ આઝસ	૧૧ તુચ્છવસ્તુથી આનંદ
૨ અનિયમિત ઁઘ	૧૨ રસગારવલુબ્ધતા
૩ વિશેષ અહાર	૧૩ અતિભોગ
૪ ઉન્માદ પ્રકૃતિ	૧૪ પારકુંઅનિષ્ટ ઇચ્છવું
૫ માયાપ્રપંચ	૧૫ કારણવિનાનું રચવું
૬ અનિયમિતકામ	૧૬ જ્ઞાજ્ઞાનાં સ્નેહ.
૭ અકરણિયવિલાસ	૧૭ અયોગ્યસ્થલે જવું
૮ માન	૧૮ ઁકે ઉત્તમ નિયમ
૯ મર્યાદાઉપરાંતકામ	સાધ્ય ન કરવો.
૧૦ આપવડાઈ	

અષ્ટાદશ પાપસ્થાનક સાં સુધી ક્ષય થવાનાં નથી કે જ્યાંસુધી આ અષ્ટાદશ વિગ્રથી મનનો સંબંધ છે. આ અષ્ટાદશ દોષ જવાથી મનોનિગ્રહતા અને ધારેલી સિદ્ધિ થઈ શકે છે. એ વસ્તુ જ્યાંસુધી મનથી નિકટતા ધરાવે છે સાં સુધી તે મનુષ્ય પળ આત્મસાર્થક કરવાનો નથી. અતિ ભોગને સ્થલે સામાન્ય ભોગ નહીં પણ કેવલભોગ સાગવૃત્ત જેને ધર્યું છે તેમજ એ ઁકે દોષનું મૂઝ જેનાં હૃદયમાં નથી તે સત્પુરુષ મહદ્ભાગી છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૧ સ્મૃતિમાં રાખવાયોગ્ય મહાવાક્યો.

૧ ઁક ભેદે નિયમ એજ આ જગતનો પ્રવર્તક છે!

૨ જે મનુષ્ય સત્પુરુષોનાં ચરિત્રરહસ્યને પામેછે તે મનુષ્ય પરમેશ્વર થાય છે !

૩ ચંચળ ચિત્ત એજ સર્વ વિષમ દુઃખનું મુલ્લિયું છે.

૪ જ્ઞાજ્ઞાનો મેઢાપ અને થોડા સાથે આતિ સમાગમ એ બન્ને સમાન દુઃખદાયક છે.

૫ સમસ્વભાવિનું મઢવું એને જ્ઞાનીઓ એકાંત કહેછે.

૬ ઇન્દ્રિયો તમને જીતે અને મુખ માનો તે કરતાં તેને તમે જીતવામાંજ મુખ, આનંદ અને પરમપદ પ્રાપ્ત કરશો.

૭ રાગવિના સંસાર નથી અને સંસારવિના રાગ નથી !

૮ યુવાવયનો સર્વ સંગ પરિત્યાગ પરમપદને આપેછે.

૯ તે વસ્તુના વિચારમાં પહોંચો કે જે વસ્તુ અતિદ્રિય સ્વરૂપ છે.

૧૦ ગુણીના ગુણમાં અનુરક્ત થાઓ.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૨ વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ. ૧

આજે તમને હું કેટલાંક પ્રશ્નો નિગ્રંથપ્રવચનાનુસાર ઉત્તર આપવા માટે પૂછું છું. કહો ધર્મની અગત્ય શી છે ?

ઉ—અનાદિ કાલથી આત્માની કર્મજાલ ટાલવા માટે.

પ્ર—જીવ પેહલો કે કર્મ ?

ઉ—બન્ને અનાદિ છેજ. જીવ પેહલો હોય તો એ વિમલ વસ્તુને મલ વછગવાનું કંઈ નિમિત્ત જોઈએ. કર્મ પેહલાં

કહો તો જીવ વિના કર્મ કર્યાં કોણે ? એ ન્યાયથી બંને અનાદિ છેજ.

પ્ર—જીવ રૂપી કે અરૂપી?

ઉ—રૂપી પણ સ્વરો; અને અરૂપી પણ સ્વરો.

પ્ર—રૂપી કયા ન્યાયથી અને અરૂપી કયા ન્યાયથી તે કહો ?

ઉ—દેહ નિમિત્તે રૂપી અને સ્વસ્વરૂપે અરૂપી.

પ્ર—દેહ નિમિત્ત શાથી છે ?

ઉ—સ્વકર્મના વિપાકથી.

પ્ર—કર્મની મુખ્ય પ્રકૃતિયો કેટલી છે ?

ઉ—આઠ.

પ્ર—કયિ કયિ ?

ઉ—જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, વેદનિય, મોહિની, નામ, ગોત્ર. આયુષ્ય અને અંતરાય.

પ્ર—એ આઠે કર્મની સામાન્ય સમજ કહો ?

ઉ—જ્ઞાનાવરણી, એટલે આત્માની જ્ઞાન સંબંધીની જે અનંતશક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જવું, દર્શનાવરણી એટલે આત્માની જે અનંત દર્શનશક્તિ છે તેને આચ્છાદન થઈ જવું. વેદનિય એટલે દેહનિમિત્તે શાતા અશાતા બે પ્રકારનાં વેદનિય કર્મથી અવ્યાવાધ સુખરૂપ આત્માની શક્તિ રોકાઈ રહી છે. મોહિનિય કર્મથી આત્મચારિત્ર રૂપ શક્તિ રોકાઈ રહી છે. નામકર્મથી અમુત્તિરૂપ, દિવ્ય શક્તિ રોકાઈ રહી છે. ગોત્રકર્મથી અટલ અવગાહનારૂપ આત્મિકશક્તિ રોકાઈ રહી છે. આયુકર્મથી અક્ષય સ્થિતિ

ગુણ રોકાઈ રહ્યો છે. અંતરાય કર્મથી અનંત દાન, લાભ વીર્ય, ભાગોપભોગ શક્તિ રોકાઈ રહી છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૩ વિવિધપ્રશ્નો ભાગ ૨.

પ્ર—એ કર્મો ટલવાથી આત્મા ક્યાં જાય છે ?

ઉ—અનંત અને શાશ્વત મોક્ષમાં. !

પ્ર—આ આત્માનો મોક્ષ કોણે તથા થયો છે ?

ઉ—ના.

પ્ર—કારણ ?

ઉ—મોક્ષ થયેલો આત્મા કર્મમલ રહિત છે. યથી પુ-
નર્જન્મ એને નથી.

પ્ર—કેવલીનાં લક્ષણ શું !

ઉ—ચાર ઘનઘાતી કર્મનો ક્ષય અને ચાર કર્મને પા-
તલાં પાડી જે પુરુષ ત્રયોદેશ ગુણસ્થાનકવાર્ત્તિ વિહાર કરે છે.

પ્ર—ગુણસ્થાનક કેટલાં ?

ઉ—ચૌદ.

પ્ર—તેનાં નામ કહો ?

ઉ—૧ મિથ્યાત્વગુણસ્થાનક. ૨ સાસ્વાદનગુણસ્થા-
નક. ૩ મિશ્રગુણસ્થાનક. ૪ અવિરાતિસમ્યકદ્રાષ્ટિ ગુણ-
સ્થાનક. ૫ દેશવિરાતિગુણસ્થાનક. ૬ પ્રમત્તસંયત્તગુણ-
સ્થાનક. ૭ અપ્રમત્તસંયત્તગુણસ્થાનક. ૮ અપૂર્વકરણ-
ગુણસ્થાનક. ૯ અનિવૃત્તિબાદરગુણસ્થાનક. ૧૦ સૂ-
ક્ષ્મસંપરાયગુણસ્થાનક. ૧૧ ઉપશાંતમોહગુણસ્થાન-

क. १२ क्षीणमोहगुणस्थानक. १३ सयोगीकेवली ,
गुणस्थानक १४ अयोगी केवलगुणस्थानक.

शिक्षापाठ १०४ विविध प्रश्नो भाग ३.

प्र—केवली अने तिर्थंकर ए बन्नेमां फेर शो ?

उ—केवली अने तिर्थंकर शक्तिमां समान छे; परंतु तिर्थंकरे पूर्वे तिर्थंकर नामकर्म उपाज्युं छे; तेथी विशेषमां बार गुण अने अनेक अतिशय प्राप्त करेछे.

प्र—तिर्थंकर पर्यटन करीने शा माटे उपदेश आपेछे?
ए तो निरागी छे?

उ—तिर्थंकरनामकर्म जे पूर्वे बांध्युं छे तं वेदवा माटे तेओने अवश्य तेम करवुं पडेछे.

प्र—हमणां प्रवर्त्ते छे ते शासन कोनुं छे ?

उ—श्रमण भगवन् महावीरनुं.

प्र—महावीर पहेलां जैनदर्शन हतुं ?

उ—हा.

प्र—ते कोणे उत्पन्न कर्युं हतुं ?

उ—ते पहेलानां तिर्थंकराए.

प्र—तेओना अने महावीरना उपदेशमां कइ भिन्नता खरी के ?

उ—तत्त्वस्वरूपे एकज. पात्रने लइने उपदेश होवाथी अने कइक कालभेद होवाथी सामान्य मनुष्यने भिन्नता लागे खरी; परंतु न्यायथी जोतां ए भिन्नता नथी.

પ્ર—એઓનો મુખ્ય ઉપદેશ શું છે?

૮—આત્માને તારો; આત્માની અનંતશક્તિયોનો પ્ર-
કાશ કરો. એને કર્મરૂપ અનંત દુઃસ્વથી મુક્ત કરો.

પ્ર—એ માટે તેઓએ કયાં સાધનો દર્શાવ્યાં છે?

૯—વ્યવહારનયથી સત્ત્વેવ, સત્ધર્મ અને સત્ગુરુનું
સ્વરૂપ જાણવું; સત્ત્વેવના ગુણગ્રામ કરવા. ત્રિવિધે ધર્મ
આચરવો અને નિગ્રંથ ગુરુથી ધર્મની ગમ્યતા પામવી.

પ્ર—ત્રિવિધ ધર્મ કયો?

૧૦—સમ્યક્જ્ઞાનરૂપ, સમ્યક્દર્શનરૂપ અને સમ્યક્
ચારિત્રરૂપ.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬ વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૪.

પ્ર—આવું જૈનદર્શન જ્યારે સર્વોત્તમ છે; ત્યારે સર્વ
આત્માઓ એના બોધને કાં માનતા નથી?

૧—કર્મની બાહુલ્યતાથી, મિથ્યાત્વનાં જામેલાં દલિ-
યાંથી, અને સત્સમાગમના અભાવથી.

પ્ર—જૈનના મુનિયોના મુખ્ય આચારરૂપ શું છે?

૨—પાંચ મહાવૃત્ત, દશવિધિ યતિધર્મ, સપ્તાદશવિધિ
સંયમ, દશવિધિ વૈયાવૃત્ત, નવવિધિ બ્રહ્મચર્ય, દ્વાદશ
પ્રકારનો તપ, ક્રોધાદિક ચાર પ્રકારનો નિગ્રહ વિશેષમાં
જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર ત્રણપ્રકારનાં આદિક અનેકભેદછે.

પ્ર—જૈનમુનિયોનાં જેવાંજ સન્યાસિયોનાં પંચયામછે;
અને બૌદ્ધધર્મનાં પાંચ મહાશીલ છે. એટલે એ આચારમાં

તો જૈનમુનિયો અને સન્યાસિયો તેમજ બૌદ્ધમુનિયો સ-
રસ્તા સ્વરા કે ?

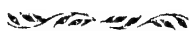
૩—નહીં.

પ્ર—કેમ નહીં?

૩—જાઓનાં પંચયામ અને પંચમહાશીલ અપૂર્ણ છે.
મહાવૃત્તના પ્રતિષેદ જૈનમાં અતિ સૂક્ષ્મ છે. પેલા બેના સ્થૂઝ છે.

પ્ર—સૂક્ષ્મતાને માટે દ્રષ્ટાંત આપો જોશું?

૩—દ્રષ્ટાંત દેખીતું જ છે. પંચયામિયો કંદમૂઝાદિક
અમૃત સ્વાદ છે; મુશ્વસ્યમાં પોઢે છે; વિવિધ જાતનાં વા-
હનો અને પુષ્પનો ઉપયોગ લે છે; કેવળ શીતલ જલથી
વ્યવહાર છે. રાત્રિયે ભોજન લે છે. એમાં થતો અસંખ્યાતા
જંતુનો વિનાશ, વ્રહ્મચર્યનો ભંગ એની સૂક્ષ્મતા તેઓના
જાણવામાં નથી. તેમજ માંસાદિક અમૃત અને મુશ્વસી-
લિયાં સાધનોથી બૌદ્ધમુનિયો યુક્ત છે. જૈન મુનિયો તો
કેવળ એથી વિરક્ત જ છે.

શિક્ષાપાઠ ૧૦૬ વિવિધ પ્રશ્નો ભાગ ૫.

પ્ર—વેદ અને જૈન દર્શનને પ્રતિપક્ષતા સ્વરી કે ?

૩—જૈનને કંઈ અસમજસ ભાવે પ્રતિપક્ષતા નથી; પરંતુ
સચ્ચી અસચ્ચ પ્રતિપક્ષી ગણાય છે; તેમ જૈનદર્શનથી વેદનો
સંબંધ છે.

પ્ર—જે બેમાં સચ્ચરૂપ તમે કોને કહો છો ?

૩—પવિત્ર જૈનદર્શનને.

प्र—वेददर्शनियो वेदने कहेछे तेनुं केम ?

उ—एतो मतभेद अने जैनना तिरस्कार मांटेछे; परंतु न्यायपूर्वक वचनेनां मूलतत्त्वो आप जोइ जजो.

प्र—आटलुं तो मने लागेछे के महावीरादिक जिनेश्वरनुं कथन न्यायना कांटापर छे; परंतु जगतकर्त्तानी तेओ ना कहेछे; अने जगत् अनादि अनंतछे एम कहेछे ते विषे कइ कइ शंका थायछे के आ अमंख्यात द्वीपममुद्रयुक्त जगत् वगर वन्ये क्यांथी हांय ?

उ—आपने ज्यां सुधी आत्मानी अनंत शक्तिनी लेख पण दिव्य प्रासादी मळी नथी खांसुधी एम लागे छे; परंतु तत्वज्ञाने एम नहीं लागे. सम्मतितर्कग्रंथनो आप अनुभव करशो एटले ए शंका नीकळी जशे.

प्र—परंतु समर्थ विद्वानो पोतानी मृषा वातने पण द्रष्टांतदिकथी सिद्धांतिक करी दे छे; एथी ए त्रुटी शके नहीं. पण सख केम कहेवाय ?

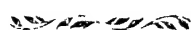
उ—पण आने कइ मृषा कथवानुं प्रयोजन नहोतुं, अने पळभर एम मानो के एम आपणने शंका थइ के ए कथन मृषा हशे ! तो पछी जगत्कर्त्ताए एवा पुरुषने जन्मपण कां आप्यो ? नामवोळक पुत्रने जन्म आपवा थुं प्रयोजन हतुं ! तेम वळी ए सत्पुरुषो सर्वज्ञ हता; जगत्कर्त्ता सिद्ध होत तो एम कहेवाथी तेओने कइ हानि नहोती.

शिक्षापाठ १०७ जिनेश्वरनी वाणी.

मनहर छंद.

अनंत अनंत भाव भेदथी भैरेली भली,
अनंत अनंत नय निक्षेपे व्याख्यानी छे,
सकळ जगत हितकारिणी हारिणी मोह,
तारिणी भवाब्धि मोक्षचारिणी प्रमाणी छे;
उपमा आप्यानी जेने, तमा राखवी ते व्यर्थ,
आपवाथी निज मति मपाइ में मानी छे,
अहो ! राज्यचंद्र वाल, ख्याल नथी पामता ए,
जिनेश्वर तणी वाणी, जाणी तेजे जाणी छे. १

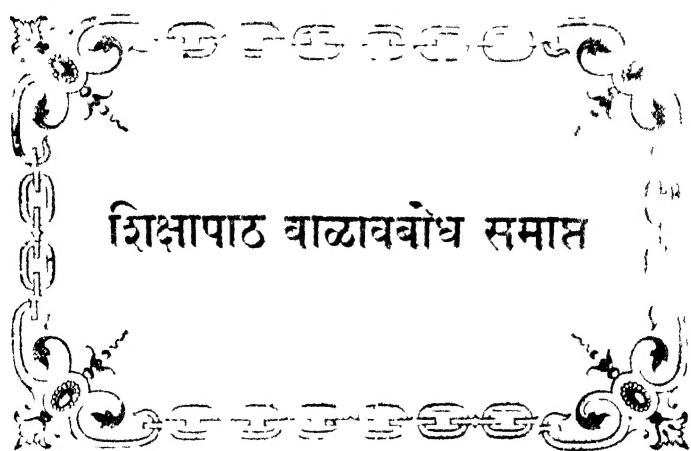
शिक्षापाठ १०८ पूर्णमालिका मंगल.

उपजाति.

तप्पोपध्याने रविरूप थाय,
ए साधिने सोम रही सुहाय;
महान ते मंगळ पंक्ति पामे;
आवे पछी ते बुधनां प्रणामे. १
निग्रंथ ज्ञाता गुरु सिद्ध दाता,
कांतो स्वयं शुक प्रपूर्ण ख्याता;
त्रियोग सां केवळ मंद पामे;
स्वरूप सिद्धे विचरी विरामे. २

शिक्षापाठ वाच्यावबोध समाप्त

